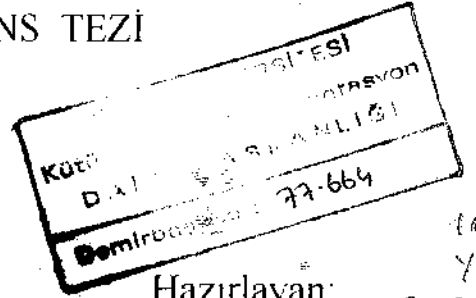

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

NEDİM'İN GAZELLERİNDE HAYAT TARZI VE MANEVÎ UNSURLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman:

Yrd. Doç. Dr. M. Naci ONUR

Hazırlayan:

Mehmet ULUCAN

109
Y.L.
SOS. BİL.

Firat Üniversitesi
Merkez Kütüphanesi

0068636

255.07.02.03.00.00/08/0068636

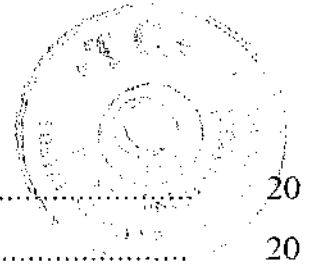
TD YL/93

ELAZIĞ-1996

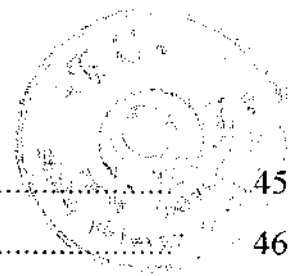

İÇİNDEKİLER

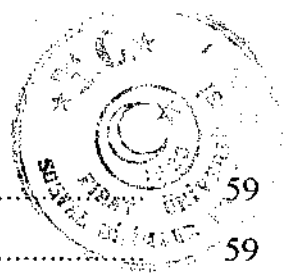
İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	X
KISALTMALAR	XIII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM : NEDİM'İN GAZELLERİNDE HAYAT TARZI	7
I. ŞAHISLAR KADROSU	8
A. EFSÂNEVÎ ŞAHSİYETLER	8
1. Hârût - (Mârût)	8
2. Cem (Cemşid)	10
3. Mani	11
4. Erjeng (Erteng)	11
B. TARİHTEKİ AŞK KAHRAMANLARI	12
1. Mecnûn (Kays)	12
2. Ferhâd	13
3. Leylâ	14
4. Şirîn	15
5. Züleyha (Zeliha)	15
C. TARİHÎ KAHRAMANLAR	16
1. İskender	16
2. Kahraman-ı Cemâl	17
3. Hülâgû Han	17
D. TARİHTEKİ ŞAİR VE SANATÇILAR	18
1. Bihzad (Behzad)	18
2. Kindî	19
3. Râzî	19
4. Nevâî	19

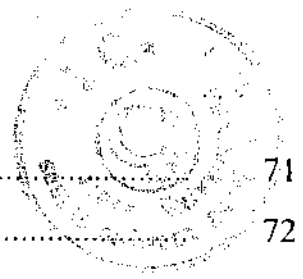
5. Zâtî	20
6. Arif Efendi	20
7. Nâmî Han	21
E. KAVİMLER	21
1. Ad-Semûd	21
2. Yehûd (Yahudi)	22
3. Türk	22
4. Çerkes	23
F. ÜLKELER VE ŞEHİRLER	23
1. Fıngistan-Kafiristan	23
2. Zengibâr	24
3. Çin, Hıta, Kıpçak, Keşmir	24
4. Cezayir, Fas, İran, İsfahan, Irak, Hicâz, Hac	25
G. İSTANBUL VE DEĞİŞİK SEMTLERİ	26
1. Beşiktaş	27
2. Göksu	28
3. Hisar	28
4. Okmeydanı	29
5. Sâdâbâd	29
II. EĞLENCE HAYATI	31
1. Bezm (Meclis, İşret, Aş u Nûş, Düğün, Cümbüş)	31
2. Sâkî (Muğbeçe, Beççe-i Mûğ, Pîr-i Muğaan)	36
3. İyd (Bayramlar)	39
III. SÛS EŞYALARI	41
1. Takılar (Altın, Gümüş, Zümrüt, Cevher, La'l, Elmas, Dür, Sedef)	41
2. Sürme, Vesme (Rastık), Kızılca (Düzgün)	42
3. Âyîne (Mir'at, Ayna)	43
4. Şâne (Tarak)	44

5. Dest-Mal (Mendil)	45
IV. GÜZEL KOKULAR	46
1. Anber	46
2. Müşk (Misk)	47
3. Bûy (Bû)	47
4. Bûy-ı Sahbâ	48
5. Kâfûr	49
V. MÜZİKLE İLGİLİ UNSURLAR	50
A. MÜZİK (Nâğme, Tarab, Terâne, Âvâz, Âheng, Nevâ...)	50
B. MÜZİSYENLER	51
1. Mutrib	51
2. Hânende-Sâzende	51
3. Neyzen	52
4. Gazel-hân	52
C. MÜZİK ÂLETLERİ	53
1. Ney (Nây)	53
2. Tanbûr	54
3. Cûmbiş	55
4. Rebâb	55
5. Târ	56
6. Kemân	56
7. Çeng	56
8. Sâz	57
9. Mızrap	57
10. Çâr-pâre (Çal-pâre)	57
11. Def	58
D. MAKAMLAR	58
1. Hicâz	59

2. Uşşak	59
3. Sabâ	59
4. Nevâ	60
5. İsfahân	61
6. Nühüft	61
7. Sümbüle	62
8. Devr-i Revân	62
9. Râhatü'l-Ervâh	62
10. Zemzeme	62
11. Miyan	63
12. Şehnâz	63
13. Beste	63
VI. YİYECEK VE İÇECEKLER	64
A. YİYECEKLER	64
1. Gıda	64
2. Kebâb	65
3. Şeker	65
4. Nemek (Tuz)	66
5. Telh (Acı)	67
6. Şirîn (Tatlı)	67
B. MEYVELER	67
1. Sîb (Elma)	67
2. Şeftâlû	68
3. Nâr (Enâr)	68
4. Bâdem (Bâdâm)	69
5. Turunç	69
C. İÇECEKLER	70
1. Su (Âb)	70

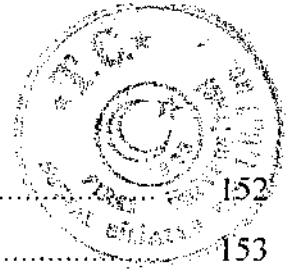
2. Ab-ı Hayat	71
3. Kahve	72
4. Mey (Şerâb, bâde, duhter-i rez, duhter-i ineb, bintü'l ineb, âb-ı engür, ümmü'l habâis, gevher-i şeffâf, arak (rakı), dem, dolu, mül, hoşgüvar, hamr, sahbâ) ..	74
D. İÇKİYLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR	80
1. Câm	81
2. Sâğar	81
3. Piyâle	82
4. Şiše	82
5. Mina	83
6. Ayâğ	83
7. Kadeh	84
8. Peymâne	84
9. Sebû	85
10. Bat	85
11. Hum	86
12. Kâse	86
13. Desti	86
14. Fincân	87
15. Hazef, Nikü	88
16. Habb	88
VII. OYUNLAR VE SPOR	90
1. Çevgân	90
2. Cüft ü Tâk	91
3. Raks	91
4. Güreş (Pehlivan)	92
VIII. GİYİM-KUŞAM	94
1. Atlas	94

2. Semnûr	95
3. Dibâ	95
4. Şâl	96
5. Pûşi (Puşu)	96
6. Fes	97
7. Destâr	97
8. Kemer	98
9. Damen	99
10. Nikâb	99
11. Pirâhen	100
12. Girîbân (Yaka)	101
13. Düğme	101
14. Câme (Câme-hâb)	101
15. Baliş, Bister (Yastık, yatak)	102
IX. YAZI VE EDEBİYATLA İLGİLİ UNSURLAR	103
1. Kalem (Kilk, hâme)	103
2. Nâl	104
3. Kağıt	105
4. Divan	105
5. Defter	106
6. Mecmuâ	107
7. Şair	107
8. Şiir	108
9. Hatt	111
10. Celî (Celi hatt)	113
X. HAYVANLAR	115
1. Bûlbûl (Hezar, andelîb)	115
2. Kumru	118

3. Hüdühü	118
4. Tûfî	119
5. Âhû (Gazal)	119
6. At (Rahş, Esb)	120
XI. AĞAÇLAR	123
1. Selvi	123
2. Bîd	124
XII. ÇİÇEKLER	126
1. Gül (Verd, Gonca)	126
2. Sümbül	128
3. Lâle	129
4. Nergis	130
5. Ergavan (Erguvan)	132
6. Reyhan	132
7. Nilüfer	133
8. Karanfil	133
9. Şeb-boy (Şeb-bû)	133
10. Leylak	134
XIII. İNSAN	135
1. Gönül	135
2. Aşk	139
3. Sevgili	147
XIV. SEVGİLİYLE İLGİLİ UNSURLAR	149
A. SEVGİLİDEKİ GÜZELLİK UNSURLARI	149
1. Saç (Zülûf, gîsü, kâkül, turra, perçem, mûy)	149
2. Göz (Çeşm, dîde)	150
3. Gamze	150
4. Yüz (Yanak, hadd, rû, rûy, ruhsâr)	151

5. Ben (Hal)	152
6. Dehân (Ağız)	153
7. Leb (Dudak)	154
8. Gabgab	155
9. Ebrû (Kaş)	155
10. Kırpık (Tır, tığ, ok, müje, müjgân)	156
B. SEVGİLİNİN VÜCUT AKSAMI İLE İLGİLİ UNSURLAR	156
1. Sîne (Göğüs, pistân)	156
2. Gerdân (Gerden)	157
3. Cism (Ten, beden)	158
4. Kadd (Kâmet, boy)	158
5. Göbek (Nâf)	159
6. El (Dest)	159
7. Engüst (Parmak)	160
8. Pây (Ayak)	160
9. Topuk	161
C. SEVGİLİ VE AŞKLA İLGİLİ UNSURLAR	161
1. Bûs, Bûse (Öpme, öpücük)	161
2. Hande	163
3. Tebessüm (Gülümseme)	163
4. Nâz (İşve, îmâ, cilve)	164
5. Nahvet	165
6. Sitem	165
7. Vuslat (Visâl)	166
8. Hasret	167
9. İntizâr	167
10. Girye	168

İKİNCİ BÖLÜM : NEDİM'İN GAZELLERİNDE MANEVİ UNSURLAR	169
I. DİN İLE İLGİLİ UNSURLAR	170
A. ALLAH	170
B. PEYGAMBERLER	172
1. Hz. Muhammed (SAV)	172
2. Hz. İsâ (AS)	174
3. Hz. İbrahim (AS)	175
4. Hz. Yusuf (AS)	177
C. MELEKLER	179
D. KİTAP, SÛRE VE AYETLER	180
1. Kelâm-ı Hak, Mushaf (Kur'ân-ı Kerîm)	180
2. Sûre ve Ayetler	181
E. KİYÂMET (Rûz-ı Haşr, Rûz-ı Mahşer)	183
F. KAZÂ VE KADER	184
G. KADİR GECESİ	185
H. İBÂDETLE İLGİLİ UNSURLAR	186
1. Oruç (Ramazan)	186
2. Hacc	187
3. Tevbe	188
4. İman, Küfr (Kâfir)	189
II. TASAVVUF	191
1. Tarîk, Tarîkât	192
2. Zâhid	192
3. Vâiz	194
4. Şeyh	195
5. Hoca	195
SONUÇ	196
BİBLİYOGRAFYA	199

Ö N S Ö Z

Onsekizinci yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Nedîm, Dîvan şiirinin ve Türk Edebiyatının sayılı usta sanatçıları arasında müstesna bir yere sahiptir.

Şûhâne tarzın bu ünlü şairi, yaşadığı dönem, aldığı bilgi ve kültür, yetiştiği eğitim sistemi içerisinde geleneğin bütün özelliklerini sanatına yansıtmış, aynı zamanda bu özelliklerin dışında -aynı edebî malzemelerle- yep yeni bir oluşumu ortaya çıkarmış ve başarıyla kullanmış yegane sanatçılarımızdan biri, belki de ilkidir. Edebiyat tarihimize baktığımızda tek başına yönlendirmeleri ve dönüşümleri gerçekleştirmiş çok az kimse vardır. Nedîm, bunlardan biridir ve bu açıdan son derece önemli bir şahsiyettir.

Eserlerinin çokluğu ve sanat değeri, şûhâne tarzının öncüsü ve en başarılı temsilcisi olmasına rağmen Nedîm üzerinde, yeteri kadar çalışma yapılmadığını üzülererek belirtmeliyiz. Dîvan şiirinin altı büyük zirvesinden biri olan Nedîm, bunların arasında belki de en dikkat çekici özelliğe sahiptir. Dîvan şiirini hangi açıdan ele alırsak alalım, Nedîm mutlaka farklı bir özelliğiyle karşımıza çıkmakta ve bu alanın en önde gelenlerinden biri olduğunu göstermektedir. Herhangi bir gazelinden, herhangi bir beytini alıp incelediğimizde hakikaten onun çok büyük bir sanatçı olduğunu görüyoruz. yaptığımız seminer çalışmamızda da bunun böyle olduğunu belirtmiştik. Onun bütün gazellerini şuhane tarza dahil edebilmekle birlikte yine bir çok gazelini âşıkâne (lirik), rindâne, hikemî, sebk-i Hindî ve Türkî-i

basit akımları içerisinde de değerlendirebileceğimizi hatırlatmıştık. Zaten büyük sanatçılar sadece kendi dönemindeki moda mahiyetinde olan tarz ve akımların değil, hem daha önceki tarz ve akımların izlerini, hem de kendisinden sonrakilerin işaretlerini vermekle belli olurlar.

Yaptığımız bu çalışmamızda bizden önceki bilimsel eserleri örnek alarak işe başladık. Nedim'in gazellerini incelediğimiz bu çalışmamız "Nedim'in Gazellerinde Hayat Tarzı ve Manevî Unsurlar" adını taşımaktadır. Adından da anlaşılacağı üzere gazelleri iki ana bölüm altında inceledik. Birinci Bölümde gazeller "Hayat Tarzı" açısından tek tek incelenmiş, İkinci Bölümde ise yine aynı metodla "Manevi Unsurlar" açısından ele alınıp incelenmiştir. Her bölüm kendi içinde ara bölümlere ayrılmış ve her ara bölümdeki bulgular maddeler halinde verilmeye çalışılmıştır.

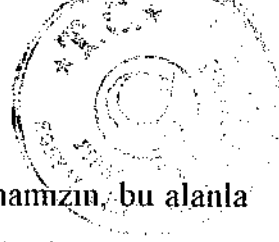
Ele aldığımız gazelleri Abdülbaki Gölpınarlı'nın "Nedim Divanı" adlı yeni yazıyla basılmış eserinden aldık. Bize kolaylık sağladığına inandığımız için yeni yazıyla basılmış bu eser; çalışmamıza ana kaynak olarak seçtik. Ancak, baskıdan veya bilinmeyen nedenlerle yanlış ve eksik gördüğümüz beyitler ve bilgileri Halil Nihat Boztepe'nin "Nedim Divanı" adlı eski yazıyla basılmış eserinden kontrol ettik.⁽²⁾

Çalışmamıza sadece gazelleri konu etmemizin sebebi, Nedim gibi bir usta şairin bütün manzumelerinin altından kalkmanın bir yüksek lisans tezi çerçevesinde mümkün olmayacağına kanaat getirdiğimizden dolayıdır. Daha da önemlisi bir gazel şairi olan Nedim'in sanat gücünü en fazla gösterdiği gazellerinin yeterince doyurucu olacağına inandığımız için böyle bir sınırlandırmaya gittik.

Gazellerdeki hayat tarzı ve manevî unsurlara ait bulgularımızı verirken maddeler halinde inceleme yoluna gittik. Her madde ile ilgili, Divân şiiri ve geleneğe ait bilgileri verip, Nedim'deki algılanış ve anlatış biçimi üzerinde durduk.

¹ Mehmet Ulucan, "Nedim'in Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi". (Yüksek Lisans Semineri), Elazığ, 1994.

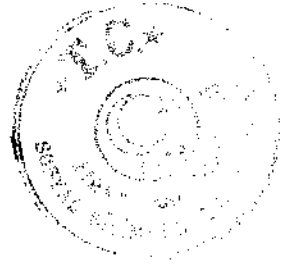
² Abdülbaki Gölpınarlı, "Nedim Divanı". İst., 1972.

Eksiklerinin ve hatalarının bulunduğunu bildiğimiz bu çalışmamızın, bu alanla ilgilenenlere acizâne yardımcı olacağına inanıyoruz. En azından bu konuya dikkat çekeceğini düşündüğümüz için, yapılacak daha bilimsel çalışmalara önyaklık etmesi tesellimiz olacak. Çalışmamız esnasında, Fırat Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyeleri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü ve değerli hocam Yrd. Doç. Dr. M. Naci ONUR'a yaptıkları teşvik ve yardımlarından dolayı teşekkürü yerine getirilmesi gerekli bir borç bilirim.

Elazığ, 1996

Mehmet ULUCAN

KISALTMALAR

a.g.e.,	Adı geçen eser
Ank.,	Ankara
Ans.,	Ansiklopedi
bkz.,	Bakınız
C.,	Cilt
Çev.,	Çeviren
Der.,	Dergisi
G.,	Gazel
Haz.,	Hazırlayan
İst.,	İstanbul
K.,	Kasîde
KTB.,	Kültür ve Turizm Bakanlığı
M.,	Müstezât
MEB.,	Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları
s.,	Sayfa
S.,	Sayı
TDK.,	Türk Dil Kurumu
TDV.,	Türkiye Diyânet Vakfı
TEV.,	Türk Edebiyatı Vakfı
TTK.,	Türk Tarih Kurumu
Yay.,	Yayınları
yy.,	Yüzyıl

GİRİŞ

Türk Edebiyatının en uzun süre devam etmiş ve gelişmiş dönemi, İslâmiyetin etkisinde gelişmiş olan dönemidir. Türk Edebiyatı, bu dönemde yeni bir dünya görüşü, yeni bir medeniyet ve yeni bir yaşam tarzıyla; önünde yepyeni ve sınırları son derece geniş olan bir edebî malzemeyle karşı karşıyadır. Ortaya konulacak olan yeni edebiyatın temelleri atılırken, sanatçıların bir çok açıdan zorluklarla karşılaşacağı muhakkaktır. Özellikle, nazım alanındaki zorluklar kendisini çarçabuk belli etmiştir. Hece vezninden tamamiyle farklı bir yapıya sahip olan aruz vezniyle şiirler yazmanın zorluğu, bizzat bu dönemin şairleri tarafından itiraf edilmiştir. Bu zorluklar uzunca bir süre devam etmiş ve sonunda bu yeni edebiyat, çok sağlam bir temel üzerine oturtulmuştur. XI. yüzyıldan başlayarak, ta XIX. yüzyılın sonuna kadar devam edecek yaklaşık on asırlık bir edebiyat serüveni başlamıştır. XIV. yüzyıla gelindiğinde ise, hem İslamî etki altında gelişen, hem de Türk Edebiyatı'nın en önemli safhası olarak kabul ettiğimiz Divân edebiyatı başlamış ve yeni ürünlerini vermeye geçmiştir. ⁽¹⁾ Yaklaşık üçbuçuk asırlık bir hazırlık safhasından sonra İslâmiyetin etkisinde gelişen Türk Edebiyatı yeni bir çehreye bürünmüştür. Çünkü Türk toplumu tamamiyle İslâmiyeti kabul etmiş, daha önceki yaşamından getirdikleriyle yeni yaşam biçimine uyum sağlamış ve her alanda olduğu gibi edebiyat alanında da büyük atılımlara başlamıştır.

Divân edebiyatı, nesir alanında da büyük gelişmeler katetmesine rağmen, asıl gelişimini nazım alanında gerçekleştirmiştir. Bu yüzdendir ki, Divân edebiyatına verilen bir çok adla birlikte, "Klasik Edebiyat-Klasik Şiir" adları da bu gelişmişliği ifade etmek için kullanılmıştır. Yaklaşık beş asır önce başlayan

¹ Ö. Faruk Aktin. "Divân Edebiyatı". TDV. İslâm Ans. C.IX. s.393. Ank., 1994.

İslâmî Türk Edebiyatı'na rağmen Divân şiiri, Fuzulî ve Bakî gibi sanatçıları ancak XVI. yüzyılda yetiştirmiştir. Bu da gösteriyor ki, Divân şiiri hemen Arap-Fars şiirini alıp taklit etmemiştir. Hiç bir edebiyat tarihçisi veya eleştirmeni bir Fuzulî'yi, bir Bâkî'yi veya Nef'î ya da Nâbî'yi Arap, ya da Fars şairi sayamaz. Üstelik bu sanatçıların, Arap ve Fars dilleriyle eserler yazmalarına rağmen. Bununla birlikte, Türk şiiri, Arap ve Fars şiirinin gerisinde kalmadığını ispatlamak için bu dönemin sanatçılarına, bu yabancı dillerle de şiirler yazdıracak kadar edebî bir yetkinliğe ulaştığını göstermektedir. Divân şiirinin altı dev ismi olarak bilinen Fuzulî, Bâkî, Nef'î, Nâbî, Nedîm ve Şeyh Galib'in eserleri, Arap-Fars şiirini gölgede bırakacak dereceye ulaşmıştır. Bu da gösteriyor ki, bu şahsiyetler sadece İslâmî Türk Edebiyatının değil, aynı zamanda İslâmî Edebiyatın da önde gelen şair ve sanatçıları arasındadırlar.

Divân şiirinde kendine has bir üslûb ve tarz ortaya koyan ve bunu başarıyla devam ettiren çok az sayıda sanatçı vardır. Kuralları katı ve belirli olan bu şiirde farklı çıkışları yapmak ve bunda başarılı olmak; hem cesâret, hem de inanılmayacak derecede büyük bir sanat gücü ister. İşte, XVIII. yüzyıla girildiği zaman her biri bir dev şair olan Fuzulî, Bâkî, Nef'î ve Nâbî gibi kendini herkese kabul ettirmiş sanatçıların çıktığı, şiir ve edebiyatın son derece geliştiği, binlerce şairin cirit attığı bir dönemde ve yerde ortaya çıkıp aynı edebî malzemeyi kullanarak çok farklı ve güzel şiirler ortaya koymak hiç de kolay değildir. Bunu inanılmayacak kadar kolay başaran ise, Nedîm olmuştur.

Asıl adı Ahmed olan Nedîm'in kaç yılında doğduğunu bilemiyoruz. İstanbullu olduğu kesin olan Nedîm'in ailesi ve soyu hakkında da kesin bilgiler mevcut değildir. Ancak, değerli bilim adamlarının yaptığı araştırmalar sonucunda şu bilgileri öğreniyoruz. Nedîm'in babası Mehmed Efendi, Anadolu'nun değişik yerlerinde kadılık yapmış bir zattır. Dedesi ise, Merzifonlu Mustafa Müslihiddin Efendi'dir. Nedîm'in babaannesi, Kazasker Çeşmî Mehmed Efendi'nin kızıdır. Nedîm'in annesi Saliha Hatun, Kara Çelebi-zâdelerdendir. Nedîm'in soyu anne tarafından Mevlânâ'ya dayanmaktadır. Soylu ve temiz bir aileye mensup olan

Nedîm, bu ailenin uzunca bir süreden beri devlete hizmet ettiğini bizzat kendisi belirtmiştir. ⁽²⁾

Anne ve baba tarafından temiz, bilgili ve kültürlü bir ailenin mensubu olan şairimiz, kendisi de iyi bir öğrenim görmüş, devrinin klasik ilimlerini tahsil etmiş, Arapça ve Farsça'yı mükemmel derecede iyi öğrenmiştir. Hatta müderrislik pâyesi alarak ilmiye sınıfının da bilinen bir şahsiyeti olmuştur. Yaklaşık elli yaşında vefat eden Nedîm'in, ölümü ile ilgili kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Bazı kaynaklar onun Patrona Halil İsyanı sırasında yapılan kıyımdan korkarak yakalandığı illet-i vehîmeden (koruk hastalığı) öldüğünü, bir başka kaynak da, isyan sırasında evinin damından düşüp öldüğünü yazmaktadır. Daha değişik bir kaynak ise, onun içki alışkanlığı nedeniyle yakalandığı titreme hastalığından öldüğünü belirtmektedir. ⁽³⁾

Nedîm, gençlik yıllarında bir ara tarîkate girmiştir. Yaklaşık yirmi-yirmi beş yaşlarında girdiği Gülşenî tarikatı ve bu tarikat hakkında yazdığı bir beytinde; tarikatın pîri Hazret-i Pîr İbrahim Gülşenî'nin yüce maneviyâtını överek, niçin bu tarîkate girdiğini de açıklamıştır:

“Recâ-yı feyz ile ben de Nedîmâ intisâb ettim
Görünce mecmâ'-i ehl-i ma'ârif çün bu eyvânı”

“Ey Nedîm, bu tekkenin bilgi sahiplerinin toplandığı yer olduğunu görünce, feyz ricâsıyla Hazret-i Pîr'e ben de intisâb ettim.” Bu beyitten de anlaşılacağı gibi Nedîm'in, tasavvufa da aşinâlığının olduğunu görüyoruz. Abdülbakî Gölpınarlı ise Nedîm'in mezarına dikilen taşın biçiminden yola çıkarak, onun bir Hamzavî olduğunu söylemiştir. Bu düşüncesini ise, Hamzavi Tarikatı'nın büyüklerinden olan Şehit Ali Paşa'ya iyi görünmek için Hamzavîliğe girmiş olabileceği düşüncesine dayandırmıştır.

² Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu. "Nedîm". Ank., 1988. s. 2

³ Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu. "Nedîm". Ank., 1988. s. 21

Yaşamında her insanınki gibi bazı iniş ve çıkışlarını olduğunu gördüğümüz Nedim, yaratılışı itibâriyle ne tam anlamıyla dine, ne tasavvufa, ne de hikmet-fürûşluğa (hikmet göstermek, şiirde histen çok düşünceye yer vermek) yönelmiştir. Allah'a, onun yarattıklarına ve bu alemdeki mükemmel uyuma hayranlığını belirtmiştir. Bu âlemin yaratılış sırrını, yaratandan başka kimsenin bilemeyeceğini düşünerek, yapılması gerekenin bunu arayıp bulmaktan ziyâde ona inanmanın ve hayran olmanın daha doğru olacağı düşüncesindedir.

Nedim, felsefe yapmak, hikmetler savurmak veya dinî şiirler söylemeyi kendi mizâcına uygun bulmadığı için, bunlara uygun şiirler söylememiştir. Çünkü O, herşeyden önce samîmî bir müslümandır. Allah'ın bilgisinin dışında hiç bir şeyin olmadığını ve olamayacağını bilen ve inanan Nedim, Allah'ın bildiğini kuldân saklayacak veya olmayanı var gösterecek kadar samîmiyetsiz ve çîğ değildir. Bu yüzden kendi yapısına uygun davranmış ve bu şekilde sanatını ortaya koyduğu için balşartlı olmuştur. Padişah, sadrazam ve diğer devlet erkânıyla sürekli beraber olmayı başaran Nedim, bu kimselerin düzenlediği toplantı ve eğlencelerde hem kendisi eğlenmiş ve hem de başkalarını eğlendirmiştir. Lâle Devri olarak tarihe geçmiş; zevk ve eğlencenin had safhâda olduğu dönemi yaşamış olan şairimiz, nankörlük etmeyip bunu şiirlerine de yansıtmıştır. Olanı, olması gerekenden ayırabilen ender sanatçılardan biri olarak gördüğümüz Nedim, zaman zaman daha iyi ve güzeli de istemiştir. Çünkü ona göre bu dünyanın nimetlerinin sonu gelmeyecek kadar çok olduğu ve bu dünyadaki nimetlerin bu dünyada kalacağı gerçeği vardır. Bu yüzdendir ki şu mısraı serdetmiştir.

“Gülelim oynayalım kâm alalım dünyadan”

Yaklaşık on iki yıl süren zevk ve eğlencenin had safhada yaşandığı ve tarihe Lâle Devri olarak geçecek olan bu süre zarfında yabana atılmayacak bazı gelişmeler de olmuştur. Bütün bu özelliklerle birlikte; İsrâbul'daki yeni köşk, saray vb. yapıları, eğlence ve mesîre yerleri, adetleri, giyim ve kuşama ait unsurların tümünü Nedim'in şiirlerinde görmek mümkündür. Canlı bir İsrâbul tablosunu andıran Nedim'in şiirleri, kendi döneminin neşesi ve güzelliğini bu

güne kadar taşımıştır. Hayatı, çevreyi ve tabiatı gördüğü ve yaşadığı gibi şiirlerine yansıtmış ve bunları yine yapmacık bir dil değil, İstanbul şivesiyle en zarif ifade şekillerine dökmüş ve ebedileştirmiştir.

Sosyal hayatın hemen hemen her noktasına ait izleri Nedim'in gazellerinde görmek mümkündür. Halkın yaşamında yer alan masal, efsâne, hikâye ve bunlara ait şahsiyetler, tarihteki meşhur kavim ve kimseler, ülke ve şehirler onun şiirlerinde kendilerine rahatlıkla yer bulmuşlardır.

Tarihteki meşhur aşk kahramanlarını, kendisinden önceki sanatçılar gibi, halk tarafından bilinen ve sevilen özellikleriyle birlikte Nedim de son derece güzel bir üslûp ve düşünceyle ortaya koymuştur. Mecnûn, Leylâ, Ferhad, Şirîn ve Züleyhâ gibi aşk kahramanları bir çok kez anılmışlardır.

Yaşadığı İstanbul ve semtleri de güzelleri ve bütün güzellikleriyle onun şiirlerinde gayet canlı bir şekilde görülmektedir. Beşiktaş, Göksu, Çubuklu, Hisar, Okmeydanı ve Sadâbat gibi semtler sadece gazellerinde bile en belirgin özellikleriyle verilebilmiştir.

Nedim'in özellikle meclis, işret, sâkî, mey, meyhâne vb. gibi içki ve içki alemiyle ilgili çok sayıda unsurları şiirine yansıtması, onun içkiye olan düşkünlüğünü ortaya koymaktadır. Dünyadan zevk almasını bilen birisi olmasına rağmen zaman zaman onun mutsuz ve perişan olduğunu da şiirlerinden anlıyoruz. O, kendisini de en tabîî bir şekilde şiirlerine yansıtmıştır. Üzgün olduğu zamanlar, içki içip derdini unutmaya çalıştığını gördüğümüz şairimiz; içtikçe üzüntüsünün arttığını ve yine içtiğini görüyoruz. Bilinen bir şey var ki, hemen hemen herkes derdinden içki içtiğini söyler. Nedim de bunlardan birisidir. Ancak onun farkı, hem derdinden hem de zevkenden içmesidir. İçkiye ve eğlenceye olan ilgisini hiçbir zaman gizlemeye çalışmayan şairimiz, bu konuyla ilgili gayet samimî itiraflarda da bulunmuştur. Bu konuyla ilgili Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu şu hülâsâda bulunmuştur:

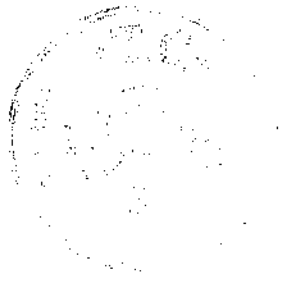

“Nedîm'in hayatın gayesini zevk bilen, neşeli ve nikbin davranışı bütün şiirlerinde hâkimdir. O bu psikolojik davranışıyla insanı, dünyayı ve dünyada yaşanan hayatı değerlendirmiştir. Bu sebeple Nedîm, şiirlerinin bu fikri ve felsefi hüviyeti bakımından kendisinden evvelkilerden hatta kendisinden sonrakilerden ileri bir görüşe sahiptir. Sonuç olarak Nedîm, hayatı bütün zevk ve nimetleriyle yaşamayı gaye edinmiş ve bu gerçek hayatı eserlerinde klasik telakkileri aşarak muâsırlarını bile yadırgatacak derecede serbestçe aksettirmiş bir sanatkâr olması bakımından, şiirinin fikir cephesi itibâriyle orijinal bir şairdir.”⁽⁴⁾

Bütün edebiyatçı ve sanatçıları şaşırtacak bir sanat gücü, düşünce ve yaşantıya sahip olan Nedîm, Divân şiirinin unutulamayacak önemli isimlerindendir. Bu alanla ilgili yapılacak çok sayıda çalışmanın olacağını düşündüğümüz ve buna inandığımız için daha bir çok çalışmaya konu teşkil edeceğini biliyoruz.

---

⁴ Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu, "Nedim'in Divân şiirine Getirdiği Yenilik". Ank., 1992.

I. BÖLÜM
NEDİM'İN GAZELLERİNDE HAYAT TARZI

ŞAHISLAR KADROSU

Nedim, mizacı, sanat zevki ve dünya görüşü ile bir gazel şairidir. Her ne kadar divânındaki kasîdelerinin sayısı küçümsenmeyecek kadar kabarık olsa da Nedim ittifakla bir gazel şairi kabul edilmiştir. Bunu gazelleriyle bizzat kendisi ispatlamıştır.

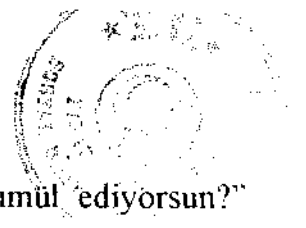
Nedim Divânı'ndaki kasîdelerde döneme ait çok sayıdaki şahsiyetlerin zikredilmesi dikkat çekicidir. Ancak türün özelliği itibarıyla çok sayıdaki farklı kişilerin anılması tarihî seyir içinde bir zorunluluk haline gelmiştir. Kasîdenin bilinen bir kişiye sunulması, bu kişiyle birlikte ailesi ve yakınlarının da övülmesi (-tabiatıyla zaman zaman da yerilmesi-) bu türün asıl yazılış sebebidir. Kasdedilen kişilerin, tarihteki şahsiyetlere benzetilmesi, onlarla kıyaslanması hatta daha üstün olduklarının belirtilmesi büyük oranda bu türde mümkün olmaktadır. Kasîdelerin belirgin bir özelliği de, şâir ve sanatçıların övgü yoluyla geçimlerini temin etmeleridir. Nedim'in kasîdelerinde de aynı durumun söz konusu olduğu görülmektedir.

Nedim'in, gazellerinde de çok sayıda farklı kişilerin anıldığını ve anımsatıldığını görmekteyiz. Bu kişilerin döneme ait olmadıklarını daha çok tarihteki meşhur kimselerin olduğunu görüyoruz. Bununla birlikte bu şahısların bir mazmun niteliğini taşımaktan öteye gitmediği de görülmektedir.

A. EFSANEVÎ ŞAHSİYETLER

1. Hârût (-Mârût-):

“Büyü ve sihirden meşhur bir meleğin adıdır. Arkadaşı Mârût'la birlikte adı Kur'ân'da da anılmıştır. Bir rivâyete göre: “İdris Peygamber zamanında melekler, insanların günahkâr hallerine bakarak Allah'a, “Ya Rab! Meleklerine secde

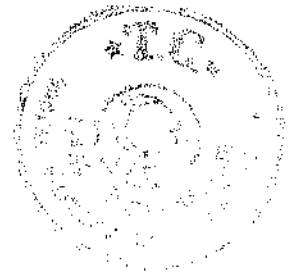

ettirdiğın insanoğlu günah içinde yüzüyor, buna nasıl tahammül ediyorsun?" dediler. Allah onlara, "Eğer siz onların yerinde olsaydınız aynı şeyleri yapardınız. Onlardaki nefis ve şehvet sizde olmadığı için böyle söylüyorsunuz." deyince de "Hâşâ! Biz onlar gibi yapmazdık!" dediler. O zaman Allah, en güvendikleri iki melek seçmelerini o iki meleği imtihan için yer yüzüne indireceğini söyledi. Meleklerin en üstünlerinden olan Hârût ile Mârût'u seçtiler. Allah onları Bâbil'e gönderdi. Gündüzleri insanların davalarına bakıyorlar, geceleri de İsm-i Âzâm duasını okuyarak göğe çıkıyorlardı. Bir gün kocasından şikâyetçi olan İran'lı Zühre adlı bir kadın bunlara müracaat etti. Kadın çok güzeldi. İki de kadına vuruldular ve kâm olmak istediler. Kadın onlara ya içki içmelerini, ya kocasını öldürmelerini, ya da puta tapmalarını şart koştu. Bunlar ilk gün râzı olmadılar. İkinci gün kadın şartlarını tekrarladı. Nihâyet üçüncü gün râzı olup bu üç şartın en hafifi olan içki içmeyi kabul ettiler. Ancak içki içince, puta da taptılar ve kadının kocasını da öldürdüler. Kadın onların sarhoşluk anında göğe çıkmak için okudukları duâyı öğrendi ve semâya yükseldi. Allah da onu gökyüzünde parlak bir yıldızla çevirip insanlara ibret olsun diye orada bıraktı. İşte Zühre (Çobanyıldızı, Venüs) bu kadın imiş. Olaydan sonra Allah bu iki meleği cezalandırmak istedi. Onlar da İdris peygambere müracaat edip şefaât dilediler. Allah da dünya azabı ile ahiret azabı arasında onları muhayyer bıraktı. Dünya azabını istediler. O zaman Babil'de ateş dolu bir kuyuya baş aşağı asıldılar ve insanlarla sihir yoluyla konuşmaya başladılar. Kendilerine müracaat edenlere sihir ve büyü öğretiyorlar ancak günah olduğunu söylüyorlarmış." ⁽¹⁾ Divan şairleri Hârût ve Mârût'la birlikte Babil, cadû, büyü ve sihir gibi kelimeleri çok kullanmışlardır. Sevgilinin gözleri Hârût ve Mârût'un üstâdı sayılır. Nedim de aynı özelliklerle Hârût ve Mârût'u gazellerinde kullanılmıştır:

Olsa da hâmûş la'l-i işve perdâzın senin
Lal eder Hârût'u çeşmân-ı sühan-sâzın senin

G. LXIX,1

¹ Dr. İskender Pala, "Ans. Divân Şiiri Sözlüğü", Ank., 1989, C.I. s. 413-414.

O fitne kim anı Hârût uyardı Babül'de
Siyâh gözlerinin hâb-ı âremîdesidir

G. XXII,3

2. Cem (Cemşid):

İran'ın efsanevî şahsiyetlerinin mensup olduğu Pişdadiyan sülâlesinin 4. hükümdarıdır. 700 ile 1000 yıl yaşadığı tahmin edilen Cem, Hz. Nuh zamanında yaşamıştır. Birçok farklı alanla ilgisi olmakla birlikte; daha çok sanat ve İslamî Edebiyat'ın zevk ve eğlence sembollerinden biri olmuştur. O, iktidar ve ululukla birlikte güzellik ve etkileyiciliğin de sembolü olagelmiştir. Bunlarla birlikte Cem'in bilâhare Tanrılık iddiâsında bulunduğu da bilinmektedir. ⁽²⁾

Cem'e birçok şahsiyetlerin özelliklerinin de yakıştırıldığını bilmekle birlikte onun en fazla şöhret bulduğu özelliği özelliği, şarabı bulması ve eğlence konusunda sürekli bahsinin olmasıdır. Öyle ki Cam-ı Cem tamlaması eserlerdeki görülen en yaygın mazmunlardan biri olmuştur. Gazelerde Cem, Cemşid, Cemşid ü Cem şeklinde bahsedilirken hemen hemen hiç tamlamasız görülmemektedir.

Nedîm, "İçki neşesi elimin eteğinin baş çeşmesi, Cem'in kadehi de benim gönül dağımın kendi kendie açan lâlesidir." diye belirtmektedir. Bir başka beyitte ise içkinin şişeden kadehe boşaltılırken çıkardığı sesin Cem'in efsânesinin anlatılması olarak değerlendirildiğini belirtmektedir.

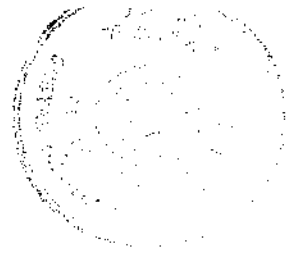
Neşve-i mey damen-i destimde bir ser-çeşmedir
Câm-ı Cem bir lâle-i hud-rûsudur kuhsârımın

G. LXVII, 2

Kadeh du'asın gör de mukayyed olma Nedîm
Hikâyet-i Key ü Cemşûd ü Cem fesânesine

G. CXXV, 7

² Dr. İskender Pala. a.g.e., Ank., 1989, C.I. s.183.

3. Mani:

Mani, meşhur bir Çinli nakkaş ve ressamdır. Zerdüş ve Hıristiyanlığı inceleyip bunları birleştirip yeni bir mezhep (Maniheizm) kurmuştur. Çok güzel resim yapıp, bu güzelliği mucize olarak değerlendirmiş. Şapur zamanında peygamberlik iddiasında bulunduğu idam edilmiştir.⁽³⁾

Nedîm şiirlerini ve sevgilisinin güzelliğini överken ressam, nakkaş vb. sanatçıların eserleriyle kendisinininkilerini karşılaştırır. Bunların sanatlarının kendi sanatına karşı son derece sönük kaldığını belirtir. Ayrıca bu sanatçıların da kendisiyle kıyaslanamayacağını vurgular.

Nedîm, bir beytinin her iki mısraını kastederek sevgilinin kaşlarını bunu Mani'nin görüp kıskanmasına şaşırılmamak gerektiğini belirtip, bunun Bihzâdin kaleminin ucundan çıkmış güzel bir nakış olarak değerlendirdiğini belirtir.

Resm-i ebrûsun görüp Manî nola reşk eylese
Bu Nedîmâ nakş-ı nevk-i hâme-i Bihzâdîdır

G. XX, 5

3. Erjeng (Erteng):

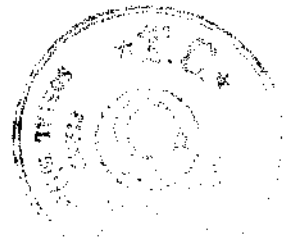
Ressam Mani'nin resimlerini topladığı koleksiyonun adı olmakla birlikte bir Türk kahramanının da adıdır.

Sevgilinin güzelliği, şâirin şiirlerinin güzelliği ve etkileyciliği anlatılırken kullanılmaktadır. Aynı zamanda Nedîm'in kendi sanat gücünün yüksekliğini belirtirken karşılaştırma imkânı vermek için de kullandığı görülmektedir.

Ne bu nev nakş-ı tirâzende Nedîmâ söyle
Üstâd-ı kalemin hâme-i Erjeng midir

G. XXX, 7

³ Doç. Dr. Necla Pekolcay, "İslâmi Türk Edebiyatı'nda Şekil ve Nevilere Giriş", İst., 1994, s. 113.

B. TARİHTEKİ AŞK KAHRAMANLARI

Gazellerde gördüğümüz aşk kahramanları bilinen ve özellikle Divân şiirinde sıkça görülen kahramanlardır. Bunlar; Mecnûn (Kays), Ferhâd, Leylâ, Şirîn ve Züleyhâ'dır. Bunlardan en çok bahsedilen ise Mecnûn'dur.

I. Mecnûn (Kays):

Gazellerde bahsedilen Mecnûn âşık, deli, mest, sersem ve tutsaktır. Bir beyitte Kays'ın Ferhâd ile aşk ızdırâbı konusunda kıyaslandığını görüyoruz.

Bîsütûn Ferhâd'a hem-aheng ise Kays'ın dahi
Nâle-i zencîr usûl-i nağme-i feryâdîdır

G. XX, 4

Bir başka beyitte şöyle denilmektedir: "Mecnûn, benim zihnimin bir köşesinde kendinden geçmiş bir vaziyette yatmaktadır. Onu sersem eden aşkın kokusudur."

Ser-mest yatur künc-i dimâğında safâdan
Mecnûn'u serâsime eden bü-yî mahabbet

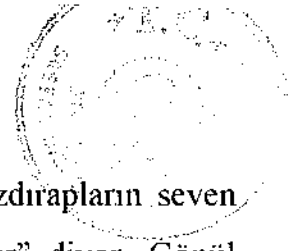
G. XII, 3

Aşk denince akla gelen âşık, âşık denince de ilk akla gelen Mecnûn'dur. Çünkü bu âlemde sevenlerden kalan tek hatıra Mecnûn'un kederli ve karışık başının salkım söğüdüdür. (Yani dertli ve dağınık saçlarının görüntüsüdür.)

Kalır âlemde ehl-i işktan bir yâdgâr elbet
Ser-i jülîde müyundan nişândır bîd Mecnûn'un

G. LVII, 6

Nedim'e göre aşkta sevilenden çok seven ön plandadır. Aşkın yaratıcısının seven olduğunu belirten Nedim, aşk vadisinde Leylâ'yı gözetenlerin çok

olduğunu, ancak aşk hanesinde aşkın uğruna çekilen çile ve ızdırapların seven tarafından çekildiğini belirterek “aşkın büyüklüğü aşığıyla olur” diyor. Gönül olayına dışarıdan bakılınca sevilenin güzelliği ve çekiciliği herkes tarafından istenebilir. Ancak kimsenin zencîre vurulmuş aşığı görmek istemediğini belirtiyor. Halbuki aşkta aşık görülmeli ki, âşık olmanın ne kadar zor olduğu anlaşılsın.

Bunları belirttikten sonra Nedim gönlüne şöyle bir tenbihte bulunuyor. “Ey gönül, aşk hanesinin aynasında Leylâ’yı seyreden çoktur, sen zencîre vurulmuş Mecnûn’u seyret ki aşkı ve âşığı anlayabilesin.”

Hâne-i ayînede Leylâ’yı çoktur seyreden
Sen gönül Mecnûn’u seyret hâne-i zencîrde

G. CXII, 6

Âşığın tartışmasız sembolü olan “Mecnûn’un aşk destânını büyük bir ağlama ile okuyan çılgın Nedim’i garip bir hal içinde gördüm” diyor. Tabi bu ve diğer bütün aşkla ilgili beyitlerde gerçek âşık Nedim’le özdeşleşmiştir. Gönül, aşk derdinden delirmiş bir mecnûndur.

Hücûm-ı nâle ile dâstân-ı Kays’ı okur
Garib hâl ile gördüm Nedim-i şeydâyı

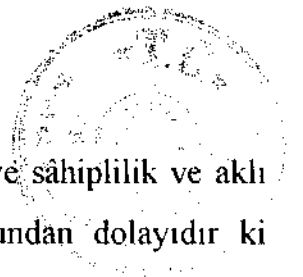
G. CLII

Daim visâl-ı dilberi yâd etmede gönül
Mecnûn kendü kendü ile gütt ü gûdedir

XXXVI, 4

2. Ferhâd:

Gazellerde Ferhâd da Mecnûn gibi âşığa sembol olmuş bir kahramandır. Biri aşkı için sahraya düşmüş bir mecnûn, diğeri ise dağ başını mekan tutmuş bir çılgındır. Ancak gazellerde Mecnûn’a oranla Ferhâd çok az zikredilmiştir.

Ferhâd aşkta sabrı sebâtı temsil eder. Ferhâd'da irâdeye sâhiplilik ve aklı kullanma sözkonusudur. Mecnûn'da bunlar görülmez. Bundan dolayıdır ki şairlerin çoğu Ferhâd'a oranla Mecnûn'u daha çok hatırlamışlardır.

Ferhâd çoğunlukla Şîrîn'le birlikte zikredilir. Ya da Ferhâd'ın özellikleriyle Şîrîn'i hatırlatan özellikler bir arada kullanmıştır. Bî-sitûn, külüng, tîşe, sûret-perest gibi öğelerle birlikte anılır. Ayrıca mimar-mühendis olması sebebiyle de kendisine üstâd da denmiştir. Nedim Ferhâd'ı zikrettiği bir beyitte kendisinin ferhâd gibi birisine üstünlüğünü şöyle ifâde ediyor: "Efendim, biz ne köleyiz ki, sen aşk külüngüyle dağ delen yüz tane ferhâd'a üstâd oldun."

Ne gedâyız biz efendim ki sen oldun üstâd
Tîşe-i aşkla kân delmede sad Ferhâde

G. CXXX, 76

Olursa Kûh-ken ü Kayse dil nola pey-rev
Sülûk-ı ışk nesîb ü ferâza çespandır

G. XLII, 3

3. Leylâ (Leylî):

Leylâ, Nedim'in gazellerinde pek sık rastlanan bir aşk kahramanı değildir. Mecnûn'un bolca zikredildiği gazellerde Leylâ'nın sadece iki beyitte göze çarpması dikkat çekicidir. Hatta Nedim'in olup olmadığı tartışma konusu olan bir mütezâtta yer alması bizi daha önce "Mecnûn" bahsinin son kısmında yazdıklarımızı haklı çıkarır niteliktedir. Yani Leylâ'nın başlıca bahsedildiği tek beyit yine Mecnûn'uh asıl konu edildiği bir beyittir. Aşk hanesinin aynasında Leylâ'nın güzelliğine kapılıp seyreden çoktur. "Ama gönül, senin zencîre vurulmuş Mecnûn'u seyretmeni isterim." düşüncesiyle söylenen beyitte Mecnûn'la birlikte Leylâ anılmaktadır.

Hâne-i ayînede Leylâ'yı çoktur seyreden
Sen gönül Mecnûn'u seyret hâne-i zencîrde

G. CXII, 6

4. Şîrîn:

Ferhâd ile Şîrîn aşkının maşûkasıdır. Bu yüzden çoğunlukla Ferhâd ile anılır. Ayrıca ferhâd'in Şîrîn'e kavuşması için delmesi gereken dağın adı olan Bî-sütûn, Gülgün, Şebdiz, Cûy-ı Şîr gibi kelimelerle anılmaktadır.

Hâbda görseydi ger Şîrîn safâ-yı saidin
Tatlı canından varıp el yurdu Cûy-ı Şîrde

G. CXII, 2

5. Züleyhâ (Zeliha):

“Yusuf u Zeliha” hikâyesinin kadın kahramanı olan Züleyha, Hz. Yusuf'u rüyasında görüp ona aşık olmuştur. Hz. Yusuf'la karşılaştıktan sonra başından bazı maceralar geçmiştir. Züleyha, Hz. Yusuf'un nefsinden murad umarak yaptığı yoğun ısrara karşılık red cevabı alınca; ona iftira edip zindana attırmıştır.

Hz. Yusuf'la evlenmeden önce Mısır aziziyle evli olan Züleyha hâlâ bakire ve çok güzeldir. Hz. Yusuf'a olan aşırı istek ve aşkıdan dolayı diğer kadın arkadaşları tarafından kınanmıştır.⁽⁴⁾ Ancak Züleyha onları bir sınava tabi tutarak bu konuda ne kadar haklı olduğunu ıspatlamıştır.

Mısır, Yusuf vs. kelimelerle tenâsüb yapılarak anılır.

“Elbette Züleyha'nın canı bu aşkla cisminde sığmazdı. Bu ayrılık acısına göre gönlü yaralıysa buna şaşılmamalıdır.” manasındaki bir beyitte anılmıştır.

İşk ile sığmaz idi cân-ı Züleyha cisme
Sine çok olsa nola bu gâm-ı hicrâne göre

G. CXXXV, 4

⁴ A. Talat Onay, "Eski Türk Ed. Mazmunlar". Ank., 1993. s.441.

C) TARİHİ KAHRAMANLAR

1) İskender :

Tarih boyunca İskender adı üzerinde dinî, ilmî ve edebî tartışmalar olmuştur. Hala da bu ad üzerinde tartışmalar olmaktadır.

Tarihte meşhur olan iki iskender vardır. Birbirinden ayrı iki iskenderin olduğu kesin bilinmesine rağmen çoğunlukla karıştırılmışlardır. Birincisi Kur'an'da da adı geçen ve peygamber olduğu sanılan İskender-i Zülkarneyn diye bilinendir. İkincisi ise İskender-i Yunanî de denilen Makedonya'lı İskenderdir. Ancak bu arada kendilerine iskender denilen başka kimseler olmuştur. Nitekim A. Talat Onay "Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar" adlı eserinin "İskender" maddesinde "Ferîdun Şah'a da İskender derler." ⁽⁵⁾ demektedir. Bu da gösteriyor ki bu konu henüz tam anlamıyla çözümlenmiş değil.

İskender-i Zülkarneyn ile İskender-i Yunanî yaşadıkları çağ, bölge ve toplumların birbirlerine yakınlığı yaptıklarının benzerlikleri nedeniyle sürekli karıştırılmışlardır. Bu hem dünyada hem de bizde aynı olmuştur. Bu durum edebiyatımız için de sözkonusudur.

Kur'an'da (Kehf Suresi: 83-99. ayetler) hayatı hakkında bilgiler bulunan İskender-i Zülkarneyn'nin peygamber olup olmadığı da kesin olarak bilinmemektedir. Bu yüzden ki peygamber olduğu sanılan İskender-i Zülkarneyn hakkında anlatılanların bir çoğu İskender-i Yunanî'ye de yakıştırılmıştır. Bununla birlikte İskender-i Yunanî hakkında anlatılanların tümünü İskender-i Zülkarneyn'e yakıştırmak mümkün değildir. Çünkü Makedonyalı İskender hakkında söylenenler peygamber olduğu sanılan birisine yakıştırılmasına İslâm Dini müsaade etmemektedir. Tanrılık iddiasında bulunan, ırkçılık güden acımasız olan ve hatta eşcinsel olduğu bile söylenen birisinin peygamberliği kesin olmasa bile peygamber olabilecek birisiyle aynı kişi

⁵ A. Talat Onay, "Eski Türk Ed. Mazmunlar". Ank., 1993. s.221.

olabileceği ne İslâm dinine ne de başka bir dine mensup olanların kabul edebileceği bir şey değildir.

Edebiyatımızda ab-ı hayat, zulumât, Hızır, Yecüc ve Mecüc, sedd-i İskender, âyine-i İskender, Zülkarneyn, hakan gibi unsurlarla birlikte tenâsüp ve telmih sanatları yapılarak kullanılır. Nedîm de “Eğlence kadehine tesbih tanesini bağışlayan âlemin hakanı İskender’i hiçe saymaz” diyor.

Bahşeden câm-ı safâya sübha-i mercânına
Hiçe saymaz âlemin İskender-ü hakaanını

G. CLVII, 1

2) Kahraman-ı Cemal :

İran’ın efsânevî Pişdadiyan sülâlesinden Şeyh Tahmurs’un oğludur. Kahraman-ı Katil’de denilmektedir. Çok güçlü bir pehlivan olduğu için devler bile ondan korkarmış. Ancak Zaloğlu Rüstem’e yenilmiştir.⁽⁶⁾

Sevgilinin kaşları, Kahraman-ı Cemal’in acımasız ve katilliğinden dolayı onun iki kılıç kuşanmış haline benzetilmiştir. Kaşlarının eğriliği ve kılıcının eğriliği arasında ilgi kurulmuştur.

Siyâh kaşları mı yoksa Kahraman-ı Cemâl
İki kılıç kuşanıp adın ebrû-vân kodu

G. CLI, 4

3) Hülâgü Han

Moğol İmparatoru Cengiz’in torunu, Tuluy’un oğludur. İlhanlılar Devletini kurmuştur. Bağdat’a girip taş taş üstüne komayan Hülâgü, Halife Mutasım’ı ve yaklaşık sekizyüz bin insanı katletmiştir. Hem çok zalim, hem de bir halifeyi öldürdüğü için İslâmî Türk Edebiyatında kendisinden kanlı bir katil olarak bahsedilir.⁽⁷⁾

⁶ A. Talat Onay, "Eski Türk Ed. Mazmunlar", Ank., 1993, s.234.

⁷ A. Talat Onay, "Eski Türk Ed. Mazmunlar", Ank., 1993, s.211.

Nedîm, bir beytinde tahammül ülkesini yıkan ve aşkıyla tüm dünyayı yıkan sevgiliye hitab ederken “el-aman” demektedir ve onu Hülâgü Hanâ benzeterek acımasız ve kâfirlikle suçlamaktadır.

Tahammül mülkünü yıktın Hülâgû Hân mısın kâfir
Aman dünyayı yaktın ateş-i sûzân mısın kâfir
G. XXX, 1

D. TARİHTEKİ ŞAİR ve SANATÇILAR

1) Bihzâd:

Şahsı hakkında kaynaklarda çelişkili bilgiler mevcuttur. Bazı kaynaklarda İranlı, bazı kaynaklarda ise Türk olduğu yazılmıştır. Ancak ittifak edilen nokta onun çok ünlü bir ressam olduğudur. Özellikle tasvirde çok başarılı olduğu hakkında söylenmiş beyitlerden anlaşılmaktadır. Edebiyatta fazlaca anılan Bihzât, Bahaî'nin bir beyitiyle sorguya da çekiliyor. “Gazel tasvir edersin hal ü hattı dilberi amma / Füsûn-u fitneye geldikde ey Bihzâd neylersin”

Genellikle nakış, resim, Manî ve hame gibi kelimelerle birlikte anılır. “Manî, onun (sevgilinin) kaşlarını gördüğünde onları kıskanmasına şaşılmalıdır. Çünkü ey Nedîm bu iki kaş (belki de Nedîm bir beytini kasdederek) Bihzâd'in kaleminin ince ucunun nakıştıdır.”

Resm-i ebrûsun görüp manî nola reşk eylese
Bu Nedîmâ nakş-ı nevk-i hâme-i Bihzâdidir.

G. XX, 5

Bu beyitte Nedîm'de güzellik ve makyajla ilgili bilgileri de buluyoruz. Özellikle kaşların Bihzâd'in ince uçlu kaleminin nakışına benzemesi ve kaşlarının ince olmasının bir güzellik unsuru olarak o dönemde de kabul gördüğünü öğreniyoruz.

2) Kindî :

Edebiyatta önemli bir yere sahip olan Kindî'den bahsedilirken; Nedîm, kendisinin de ne kadar güçlü bir şair olduğunu abartılı bir şekilde anlatmaktadır. "Eğer, Kindî, senin güzel ve mânâlı sözler söylemeyi bilen kalemini görmüş olsaydı, kendi dilini keserdi (susardı)."

Kindî ederdî kendi zebânın bürîde ger
Kilkin göreydi nazm-ı belâgat-şîâr ile

G. CXXXVIII, 10

3) Râzî :

Aklı ve nakli ilimlerde zamanında büyük şöhret kazanmış bulunan Râzî 1150 yılında Rey'de doğmuştur.

Meşhur islâm alimi Fahr-ı Râzî; ilim, fazîlet ve edeb erbabıdır. Bununla birlikte Arif Efendi'nin yanında son derece sönük kalmaktadır. "Ey asrın alimi Arif Efendi, Fahr-ı Râzî senin fazîlet saçan kapına (dergâhına) muhtaç olmakla bile övünür." diye belirtilmektedir.

Nıhrîr-i asr Arif Efendi ki fahreder
Râzî der-i fazâiline iftikaar ile

G. CXXXVIII, 8

4) Nevâî (Ali Şir Nevâî) :

Ali Şir Nevâî Türk edebiyâtının en büyük şâirlerinden sayılmaktadır. Orta Asya'nın XV. yüzyılda yetiştirdiği bu üstün sanatkar Muhakemetü'l Lugateyn adlı eseriyle ün yapmıştır. Türk edebiyâtına seçkin eserler kazandıran Nevâî, Orta Türkçe (Doğu Türkçesi) döneminin diliyle şiirler yazmıştır. Doğu Türkçesiyle Nedîm'in de şiirler yazdığını biliyoruz. Her ne kadar Nedîm'in Divanındaki gazellerin XVIII. yüzyıl Osmanlıcası'nın dışında yazılmış olanları konumuz dışında olmakla birlikte biz yine de değinmeyi uygun bulduk.

Nevâyi rûhu kilkinden Nedimâ kûp tapar lezzet
Terennüm eylekecni yanglıp ün salıp nevâ tartıp
G. X, 5

5) Zâtî :

XVI. Asrın ilk yarısında Türk şiirinin en önemli isimlerinden biri olarak pek çok divân şairinin yetişmesine yardımcı ve vesile olmuştur. Eğitimi olmaksızın kendi kendini yetiştirenlerdendir.

Zâtî, çizmecilik ve remicilik yapsa bile asıl mesleği şiir satıcılığı olmuştur. “Belki Türk Edebiyatı’nda şiiri gerçek mânâda satan ilk (ve belki de son) şair odur. Gerçi Osmanlı öneminde küfür bile alınıp satılmıştır. Ama şiiri bizâtihi para ile satan yalnızca Zâtî’dir.”⁽⁸⁾

Nedim, “Zâtî” kelimesiyle hem dönemin devlet adamı İbrahim Paşa’yı kastetmekte, hem de ünlü şâir Zâtî’yi andığını tahmin etmekteyiz.

Destûr-ı Cem-şükûh kerem kâr-ı rûzgâr
Zâtîyle buldu sadr-ı şeref ziyh-ü ziynefi
G. CXLVI, 8

6) Arif Efendi :

Arif Efendi’nin kim olduğunu bilemiyoruz. Ancak büyüklüğünü Nedim’in bizzat kendi ifâdesiyle “Arif Efendi ki, asrın alimi; Fahreddin Râzî senin fazilet saçan dergahına (kapına) muhtaç olmakla övünür.” demesinden anlıyoruz.

Nıhrir-i asr Arif Efendi ki fahreder
Râzî der-i fazâiline iftikaar ile

G. CXXXVIII, 9

⁸ İskender Pala, "Müstesna Güzeller". İst., 1995. s.246.

7) Nâmî Han :

Nâmî Han, Nedîm'in çağdaşı bir şâirdir. Çünkü Nedîm'e nâzire yazdığını öğreniyoruz. Belli ki Nedîm bundan pek memnun değil. Nâmî Han adındaki şairin bile nazire yazmaya kalkıştığını istîğnalı bir şekilde anlatıyor.

Gör temâşâyı Nedîmâ sen de Nâmî Han dahı
Gû-yı çevgân oynadırsa arsa-i tanzirde

G. CXII, 10BM

E. KAVİMLER

1. Ad ve Semûd:

Ad ve Semûd kavimleri Kur'ân-ı Kerîm'de de adları geçen ve birbirinin ardından gelen helâk olmuş iki kavimdir. Bunlardan Ad kavmi önce yaşamıştır. Kendilerine peygamber olarak gönderilen Hud Aleyhisselâma inanmamış kibir ve gurura devam etmiş ve kötü huylarından vazgeçemedikleri için helâk olmuştur. Yemen civârında yaşamış olan Ad kavminden yaklaşık beş yüz yıl sonra Mekke ve Şam arasındaki bölgede yaşayan ikinci Ad olarak da bilinen Semûd kavmi de helâk olmuştur. Kendilerine peygamber olarak gönderilen Salih aleyhisselâma inanmayıp putlara tapmaya devam ettiklerinde Salih peygamber tarafından uyarılmışlar ancak dinlemedikleri için gökyüzünden gelen bir sesle kalpleri parçalanmış ve helâk olmuşlardır. ⁽⁹⁾ Bu yüzden, kibir, makam ve mevkî ile fazlaca meşgul olanlara uyarı için bu kavimler hatırlatılır.

Kahreylediler bâd-ı bürüt ile cihânı
Bakmaz mı bu câh ehli Âd ü Semûd'e

G. CXXVII, 3

⁹ M. Asım Köksal, "Peygamberler Tarihi". Ank., 1990, C.I. s.125-126.

2. Yehûd (Yahûdi):

Hız. Musâ'nın dini Yahûdilik bu dine inanlara da Yahûdi ya da Yehûd denilmektedir. Nedîm, bir beytinde imansız olarak gördüğü rakibi, Yahûdinin içtiği gibi gizli içip kendinden geçtiğini belirtmektedir. Çünkü o güzeli de kandırılmış içki içirmiştir.

Şevk ile yine gevremiş imanı rakıybin
Çekmiş gibi kâfir o bütü şürb ü Yehûd'e

G. CXXVII, 5

3. Türk (Türkî, Türk-i Mağrur, Türk-tâz):

Türkî, yer aldığı bir beyitte bugünkü türkü nazım şekli ve Türk'e ait mânâları kastedilmiştir. Nedîm'in bu türde yazdıklarıyla gönülleri açan onlara mutluluk veren ve hafif esen bir seher yelini andıran tabiata sahip olduğunu göstermek için kullanılmaktadır.

Türkî nazımda böyle güşâyiş nedir Nedim
Tab'ın senin muhibb-i nesim-i seher midir

XXXIII, 56

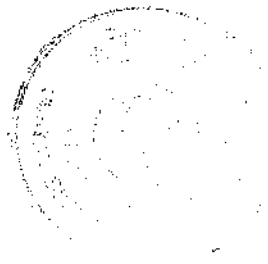
Türk: mağrur, güçlü, kavgacı, zalim ve yaman sıfatlarıyla sevgilinin kaşı, gözü, saçı, gamzesi ve hatta bütün güzelliğiyle sevgilinin kendisini vafetmekte kullanılmıştır. Bu yüzden Türk ve Türklük Orta Asya kökenli olma özelliğiyle ortaya çıkmaktadır. Henüz milliyetçilik fikri olmadığı için ırkî bir üstünlük maksadıyla kullanılmamıştır.

Gerekse nîk ger bed' âşıkım ol Türk-i mağrûra
Ne söyler zâhide hâsıl ne yahşi ne yamanımdan

XCV, 4a

Türk-tâz-ı çeşm-i bîmârın mıdır zâlim senin
Böyle mülk-i hüsnü yek-ser kafiristân eyleyen

CVI, 3a

4. Çerkes:

Çerkes kullanıldığı tek beyitle bir kavim adı olmaktan çok bir yer, bölge (-belki de Kafkasya-) adı olarak kullanılmıştır. Bir başka beyitte ise Çerkes-zâdelerden biriyle ilgili olarak “Onun gözleri sırf kâfirdir. Ne islâmı ne imâm bilir.” denilmiştir.

Zülfü külâhı verdi hâlel Mağrib ü Fes'e
 Çeşm-i kebûdu saldı akın mülk-i Çerkes'e
 CXXXVI, 1a

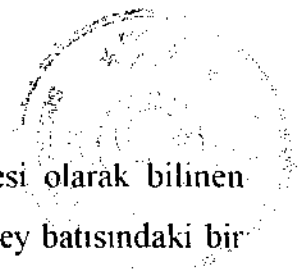
Bildiğim hun-rîz ise çeşmi o çerkes-zâdenin
 Sırf kâfirdir ne imânın ne İslâmın bilir
 XXXIV, 4

F. ÜLKELER VE ŞEHİRLER

1) Firengistan, Kafiristan:

Firengistan ve Kafiristan kullanıldıkları beyitlerde aynı anlam ve özellikleriyle ortaya çıkmaktadır. Firengistan bütün hıristiyan alemi ve Avrupa için kullanılmıştır. Bu bölgenin müslüman olmayışı ayrıca güzellerinin bolluğu ve putperestliğin yaygınlığı nedeniyle Kafiristan olarak da anılmıştır. Sevgilinin güzelliğine çeşni katan yüzündeki benin rengi siyahlığı bütün Firengistan'ın güzelliği ve etkileyiciliğini taşımaktadır. Ayrıca sunu da anlamak mümkündür. Bütün Avrupa'daki güzel ve güzelliklerle birlikte bütün Firengistan'ın kâfirlerinin simgesi olan siyah rengin de toplamı ancak sevgilinin yüzündeki ben ve güzelliği yanında bir nokta kadar kalmaktadır.

Şöyle gerd olmuş Firengistan birikmiş bir yere
 Sonra gelmiş gûşe-i ebrûda hâl olmuş sana
 G. II, 4

Allah'ın varlığını ve birliğini tanımayan kâfirlerin ülkesi olarak bilinen Kafiristan; hem bütün hristiyan alemi hem de Hindistanın kuzey batısındaki bir bölgenin adı olarak bilinmektedir. Kâfirler acımasız ve zalimdiler. Onlarla mücadele edilmesi gerekir. Divan şiirinde sevgilinin güzelliklerinin her biri aşığa ayrı ayrı eza ve cefa çektiği için kafirlik ile suçlanmışlardır.

Hal kâfir zülf kâfir çeşm kâfir el-aman
Ser-beser iklim-i hüsnün kâfiristan oldu hep
G, VIII, 3

2) Zengibar:

Zencileri bol olan memleket. Divan şiirindeki kullanılışı uzaklığı ifade etmesiyle birlikte Anadoluyla tezat sanatı içinde verilmiş olmasıdır.

Çoktan giderdi Çin'e yahut Zengibar'a dek
Zaptetmeseydi hatır-ı müştâk-ı zülf ü hat
G, LIII, 8

3) Çin, Hıta, Kıpçak, Keşmir:

Çin ülkesi, uzaklığıyla ipekli kumaşları, resim sanatının merkezi, dinî mozayığıyla doğunun efsanevi bir ülkesidir. Ayrıca doğu mistisizminin de beşiği bu ülkedir. Çoğunlukla Hıta, Maçın, Hutun bölgeleriyle birlikte kullanılmıştır. Türkler eskiden bu bölgelerde yaşadıkları için bu bölgelerle ilgili olarak sık sık telmihlerde bulunurlar. Edebiyatta çok sık kullanılan miskin de yine bu bölgede çıkarılması yaygın bir kullanıma sebep olmuştur. Sevgilinin güvenliği söz konusu edildiğinde hem miskile bağlantı kurulmakta hemde bu bölgede yaşayan Çiğil Türkleri ve bunların da çok güzel olmalarıyla bağlantı kurulur.

Kıpçak ve Keşmir sevgilinin güzelliğinin büyüklüğü ve hakim oluşu belirtildiği zaman kullanılmıştır. Bir nevi yarı efsaneleşmiş bu bölge ve şehirlerin

güzellikleri sevgilinin güzellikleriyle karşılaştırılıyor. Buna rağmen bu şehirlerin ünü sevgilinin vasıfları yanında pek sönük kalmaktadır.

Görse ol bârika-i hüsnü bütân-i Keşmir
Tâb-i hayretle erirlerdi büt-i mûm gibi

CXLII, 4

Dili hemçün ketan fersûde etti bir siyeh çerde
Ki ta'neyler beyâz-ı gerdeni meh-tâb-ı Keşmire

G. CXXII, 2

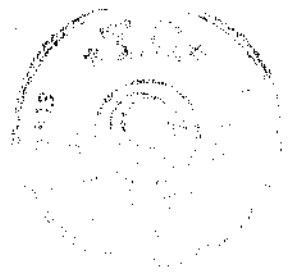
4) Cezayir, Fes (Fas), İran, İsfâhan , Irak, Hicaz, Hac:

Nedim'in yaşadığı dönemde Osmanlı İmparatorluğu Fas ve Cezayir bölgelerinde de hakimdi. Ancak en uzak eyaletlerden olmalarına rağmen bu bölgelerin insanlarıyla sıkı münasebetler de başlamıştı. Bu yüzden bu belgeler sevgilinin ününün yayıldığı yerler olarak kullanılmıştır.

Nedim bir kasidesinde de olduğu gibi sürekli İran'la kendi ülkesini ve şehirlerini, kendisiyle de İran'lı şairleri hep mukâyese etmiştir. Ancak bu mukâyese sonucunda yine sürekli kendi ülkesi, şehirleri daha güzel ve üstündür. Bu üstünlüğü cesaretle belirten şair İran'a gazeller de armağan etmekten geri kalmaz. İstanbul diyarının şöhretinin İsfahan'a yayılmasını istemektedir. Ayrıca eski bir Türk makamı olan İsfahan gazellerin de besteyle okunduğunu hatırlatmaktadır. Irak hem kelime anlamının uzak oluşuyla hem bir bölge hem de Türk müziğinin eski bir makamının adı olarak kullanılır. Bu bölgeler birbiriyle bir çok yönüyle ilgili olduğu için çoğunlukla aynı beyit ya da aynı gazelde geçmektedirler.

İran zemine tuhfemiz olsun bu nev gazel
İrgürsün İsfahân'a İstanbul diyarını

G. CXLIX,7

Deste yine o nây-ı Irâkıyyî al Nedim
Gitsin nevâ-yı nazm-ı nevin İsfahân'a dek
G. LX, 6

Hicâz, öncelikle kutsal toprakların adıdır. Ayrıca Türk musikisi makamlarından birinin de adıdır. Ancak Hicaz, Kâbe ve Hac gibi kelimeler hem İslamî Edebiyatın her döneminde hem de İslamiyet öncesinde edebiyatla iç içe olan yerler olduğu bilinmektedir. Bu nedenledir ki birer mazmun değeri taşıyan bu kelimeler Nedim'in gazellerinde de sık sık görülmektedir.

Sevgili, Hicaz bölgesinde ve Kâbe'dedir. Aşık sürekli bu bölgede kalarak sevgiliye yakın olmak ister. Kâbe'nin etrafında aşkla dönüp dolaşan âşık bu arada Hac vazifesini de ifa etmiş olur. Kâbe, Kible olması nedeniyle tasavvufta da gönül mesabesindedir. Kâbe'ye girmek bu gönle girmek demektir. Âşığın en büyük dileği de sevgilinin gönlünü alabilmektir. Sık sık kullanılan bu terimler aşk, ibadet ve âşık-mâşuk ilişkilerinde yoğun manalar kazanır.

Piş-i ebrûsunda gûyâ kim o gûyâ çeşm-i şûh
Bir Hicâzî tıfl ki dil-keş edâdır nûn okur

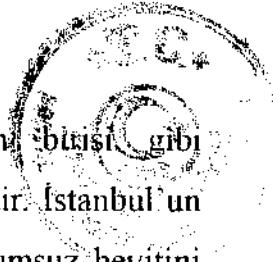
G, XXVII, 3

Hac yollarında meş'ale-i kârbân gibi
Erbâb-ı ışık içinde nümâyansın ey gönül

GLXXV, 7

G. İSTANBUL VE DEĞİŞİK SEMTLERİ

Mahalli çevre ve bu çevre ile ilgili özelliklerin en güzel ve en gerçekçi yüzüyle Nedim'in şiirlerinde kendini gösterdiği bilinmektedir. Bu çevre ve özellikleri, övgü maksadıyla genellikle kaside, şarkı ve diğer türlerde görülmesine rağmen gazellerde durum daha farklıdır. Kasidelerinde İstanbul'u tümüyle övme

maksadıyla kaleme alınmasına rağmen gazellerinde halktanı birtisi gibi davranmıştır. Nedim, gazellerinde daha samimi ve daha gerçekçidir. İstanbul'un tasviriyle başlayan bir kasidesinde İstanbul için söylenmiş en olumsuz beyitini aşağıya alıyoruz. Bununla birlikte gazellerinde de yine olumsuz manalı beyit bulmak mümkün değildir.

Hep halkının etvârı pesendide vü makbûl
Dirler ki biraz dilberi bî-mihr-ü vefâdir ⁽¹⁰⁾
K.

1) Beşiktaş:

Nedim sevdiğine ulaşmak için çok açık bir teklifte bulunuyor. Buluşma yerinin adresini nazikçe belirten şairimiz, aynı zamanda tek varlığı ve taşındığı evini bile ona rahatça verebileceğini açıklamaktadır. Beşiktaş semtinde bir süre yaşadığını bildiğimiz şairimizin bu dönemde pek sade ve mütevazi bir yaşamının olduğunu da öğreniyoruz. Çünkü Nedim mala mülke değer vermeyen, dolayısıyla da zengin olmadığını sevdiğine bile rahatça söyleyen bir şairimizdir.

Nedim İstanbul'un semtlerini gazellerinde verirken, bu semtleri tarihi ve siyasi mahiyetiyle vermemektedir. Buraların halkın yaşamında yeri neyse Nedim'in gazellerinde de aynı özelliğiyle görmekteyiz.

Münasipdir sana ey tiff-ı nâzim huccettin al gel
Beşiktaş'a yakın bir hâne-i virânımız vardır
G, XV, 3

Geçersen semtimizden yolun uğrarsa Beşiktaş'a
Efendim gel mürüvvet kıl senindir bende vü hâne

¹⁰ Prof. Hasibe Mazıoğlu, "Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik". Ank., 1992, s.29.

2) Göksu :

İstanbul'un mesire yerlerinden olan Göksu, 18. yüz yılda halk tarafından sıkça uğranılan bir yerdir. Bir çok insanın bu mesire yerlerinde çıkılan gezintiler sonucunda birbirini görme şansına kavuştuğu belirtilmektedir. burada yaşanan aşkların ve dostlukların sonucunda; sevgililer ve dostlar yeniden birbirlerini görmek için gittikleri uğrak yerleri olmaktadır. Ayrıca bu semtler, tabii güzellikleri ve hoş havasıyla insanları cezbeden bir özelliğe de sahiptirler. Yine buraların aşklar ve dostlar tarafından tercih edilmelerinin bir sebebi de baş başa kalabilecekleri müstesna yerler olmalarındandır.

Görüldüğü gibi, bu yerlerin halkın yaşantısında önemli bir yere sahip olduğudur. Sosyal hayatın nabzının attığı bu tür yerlerin Nedim'in gazellerinde yer alması hem Divan şairlerinin hem de Divan şiirinin halktan uzak olmadıklarının açık bir delilidir. Şuh bir kadınla gezintiye çıkıp gizlice Göksu'ya varıp işret ettilerini anlatan Nedim, buraların kendi hayatındaki yerini de aktarmaktadır.

Ey şüh Nedimâ ile bir seyrin işittik
Gizlice varıp Göksu'ya işret var içinde

G, C XXVIII, 5

3) Hisar :

Hisarda Göksu, Çıbıklı (Çubuklu), Sadabad gibi gezinti yerlerinden biridir. Nedim'in yaşadığı dönemde devlet yönetimindeki kimselerle birlikte halkta da eğlenceye ve rahat yaşamaya dair izler görülmektedir. Nitekim bu kadar gezinti ve mesire yerlerinin varlığı ve buralarda yaşananlar; halkın da en az saray ve çevresi kadar rahat ve eylenceli bir hayat sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Nedim, sevgilisiyle Hisar'a yaptığı bir gezintide; gönlünden bile sakladığı özel şeyler yaşadığını ve burada yaptıklarının tümünü gönlüne bile anlatmayacağını belirtmektedir.

Söylenmez ol peri ile seyr-i Hisârımız
Zannetme ey dil anı heman söylerim sonra ⁽¹¹⁾
G, III, 5

4) Okmeydanı :

Nedim'in gazellerinde görülen, İstanbul'un değişik semtlerinden biri de Okmeydânı'dır. Bahsedilen bütün semtler sevgileriyle güzelleşmekte ve onun varlığıyla anlam kazanmaktadır. Nedim, bahsettiği bütün semtlerde mutlak sevgisiyle bulunmakta veya bulunmak istemektedir. Yarsız gül bahçesinin gözüne diken ve neşter gibi göründüğünü; yar ile olunca da Okmeydanı hayat bahşeden bir hal almaktadır.

Yârsız gül-zâr nişterdir çeşmime
Yâr ile olunca Okmeydanı'dır semmük hıyât
G. LIV, 5

5) Sa'dâbâd:

Sa'dâbâd, zevk ü safanın yaşandığı ve sonradan Lâle Devri olarak adlandırılan dönemde Kâğıthâne semtinde yapılan meşhur bir köşkün adıdır. III. Ahmed'in emriyle Sadrâzam Nevşehirli İbrahim Paşa'nın yaptırdığı bu köşk, bir süre bulunduğu semte adını verecek kadar güzel ve etkileyicidir. İstanbul'un 18. yüzyıldaki en güzel ve en seçkin semtlerinden olan Sa'dâbâd Nedim'in şiirlerinde en fazla görülen semttir. Lâle Devri'nin bütün özelliklerini görebildiğimiz bu semtteki Sa'dâbâd köşkü de yine bu devrin bütün güzelliği ve inceliğini kendinde toplayan bir köşktür. Kasîde, gazel ve şarkı gibi en seçkin şiir türlerinde Sa'dâbâd'dan bahseden Nedim, Lâle Devri'ni bu köşk ve semtte doyasıya yaşayamamıştır. Dolayısıyla sürekli övmekle güzelliklerini bitiremeyen Nedim'in Sa'dâbâd'da yaşadığı çok sayıda anısının olduğunu zannetmekteyiz. Diğer

¹¹ Bu beyit Abdülbaki Gölpınarlı'da aşağıdaki gibi geçmektedir:

Söylenmez ol perî ile seyrim Hisarsız
Zannetme ey dil anı heman söylerim sana

semtlere oranla daha güzel bulduğu Sa'dâbâd'ı sevgilisine şöyle anlatmaktadır.
"Şimdi Göksu'nun havası güzel değil, Çubuklu da pek kalabalık. Sevdığım ne
dersin? Gizlice Sa'dâbâd'a doğru çekilip gitsek mi?"

Göksu bir nâ-hoş hevâ şimdi Çıbıklı pek zihâm
Sevdığım tenhâca çekdirsek mi Sa'dâbâd'a dek
G. LXIII, 4

II. EĞLENCE HAYATI

1. Bezm (Meclis, İşret, Ays u Nuş, Cünbiş, Düğün):

Nedim'in hayatında eğlencenin ve eğlenmenin yeri pek büyüktür. Daha doğrusu onu; eğlenen, dünyadan zevk almaya çalışan, eğlence meclislerinde kendisiyle birlikte bir çok kişiyi de coşturan bir şâir olarak tanıyoruz. Zâten mahlasının anlamı da bunu doğrulamaktadır. Hayat anlayışına yaşadığı dönemin büyük oranda etkisi olduğu bilinmektedir. O, dünyanın geçiciliğini ve bu hayatın bir gayesinin de onu doyasıya yaşamak olduğunu belirtmektedir. Yaşadığı ve yaşamak istediğini şiirlerine yansıtan Nedim'in şu kısacık hayattan en büyük beklentisi neşe, huzur ve mutluluktur.

Gazellerine baktığımızda bu kadar hayat dolu bir insanın gerçekte pek mutlu olmadığını görüyoruz. Çünkü ona göre sevgilinin ilgisizliği en büyük mutsuzluktur. Sürekli sevgilinin peşinden koşma ve her yerde onu koruma, kollama ve gözetme durumunda olduğunu söylemektedir. Râkiplerin korkusuyla sabahlara dek meclislerde gözetmenlik yaptığını ve bu korkuyla yaşadığını söylemektedir. Görülüyor ki meclise eğlenmeye, efkâr dağıtmaya gidenlerin tersine Nedim burada da efkârlanmakta ve mutsuz olmaktadır. Çünkü sevgilisini kaybetme korkusunu taşımaktadır.

Ağyar korkusundan efendim bilir misin
Mecliste tâ be subh nigeş-bânun olduğum

G. LXXX, 4

Yukarıdaki beyitten de anlaşıldığı gibi Nedim, diğer Divân şâirlerine göre daha gerçekçi düşünmekte ve daha insanî kaygılar taşımaktadır. Bir başka beyitte

de sevinilmesi ve eğlenilmesi gereken düğünde bile rahatsız olmaktadır. Çünkü bir taze gül açılrsa, bin tane bülbülün ona tâlib olduğunu belirterek bundan şikâyet etmektedir.

Nedir bu germî-i bazâr-ı nev-bahâr-ı arûs
Açılrsa bir gül-i ter bin hezâr olur peydâ

G. VI, 2

G. CXXXI, 4

Gazelerde en çok beyti bezm, meclis, işret, mey, meyhane vb. oluşturmasına rağmen bu beyitlerde direk olarak eğlenenin ve eğlenmenin izlerini göremiyoruz.

Beni handân olur zannetme kasd-i işret ettikse
Eder deryûze-i hûn dîde câm-ı ergavânında

G. XCV, 5

Şair, sevgiliyi ilk kez bezimde görmüş orada ona âşık olmuştur. Eğer bu meclise gitmemiş olsaydı, aşk çilelerinin hiçbirini çekmek zorunda kalmayacaktı. Birçok âşık, çektiği çilelere sevgiliyi ya da onunla ilgili unsurları sebep göstermesine rağmen Nedîm, daha farklı düşünmektedir. Asla sevgiliyi suçlamak istememektedir. Aşk konusunda gerçek suçlunun kendisi olduğunu itiraf ederek onu çağırılmaktadır.

Benimdir suç ki vardım bezme verdim sana can nakdin
Senin yoktur efendim bunda hiç cürm ü günâhın gel

G. LXXVIII, 3

Bezm sensiz görünür hâne-geh-i bûm gibi
Bat-i mey gam getirir tair-i meşûm gibi

G. CXLII, 1

Aşk konusunda ne kadar ince ruhlu ve nazik olduğunu gördüğümüz Nedim aynı beyitle tevriye sanatının en güzel örneklerinden birini de vermiştir. Sevgiliye aşık olduğu bezmin, yakın anlamıyla içki içilen meclisi söyleyip; ruhların toplanıp Allah'la sözleştiği ilk meclis olan bezm-i elest'i kasd etmiştir.

Divan şairi, çoğu zaman yaşadığından çok hayal ettiklerini şiirini yansıtır. O, olanı değil olması gerekeni vurgulayarak hem yeni hayaller kurma hem de hayal edilenlerin gerçekleşmesi için bazı çevre ve kimselere mesaj göndermektedir. Nedim de bir beytinde temennî mahiyetinde, "Çemen bezminin her bir köşesinde birer meclis kurulsun her bir mecliste bazen bade çekilsin, bazen de insanı kendinden geçirtecek nâralar, nağmeler çekilsin." diyor.

Her gûşede meclis bezenip bezm-i çemende
Geh bâde gehi nara-i mestâne çekilsin

G. CIV, 2

Nedim meyhâneden ve işret meclislerinden umduğunu bulamamasına rağmen yine de en sık uğradığı mekânların başında gelmektedir. O içkiyi eğlenmekten ziyade bir meyhane köşesine çekilip onunla dertleşmeyi ve ona içini açmayı düşünmektedir. Hakikaten insanın içki içtikten sonra içlendiği ve mutlak birisine açılmak istediği bilinmektedir. Nedim de şarapla o kadar içli dışlı olmuş ki hemen hemen her sırrını onunla paylaştığını söylemektedir. Bir başka beytinde sâkiye seslenerek, "Bâdeyi aşkından çoşanlara sun, çünkü gönül ehli olanların meclisine, coşturan içki gerektir." demektedir.

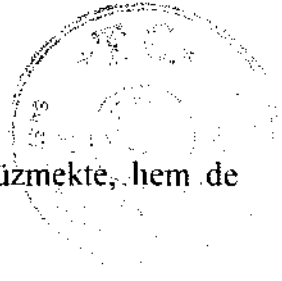
Hep anın ile söyleşiriz râz-ı derûnu
Mecliste bizim duhter-i rez mahremimizdir

G. XXXIX, 3

Sâkiyâ bâdeyi sen âşık-ı cûşendeye sun
Ehl-i dil meclisine çün mey-i cûşide gerek

G. LV, 2

Yukarıdaki beyitlerden de anlaşılacağı gibi Nedim meyden, meclisten, işretten asla uzaklaşmamıştır. Mecliste sevgilisinin ne kadar katı olduğunu ve

bezme gelip hem de kendini pişman göstererek hem Nedîm'i üzmekte, hem de onu çileden çıkarmaktadır.

Bilir bâzârını germ etmenin resmin ne kâfirdir
Gelir hem bezme tenhâ hem peşimân gösterir kendin

G. XCIII, 2

Meyhânenin bütün bu olumsuz yanlarına rağmen oradan vazgeçilemeyeceğini, orasının gerçek aşıkların dertleştiği ve az da olsa teselli buldukları bir yer olarak gördüğünü belirten Nedîm, dışarıdan meyhânenin pek sıkıcı görünmesine rağmen içinde başka bir ferahlığın, başka bir güzelliğin olduğunu söylemektedir. Belki de meyhâneye düşkünlüğünün sebebini böyle savunma edâsı taşıyan bir beyitle açıklamak istemesinden de kaynaklanıyor olabilir. Ne de olsa Nedîm'in yaşadığı dönem şer'i hükümlerin geçerli olduğu bir dönemdir. Belki de kendisine yöneltilen bir eleştiriyi böylece bertaraf etmeyi düşünmüştür.

Meyhâne mukassî görünür Taşra'dan amma
Bir başka ferah başka letâfet var içinde

CXXVIII

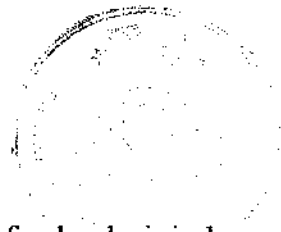
Nedîm'in gazellerinde âşıkla bezmin, meyin, sakinin bir bütünlük oluşturduğunu görüyoruz. O, aşığın mekanını bezm, makamını küşe, gıdasını mey ve maksadının sevgilisi olduğunu ve hep bu hal üzere beklediğini belirtmektedir. Peşinden yarı mey'e yarı sevgiliye seslenerek meclise geldiklerinde kendisinin başının gözünün üzerinde yer bulacaklarını hatırlatmaktadır.

Sıkılma bezme gel bigâne yok davetlimiz ancak
Nedîmâ bendeniz var bir dalı sultanımız vardır.

G. XV, 7

Sen kim gelesin meclise bir yer mi bulunmaz
Baş üzere yerin var

G.(M). XXXVIII, 3

Nedîm zaman zaman mecliste mutlu olduğu zevk ve safa demlerini de yaşadığını görmekteyiz. Ancak böylesi demlerin çok az olduğunu feleğe bu mutlu, günlerini kıskanıp nazar etmemesini söylemesinden anlıyoruz. Ve bu beyitlerdeki mutlulukların kısa süreli olduğunu tahmin ediyoruz.

Bedr-i tamamına nazarın değmesin felek
Meclisde ayş ü nûş bu şeb meşrebimcedir
G. XIII, 3

Bezm-i şerâbdan geçemem doğrusu Nedîm
İşret tabiatımca tarab meşrebimcedir.
G. XIII, 5

Niyâz-ü nâz-ü nûş-ü bahş-ü ibrâm-ı kinâr-ü bûs
Bugün meclis zevkin böyle tufan olduğun gördük
G. LVIII, 5

Destide duhter-i rez deste duht-i merdüm
Kime el verdi felek böyle beğim dünyada
G. CXXX, 3

Topluca yapılan eğlencelerden biri de cünbişlerdir. Sazlı ve sözlü olan bu toplantılarda müzik aletleri de mutlaka bulunmaktadır. Bununla birlikte bu toplantılarda utanan ve gerektiği gibi eğlenemeyen Nedîm, bir nevi kendine nasihatte bulunuyor.

Bak hemân cünbiş-i dñnbâline tavûs gibi
Etme nezzâre siyah müzelere pâyinde

G. CXXXI, 3

2. Sâkî (Mûğ-beçe, Beççe-i Mûğ, Pîr-i Muğân):

Nedîm'in gazellerinde en fazla bahsi geçen şahıslar şüphesiz ki meyhâne ve içkiyle ilgisi olan şahıslardır. Divân edebiyatında meyhâne ve içkiyle ilgili konuların en rahat, en samîmi ve en açık biçimde Nedîm'in şiirlerinde anlatıldığını biliyoruz. Dolayısıyla içki ve meyhâneyle ilgisi olan şahıslar da, en belirgin özellikleriyle Nedîm'in gazellerinde kendini göstermektedir. En fazla bahis konusu olan da sâkîdir.

Sâkî, su veren, içki taşıyan ve dağıtan, içki meclisini şenlendiren kimsedir. Cinsiyeti kesin olarak belirtilmemiştir. O, içki meclisini şerefendirir, neşe katar, bereket dağıtır, herkesin gönlünü alır, her zaman güzeldir. Güzelliğiyle göz kamaştırır, ondan vuslat dilenilir. Bütün bu özellikleriyle görülen sâkî, çoğu zaman artık sevgilinin tâ kendisidir. Nedîm'in gazellerinde sâkî tasavvuftaki manâsıyla da gözükmektedir. Ancak o, gerçek manâda meyhânede içki sunandır. Bütün beyitlerdeki en ağır basan manası budur.

İçki meclisinde içki ve içkiyle ilgili unsurların tümünün bulunması lazımdır. Bezm-i işrette âşığın istediği havayı bulabilmesi için bu unsurların birinin bile eksik olması, istenilen havanın bulunamamasına sebep olmaktadır. Sâkî bunların en belirgin olanlarından biridir. Çünkü sâkî çoğu zaman içkiyle birlikte birçok unsuru da sunmaktadır. Nedîm'e göre sâkînin kendisi de bazen sunulanların arasındadır. Durum böyle olunca, âşık daha içmeden kendinden geçip sunullardan hangisini tercih edeceği konusunda tereddüte düşer.

Bir elinde gül bir elde câm geldin sâkiyâ
Kangısın alsam gülü yâhud ki câmı yâ seni

G. CLIV, 4

Meyhaneye gidenlerin sebepsiz gitmediği bilinmektedir. Bu yüzden orada çalışanların bu ortamın gereğini yerine getirebilenlerden seçilir. Tabi sâkî meyhânenin en belirgin özelliğini taşıyan sîmâdır. Onun dış görünüşünün güzel olmasına da sürekli dikkat edilmiştir. Öyle ki sâkîler hem dilden, hem gönülden

anlayanlardan seçilir. Nedim de bir beyitinde sâkinin güzel olması gerektiğini hatırlatmaktadır.

Ben mi sâkiy olayım bezme dururken sevdiğim
Böyle sîmin saklar billür bâzûlarla sen

G. XCIX, 4

Çoğu zaman sâkî derde devâ olmak yerine dert üstüne dert katmaktadır. İçki kadehi âşîğa değil de başkalarına sunulunca eldeki lâle renkli kadeh ciğer kanı dolmakta ve kan rengini almaktadır.

Gayre sâgar sunduğun sâkî görüp kaabil midir
Lâle-veş câmım ciğer kâni ile rengin olmaya

G. CXVI, 7

Hiçbir zaman sâkîden istenen istekler bitmez. Nitekim Nedim'in istediği de bitmemiştir. Çünkü o sakîden istediğini yeterince alamamıştır. Ama son isteğinin sâkiye ulaştırılmasını istemektedir. "Söyleyin sâkiye inleyen Nedim'i öldüğünde mezar tuğlalarının toprağını içki kâsesinin toprağıyla yoğursun."

Söyleyin sâkiye öldükte Nedim-i zârına
Eylesin tahmîr-i hıst-ı lahd hâk-i kûzeden

G. II, 5

Divân şiirinin çoğunda muğbeçe. İçki dağıtan mecusi çocuğu olarak verilir. Nedim'in şiirleriyle de aynı özelliklerle ortaya çıkan muğbeçenin hem bir içki sunan hem de sâkîde olduğu gibi meyhâneye gelenlere sadece içki değil diğer özellikleriyle de yardımcı olmaya çalışan birisi olarak, ortaya çıkmaktadır. Çoğu zaman istenileni tümüyle sunmayan sâkî, aşıktan serzenişler işitmesine rağmen, muğbece tam Nedimâne tarza uygun biri olmak hem istenilen içkiyi hem de kırmızı dudaklarını sunduğu için Nedim'den takdir toplamaktadır. Tabi bu da gösteriyor ki sevgiliye benzetilen sâkî gibi sürekli zorluk çıkarmak yerine;

muğbece gibi rahat ve istenileni vermekte tereddüt etmeyen bir sevgili tipini Nedim arzu etmektedir. Beççe-i muğ aynı anlamdadır.

Bir câm bir de la'li lebin sundu muğbece
Pîr-i muğân olası acep meşrebimcedir

G. XIV, 2

Beççe-i muğ cûş-ı mey mahiyyetin ol muş senin
Sen mey olmuşsun tarab hasiyyetin olmuş senin

G. LVI, 1

Bir nigâh-ı âşinâ besir bize muğbeçeden
Ba'dezin ey duhter-i rez çekmeziz nâzın senin

G. LXIX, 4

Pîr-i muğân meyhanenin baş kişisidir. Meyhaneye gelenlere içki veren, onların dertlerinden anlayan, gönül derdine devâ olan ve bu konularda tecrübesi olan kimsedir. Muğbece onun çırağıdır ve yardımcısıdır. Aşıklar meyhaneden ve onun yakınından uzaklaşmazlar. Çünkü her konuda pîr-i muğâna muhtaçtırlar.

Dur olur mu hiç ey pîr-i muğân daim senin
Bû-yı sahba-veş dil-i hûn-keşte dâmâmındadır

G. XVIII, 5

Divân şiirinde zahid ve zahitlik yerilirken buna karşılık bir çok kez rind ve rindlik övülmüştür. Bunun sebebi ise rindlerin dünya malına ilgi göstermemeleri zahidler gibi iki yüzlü olmadıkları içindir. Tabiatıyla rindliği öven ve rindçe bir hayat yaşadığını söyleyen şair, rindliğe tasavvufi bir mana da yüklemektedir. Rindin yeri meyhâne ve yaptığı iş de sürekli mey içmedir. Bunu rahatlıkla söyleyen Nedim, aslında sadece içki içenin rind olmadığını aynı zaamanda şeyh efendinin de ona çok yakın olduğunu söylemektedir.

Zannetme duhter-i rezi rind ile gizlidir
Ânınla şeyh efendi de babalı kızlıdır

G. XIV, 1

3. İyd (Bayram):

İnsanların topluca kutladıkları ve bir yılda sadece iki tane olan bayramlar, sevinç, mutluluk ve yardımlaşmayı getiren özel günlerdir.

Bayramlarda toplumun her ferdi mutlu olmak, sevdiklerine kavuşmak ve topluca yaşanan sevinçlerden payını almak imkânını bulur. Hatta bir çok sevindirici olayların temeli de bayramlarda atılır. Küsler barışır, uzun süre ayrı kalanlar birbirlerine kavuşur. Dolayısıyla herkes bayramları dört gözle bekler. Ancak bayramlar yaklaştıkça da sevinme ve kavuşmaların verdiği heyecanla zaman geçmez olur. Bayramlarda mutlaka herkes birbirine bir lütufta bir ihşanda bulunur. Hatta beklenen bu iyilikler zaman zaman hatırlatılır. Bugün de bayramlarda hediyeleşmeler devam etmektedir.

Nedim bu beytinde, sevgilisine bayramın yaklaştığını, uzunca bir süredir ayrı olduklarını, bu ayrılık günlerini düşünerek ayrılık derdinden inleyen kendisine bir lütfunun olup olmadığını hatırlatarak kavuşma isteğini belirtmektedir.

Yok mu bir lütfun Nedim-i zârına İyd üstüdür
Defter-i hicrâmı sultânım hisâb etmez misin

G. LIX, 6

Bayram sevincini ve güzelliklerini de anlatan Nedim mutlulukları yaşamamasını bilen birisidir. Hayatın zevklerini fırsat buldukça yaşayan Nedim sürekli mutsuz veya sürekli şikâyetçi olan birisi de değildir. Nankör birisi olmadığını ve gerektiğinde mutlu olmasını bilen bir mizaca sahip olduğunu da değişik beyitlerinden anlamaktayız.

İyd oldu rûze-i gâma İftâr vaktidir
Devr-i piyâle geşt-i çemen-zâr vaktidir

G. XXXVII, 1

Hele iyd oldu ol gül-gonce handân olduğun gördük
Dimâğ-ı telh-kâmın şekeristan olduğun gördük

G. LVIII, 1

Meh ü mihrin senin olsun felek biz iyd-gehlerde
Hilâl-ebrûların hûrşid-i tâbân olduğun gördük

G. LVIII, 3

Bayram sevincinin çoğu zaman uzunca bir süre devam ettiğini biliyoruz. Kurban Bayramı'nın ise dört gün olması bu sevincin devam etmesine sebep olan ayrı bir özelliktir. Belli ki Nedim sevgilisine bayramın ilk günü doyamamış, ikinci günü de teşrifini istemektedir. Hatta çok ince bir düşünceyle gündüz olmazsa gece olmasının da mahzuru yoktur, derken aslında bu buluşmanın akşam olmasını istemektedir. Çünkü, o yirmi dört saatin hem gününü hem de gecesini değerlendirmek niyetindedir.

Pek umar teşrifini ıydin ikinci gün Nedim
Gündüzün olmazsa akşam olsa da mani değil

G. LXXIV, 8

Nedim, bayramların yılda bir kez yaşandığını bildiği için bu günlerin çok iyi değerlendirilmesi gerektiğini düşünmüş olmalı ki bayramın üçüncü günü de yine sevgiliyle berâber olmak istemektedir. Bayramlarda isteklerin genellikle geri çevrilmediğini bilen Nedim bunu fırsat bilerek yine sevgiliyle berâber olma yolunu aramaktadır. Çünkü "Bayramda gelmeyen, bayramdan sonra hiç gelmez" misâlinde olduğu gibi işin gerçeğini bilmektedir. İşte bu özelliklerinden dolayıdır ki Nedim Divân şiirininin gerçekçi şâirlerinden biri oluvermektedir. Bu bayramın Kurban Bayramı olduğunu da üçüncü gününün olması ve Nedim'in "kurban olma" isteğinden anlıyoruz.

Pek istedi efendimi ıydin üçüncü gün
Lütfeyle gel Nedim'ine kurbânın olduğum

G. LXXX, 5

III. SÜS EŞYALARI

1) Takılar (Altın (Zer), Sim (Gümüş), Zümrüt, Cevher, La'l, Elmas, Firûze, Dür (İnci), Sedef:

Süs eşyaları olarak kullanılan takıların birçoğu değerli taş ve madenlerden oluşmaktadır. Süslenmek için bir çok yöntem ve eşyâ olmasına rağmen her zaman ve hemen her yerde birbirine benzer şeylerin kullanılması dikkat çekicidir. Altın, zer, zerrin, sim, zümrüt, cevher, la'l, elmas gibi değerli maden ve taşlar Nedim'in gazellerinde de en sık göze çarpanlardır. Bu süs eşyalarının bir çoğu rengiyle de değişik benzetmelerde kullanılmaktadır. La'l, rengi itibariyle dudağa benzetilmektedir. Ayrıca la'l kelimesi, dilsiz, konuşmaz anlamlarına da geldiği için sevgilinin dudağı için kullanılan güzel benzetmeleri oluşturmaktadır. Yine sim rengi ve özellikle parlaklığı nedeniyle sevgilinin teni için kullanılan başka bir benzetme ögesi olmaktadır. Yine diğer değerli madenler de sevgilinin vücut aksamına benzetilmektedirler.

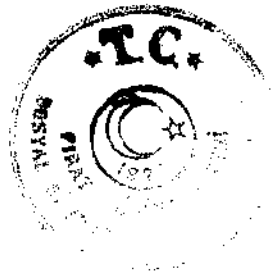
Vasf-ı la'l-i dilber ise kasdın ey kılk-i beyân
Tercemân olmaklığa şîrin zebân lazım sana

G. IV, 8

İşittim dür, sedef pirâhenin çâk eyleyip çıkmış
Meğer ol dilber-i simin-benden deryâyâ girmiştir

G. XXII, 2

Nedim, çoğu zaman manevî değeri yüksek olan unsurları belirtmek için de bu madenleri kullanmaktadır. Ona göre sevgilinin gönlü elmastan daha değerli bir unsurdur.

Nedimâ nâmını mümkün mi nakş ey nevk-i tuğ-ı âh
Dil-i yâr adlı bir elmastan kıymetli taşım var

G. XXI, 5

Nedim, bir başka beytinde sözün (şiirin) önemini belirtirken yine altın madenini kullanmaktadır. “Sözün az söylenmesi gerekir. Çünkü söz altın gibi kıymetli ve mücevher gibi tartılı, ölçülü olması gerekir.” demektedir.

Sözü az söyle ağır söyle Nedimâ ki sühan
Zer gibi sayılı gevher gibi sencide gerek

G. LV, 6

Bir başka beyitle sevgiliye seslenilerek, “Yüzünü böyle nur saçan bir güneş yapan içki midir, dudağını bedahşan madeninin kaynağı yapan kadeh midir?” diye sorulmaktadır.

Mey midir ruhsârını mihr-i dırahşân eyleyen
La’lini sâğar mıdır kân-ı Bedahşân eyleyen

G. CVI

2) Sürme, Vesme (Rastık), Kızılca (Düzgün):

Tarih boyunca kadının bulunduğu her yerde ve her zaman onun güzelliği ve süslenmesi için süs ve zihnet eşyalarına ihtiyaç duyulmuştur. Güzelliği tamamlayıcı unsurlar olarak görülen takılar ve süs (makyaj) eşyaları sürekli kullanılmıştır. Nedim’in gazellerinde de takılarla birlikte güzel görünmek için değişik yöntemler kullanılmıştır. Kaşlarının inceltilmesinin bir güzellik unsuru olduğunu bu kaşlara vesme (rastık) çekilerek parlak ve daha dikkat çekici hale getirildiğini öğreniyoruz. Sürme ise göz kapaklarına çekilen siyah ve lacivert rengi ile başka bir güzellik unsuru olarak görülmektedir.

Gâh sürme gâh vesme gâhî piyâle çek
Ey serv-i nâz çekme yeter gayri firkati

G. CXLVI, 3

Âşık gördü hatt-ı rûh-ı nev-demidesin
Sâyide etti sürme-i hayretle dîdesin

G. CVI, 1

İzar-ü çeşmine sorsan henüz bilmezler
Ki reng-i vesme siyeh-rûy gaaze âl midir

G. XXV, 4

Yüz güzelliğini artıran bir özellik de yanakların parlak, dudakların ise kırmızı olmasıdır. Bunu sağlayan da çoğu zaman içki olmaktadır. Nedîm bir gazelinde “Ey sevgili, yüzünü böyle nursaçan bir güneş yapan mey midir, dudağın böyle Bedehşân cevherinin ocağı yapan kadeh midir?” diye sormaktadır.

Mey midir ruhsârını mihr-i dırahşân eyleyen
La’lini sâgar mıdır kân-ı Bedehşân eyleyen

G. CVI, 1

Yüze sürülen hem beyaz hem de kırmızı renklerdeki toz ve krem olarak kullanılan bir diğer süs unsuru ise kızılcaadır. Buna düzgün de denilmektedir.

Kâfir kızı tükenmedi mi mâtem-i peder
Sâgar çekip kızılca sürünmez misin dahı

G. LXLVIII, 4

3) Âyine, Mir’at (Ayna)

Süslenmenin en önemli malzemelerinden birisidir. Edebiyatta birçok işleviyle birlikte kullanılan ayna, Nedîm’in gazellerinde bir süslenme malzemesi, ondan da önemlisi sevgilinin bakıp güzelliğini seyrettiği bir araçtır. Aynaya ancak

güzellerin uzun süre ve sürekli bakabileceğini biliyoruz. Anlaşıyor ki Nedim'in sevgilisi de son derece güzeldir. Çünkü o, aynaya çok sık bakmakta ve belki de güzelliğine Nedim'in aşık olduğu gibi kendisi de aşiktir.

Niçin sık sık bakarsın böyle mir'at-ı mücellâya
Meğer sen dahı kendi hüsnüne hayrân mısın kâfir

G. XXX, 7

Aynanın, gerçek güzellik karşısında dayanamayıp parçalandığı bilinmektedir. Çünkü o, ancak mecâzi güzelliği yansıtabilir. Nedim bir başka beytinde gönlün, hayranlıkla kendine bakışıyla aynanın sır kesildiğini anlatmaktadır. Aynanın büyü yapılırken kullanılan bir malzeme olduğu da yine bilinmektedir.

Âyine oldu bir nigh-i hayretinle âb
Billah ne saht ateş-i süzânsın ey gönül

G. LXXV, 6

Temâşâ eyleyip âyine içre aks-i ruhsârın
Kıyâs ettim perîdir sihr ile mînaya girmiştir.

G. XXIII, 4

4) Şâne (Tarak):

Süslenmek için kullanılan aletlerden biri de taraktır. Çoğu zaman ayna ile tarak bir ikili oluşturur. Sevgilinin saçını tarak tarar. Onun saçına takılan gönülleri tarak temizler. Çoğu zaman da tarağın görevini rüzgar üstlenir. Sevgilinin saçını dağıtır, toplar ve onun kokusunu aşığa kadar ulaştırır. Sevgilinin kırpikleri de görünüş itibarıyla tarağa benzetilir. Nedim bir beytinde de tarakla saçın ikiye ayrıldığını belirterek kullanımıyla ilgili bilgi vermektedir. Sıkça kullanılan unsurlardan biri de taraktır.

Zülfün hayâli cây edeli çeşmin olmadı
Giysû-yı hâb şâne-i müjgâne aşinâ

G. I, 2

Bir hâb-ı perişâne müjem olmadı mahrem
Küncîde değil şâneye giysû-yı muhabbet

G. XII, 4

Hemsün makas dehânını hamyâze-gâh edip
Çâk etti şâne-veş dil-i hallâkı zülf-ü hat

G. LIII, 12

Giribân çâk olup hayretle sundum destine nâ-gâh
Dil-i sâd pâremi ben şâne zannettim telâşından

XCIV, 2

5) Dest-mâl (Mendil)

Elbezi, havlu ve mendil olarak bilinen destmâl çoğunlukla bir süs eşyası olarak kullanıldığı bilinmektedir. Zaman içinde asıl maksadının dışında kullanılan bu eşya yeni mânâlar ve görevler üstlenmiştir. Sevgili terini ve gözyaşını sildiği mendilini çoğu zaman bir aksesuar olarak kullanır. Zaman zaman işlemeli, etrafı oyalı olan mendil, sevgililer arasındaki en güzel hediyelerdendir.

Mendil, sevgilinin terini ve gözyaşını dolayısıyla da kokusunu taşıdığından aşık için son derece önemlidir. Bu koku aşık için bir gül suyu hatta ondan da güzel kokmaktadır. Sevgilinin koynunda taşıdığı mendili, belki âşığı tarafından kıskanıldığı da olmuştur. Sevgilinin en mahrem eşyalarından sayılır.

Büy-ı gül taktir olunmuş nâzın işlenmiş ucu
Biri olmuş hoy birisi dest-mâl olmuş sana

G. II, 2

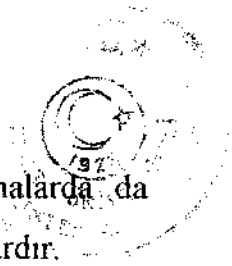
IV. GÜZEL KOKULAR

Süslenme ve güzellikle ilgili olduğunu düşündüğümüz güzel kokuların bir çoğu yapısındaki ham maddeler bakımından bugün de kozmetik mamüller içerisinde yer almaktadır. İtriyat olarak da bilinen bu kokuların bir çoğu artık sıvı olarak imal edilmektedir.

Çok eski tarihlerden beri kullanılan bu güzel kokular özellikle Divan şiirinde çokça görülmektedirler. Bunların en yaygınları amber ve misktir.

1) Anber (Amber):

Amberin oluşumu ile ilgili bir çok efsane olmasına rağmen bugün artık kesinleşmiş bir bilgi vardır. Amber en büyük balinalardan dişli ada balığının bağırsaklarında oluşan bir sindirim artığı maddesidir. Buna rağmen bu maddenin dışkı olduğu konusunda şüphemiz vardır. Belki sindirim yoluyla dışarı atıldığı için dışkı olduğu zannedilmiştir. Dışkı olmuş olsaydı birçok balığın dışkısının amber olması mümkün olacaktı. En büyük özelliği kokusunun güzel olmasıdır. Bununla birlikte rengi, değeri bakımından da son derece önemlidir. Güzel kokuyla birlikte yiyeceklere özellikle kuvvet macunlarına katılmıştır. Güzel kokusu nedeniyle kuyumculuk ve tesbihcilikte de kullanılmıştır. Ayrıca anber adlı bir çalı cinsinde yararlanılarak elde edilen hamurdan küçük küçük parçalar halinde koparılıp kadınların sünî ben olarak yararlandıkları da bilinmektedir. Divan şiirinde sevgilinin nefesi yüzündeki beni, saçı ve sakalı, bastığı yer için benzetmeler yoluyla kullanılmıştır. Çoğu zaman amberle misk aynı anlamda

kullanılırken, Misk-i amber, amber-fâm, hâl-i müşkin gibi tamlamalarda da çoğunlukla zaman beraberce aynı mısra veya aynı beyitte kullanılmışlardır.

Ey bût-i attar bana hâl-i müşkinin gibi
Anber olsun da biraz hâm olsa da mani değil

G. LXXIV, 5

2) Müşk (Misk):

Divan şiirinde en çok söz edilen kokulardan biri de misktir. Doğu Türkistan'da yaşayan bir çeşit erkek ceylanın göbeyinde biriken bir salgının sonucu oluşur. Misk de oluşumuyla ilgili değişik, efsaneler vardır. Misk kokusu, değeri ve rengiyle sevgilinin kokusu saç, kaş, beni ile ilgili bir çok benzetmelerde kullanılır.

Ey bût-i attar bana hâl-i müşkinin gibi
Anber olsun da biraz ham olsa da mani değil

G. LXXIV, 5

3) Bûy (Bu):

Bûy, kokuların genel adıdır. Güzel kokuların tümüne işâret eder. Zaten bir çok kullanımı tamlama biçimindedir.

Buy-ı gül, gül kokusu demektir. Divan şiirinde en çok bahsedilen çiçek güldür. Gül en nazik çiçektir. Kokusu en güzel çiçektir. Çünkü gül sevgiliye benzetilir. Sevginin saç, teri hep gül kokar. Güzel olan her şey sevgiliden gelir. Hele bir de sabah yeli sevgilinin saçına dokunsun onu dağıtsın onun fistanının düğmelerini açsın en güzel en saf misk kokusu en güzel gül suyu kokusu sevgiliden gelir.

Bûydan hoş rengden pakizedir nazûk tenin
Beslemiş koynunda gûyâ kim gül-i râna seni

G. CLIV, 2

Bûy-i gül taktir olunmuş nâzın işlenmiş ucu
Biri olmuş hoy birisi dest-mâl olmuş sana

G. II, 2

Sabâ ki dest ura ol zülfe mûsk-i nâb kokar
Açarsa ukde-i pirâhenin gül-âb kokar

G. XVI, 1

4) Bûy-ı sahbâ:

Sahbâ, kırmızı şaraptır. Tadı, rengi verdiği sarhoşluk bakımından sevgilinin yüzü, yanağı ve dudağı için benzetme unsurudur. Dolayısıyla buy-ı sahbâ, sevgilinin yüzü, yanağı ve dudağının kokusu olmaktadır. Aşık şarabı içerek kendinden geçerken sevgilinin şarap renkli yüzünü gördüğünde veya kokusunu duyduğunda da kendinden geçmektedir. Şarabın kokusunu iyi bilen Nedîm bu beytinde sevgilinin ağzının şarap koktuğunu da belirtmektedir.

Dûr olur mu hiç pîr-i mugân daim senin
Bûy-ı sahbâ-veş dil-i hun-keşte dâmânındadır

G. XVIII, 5

Ne berk-i güldür o leb çiğnesen şeker sanırım
Ne goncedir o dehen koklasam şarâb kokar

G. XVI, 2

5) Kâfûr:

Uzakdoğu ÷lkelerinde yetişen bir bitkinin adıdır. Tıpta da kullanılan bu bitkiden elde edilen madde keskin ve güzel vir kokuya da sahip olduğu için Divan şiirinde sıkça kullanılmıştır. Kokusuyla birlikte renginin beyazlığı berraklığı nedeniyle sevgilinin yüzü ve gerdanı için kullanılmıştır. Aşık sevgilinin yüzü ve gerdanın kokusunu duyunca kendinden geçmekte ancak o kâfûr gibi saf ve beyaz gerdanı görünce de bir şifa gibi onu kendine getirmektedir.

Gerden-i sâf-ü bayâz öyle ki kâfûr gibi

Çeşm-ü ebrûsu siyâh öyle ki semmûr gibi

G. CXLII, 1

V. MÜZİKLE İLGİLİ UNSURLAR

A) MÜZİK (Nağme, Tarab, Terâne, avaz, ahenk, nevâ)

Nedim'in gazellerinde eğlenceyle birlikte onun ayrılmaz bir parçası olan müzik de önemli yer tutar. Musikiye düşkün olduğunu zannettiğimiz Nedim'in gazellerinde müziğin onu icrâ edenlerin, müziik aletlerinin ve makamlarının çok farklı ve fazlaca yer alması dikkat çekicidir.

Nedim, bezmde mey içerek gönlünü teskine çalışırken, müzik dinleyerek de zaman geçirmeye çalışmıştır. Ancak ne mey ne de ney (müzik) onun derdini azaltmamış, bilâkis arttırmıştır. Müzik için gazelerde, nağme, tarab, avâz, terâne, ahenk, nevâ kullanılmaktadır. Müzik aletlerinden ney (nây), tanbur, cümbiş, rebâb, târ, keman çeng, sâz, mızrap (mızrap), çiherpâre (çalpare), def kullanılmıştır. Bunlarla birlikte müziğin icrası esnasında bugün artık tümünü müzisyen olarak niteleyebileceğimiz birçok isim geçmektedir. Bunlardan mutrib, hanende, sazende, Ney-zen, gazel-hân sıkça kullanılmıştır. Yine usûl, uşşâk, hicâz, nevâ, sabâ, İstahan, nühütt, sümbüle, revân, râhat'ül-ervâh, zemzeme, miyân, şehnâz gibi makamlar da gazelerde geçmektedir.

Yeri geldikçe eylenmesini bilen Nedim bazı beyitlerinde tam bir işret meclisini ortaya koymuştur. Sâkiye seslenerek "Ey sâki, içki kadehini yürüt ehl-i dile cânlar bağışla ki mutrib de râhet'ül-ervâh makamıyla müzik faslına başlamıştır." diyor.

Yürüt peymâneyi cânlar bağışla sen de ey sâki
Ki mutrib râhat'ül-ervâh ile devr-i revân tutmuş

B) MÜZİSYENLER

1) Mutrib:

Bezmin vaz geçilmez unsurlarından birisidir. Bu yüzden Divan şiirinde sıkça göze çarpar. "Mutrib, musiki usullerine göre ilâhi, gazel ve şarkı okuyanlar hakkında kullanılır bir tabirdir. Halk arasında bunun yerine "hanende" kullanılır.⁽¹²⁾

Türk musikisinde son zamanlara kadar kullanılan bu tabir artık unutulmuştur.

Bezmdaki işret deminde mutribin geçtiği bir fasıl Nedîm'e en az saf şarap kadar keyif vermiştir. Bu yüzden mutribe seslenerek, ona bir nevi teşekkür etmek istemiştir. Bir başka beyitte ise mutribin söylediği müzikle Nedîm'in gönlü yaralanırken; kaşları ve kirpikleri de âşîğın gönlünü yaraladığı anlaşılmaktadır.

Şarâb-ı sâf kadar keyf verdi ey mutrib
Hurûş-ı nağme-i ter kâse-i rebâb içre

G. CXXVI, 3

Nağme-i tir-i nigeş pişrev olmakta meğer
Mutrib ebrû da kemanınla hem aheng midir

G. XXX, 2

2) Hanende, Sâzende:

Şarkı söylemeyi meslek edinmiş kimse, şarkıcı, okuyucu, Bezmdaki mutribin karşılığıdır. Genellikle "hanende ve sazende" biçimiyle şiirlerde geçer.

¹² M. Zeki Pakalın. "Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü", İst., 1971, C.III. s. 379.

Mecliste her ne kadar hanende ve sazende önemliyse de Nedim'e göre sâgarın içindeki meyi kadehe boşaltırken çıkardığı ses kadar önemli değildir. Çünkü hanende vü sazendeler asla meyin yerini tutamazlar.

Dinle sahba kul kulün sâgar tanînin gör Nedim
Gûş kılma meclisin hanende vü sâzendesin

G. C, 4

Sâzende, çalgıcı demektir. Öyle anlaşılıyor ki bütün müzik enstürmanlarını çalabilenler için kullanılan bir tabirdir. Herhangi bir ayırım yapılmadığı için sazende bir meclisteki çalgıların çalınmasını sağlayan bir düzenleyici olsa gerek zaten kelimenin ikinci manası da “yapıcı ve düzenleyici”dir.

3) Neyzen:

Ney çalan kimseye denilir. Bu işi meslek haline getirenler de vardır. Neyzenle birlikte ney çalana nâyî, “nây-zen ve nây-bân” da denilmektedir. Bezimde neyzenle mutrib arasında bir yarış bir mücâdelenin olduğunu Nedim'in bir beyitinden anlıyoruz.

Ney-zen bezimde mutribâ hemvâre keç bakar
Bilmem miyânlarında nedir bu münâfese

G. CXXXVI, 4

4) Gazel-hân:

Gazel okuyan, gazel formundaki şiiri taksim eden hânende. “Son devirde bazı hafızlar, gazel-hân olarak büyük ün yapmışlardır.”⁽¹³⁾ Gazel-hân sadece güzel gazel okuyan değil, aynı zamanda gönlü hoş eden, eğlendiren manâlarına

¹³ Yılmaz Öztuna, "Büyük Türk Musikisi Ans.", Ank., 1990, C.1, s.300.

da gelmektedir. Bazen gazel-hân yerinde gazel-serâ da kullanılmaktadır. Ancak gazel-serâ “şiir söyleyen” yani şâir demektir. Oysa gazel-hân müzisyendir.

Yine hemçün gonca bir pâkîze nazm-ı tâzedir
Andelib âsâ Nedîmâ'yı gazel-hân eyleye

G. CVI, 6

C) MÜZİK ALETLERİ

1) Ney (Nây):

Ney, aslı nây biçimindedir. “Kamıştan yapılmış, bir arşın uzunluğunda nefesli bir çalgıdır.”⁽¹⁴⁾

“Sarı ve budaklı bir kamıştan yapılır. Neyzenler bilhassa Hicâz kamışını tercih ederlerdi. Dokuz boğumdan olan ve boğumları çatlamaması için gümüş tel sarılan neyin, altısı önde biri arkada yedi deliği bulunmaktadır. Çeyrek sesler dâhil yirmi sekiz ses elde etmek mümkündür. Ney çalana “nâyî” veya “ney-zen” denilir.”⁽¹⁵⁾

Ney Klasik Türk Müziği’nde fazlaca rağbet görmüş bir enstürmandır. Divân ve tasavvuf şiirinde hemen hemen en sık bahsedilen müzik âleti neydir. “Özbek Türkleri kavallara nây veya ney derler.”⁽¹⁶⁾

“Davud peygamberden beri dinî heyecanların ifâdesine vâsitâ olan ney, Mevlânâ devrinde duyulmamış derecede ilâhî duygu ve düşünceleri alev-sesler hâline koymuştu. Ney Türkiye’deki bu başlangıçtan sonra hemen bütün Klasik Türk Musikî’inde yer alır.”⁽¹⁷⁾

¹⁴ Dr. İsekender Pala, a.g.e., Ank., 1989, C.II, s.240.

¹⁵ Ansiklopedik İslam Lügati, İst., 1982, C.II, s. 529.

¹⁶ Prof. Bahaeddin Ögel, “Türk Kültür Tarihine Giriş”, Ank., 1991, C.III, s. 456.

¹⁷ N. Sami Banarlı, “Türk Tasavvuf Sohbetleri”, İst., 1984, s. 220.

“Peygamberimiz ilâhî aşk sırrını Hz. Ali’ye söylemiş. Bu sırrın yükü altında ezilen Hz. Ali gidip Medine dışında kör bir kuyuya bu sırrı anlatmıştır. Kör kuyu bu sır ile coşup, köpürmüş ve taşmıştır. Su her yeri kaplayınca kenarlarında kamışlar yetişmiş. Oralardaki bir çoban bu kamışlardan birini kesip, muhtelif yerlerinden delmiş ve üflemeğe başlamış. Çıkan ses kalplere coşku ve heyecan verip, ilâhî sırrı anlatır olmuş. Peygamberimiz tesâdüfen bu çobanın ney sesini işitince durumu anlamış. O günden sonra ney, bir ilham kaynağı olmuştur.”⁽¹⁸⁾

Nedim’in gazellerinde çok görülen ney belli ki onu çok etkilemiştir. Çünkü onu dâimâ övmüştür. Nedim, neyin sesini duyunca nasıl şaşırıldığını nasıl etkilendiğini çok samimî ve açık bir şekilde belirtmiştir. Nedim, her ne kadar çılgın birisi olsa bile yine de onun ne kadar içli birisi olduğunu beyitlerinden anlıyoruz. En şühâne sayılabilecek bir gazelinde öylesine güzel ve etkileyici bir beyit söylemiş ki onun ne kadar ince ruhlu ve içli olduğunu hemen anlıyoruz. Ayrıca Nedim’in ney üflediği de görülmektedir.

Olmakta derûnunda hevâ ateş-i süzân
Nâyın diyebilmem ki ne hâlet var içinde

G. CXXVIII, 4

2) Tanbur (Tunbur):

Türk halk müziğinde kullanılan, cûra, bulgarı, çögür, bağlama gibi mızrapla çalınan telli çalgılara verilen addır. “Tanbur mızrapla yahud yayla çalınan bir sazdır. Yarım metre çapında, yarım küre biçimindedir. Teller ince bir eşik üzerinde tahtaya basarlar. Tanburun dört çift teli vardır. Kucağa gövdesi oturtulup, sapı yere paralel uzatılarak çalınır.”⁽¹⁹⁾

¹⁸ Dr. İskender Pala, a.g.e., Ank., 1989, C.II, s.240.

¹⁹ Ferit Devellioğlu, "Osmanlıca Türkçe Lügat", Ank., 1995, s.1031.

Nedim'in gazellerinde birkaç kez geçen tanbur, onun coşkustan dışı vurması için düşündüğü enstürmanlardan biridir.

Bir nağme olsa kâse-i tunbûra sığmayıp
Mevc ursa kasr önündeki şâd-ı revâne dek

G. LX, 3

3) Cünbiş (Cümbüş):

Cümbüş, uda benzeyen madeni bir çalgı aletidir. Telli sazlardan olan cümbüş ayrıca eğlenti, topluca eğlencelerde kullanılması sebebiyle de bu tür eğlencelere de denmektedir. "Teneke kaplı olduğu için sesi fazladır. Bu yüzden içkili gazino ve bahçeler için imal edilmiştir."⁽²⁰⁾ Nedim gazellerinde sıkça kullanır.

Ehl-i nazmın hâmesi nakş-ı navâ-yi midhatin
Cünbiş-âmûz-ı ser-i mıdrâb-ı nâhid eylesin

G. XXIX, 1

4) Rebâb (rübâb):

Gövdesi hindistancevizi kabuğundan yapılmış bir çeşit kemençedir.⁽²¹⁾ Yayla çalınan rübâbın çanağı iki kısımdır. Rübâb saz için de kullanılan bir addır. Türkiye'de bugün çok az çalan kalmıştır. Hemen hemen kullanılmamaktadır.

Mutrib ki harf-i râzımı gûş-ı rebâbe kor
Târ-ı kemânı nâle-i dil piç-ü tâbe kor

G. XXIX, 1

²⁰ Yılmaz Öztuna, "Büyük Türk Musikisi Ans.", Ank., 1990, C.I, s. 188.

²¹ Yılmaz Öztuna, "Büyük Türk Musikisi Ans.", Ank., 1990, C.II, s. 377.

5) Târ:

Türk musikisinde bir mızrablı çalgıdır. Tar doğu kökenli bir çalgıdır. "Azərbaycan, Kuzey Kafkasya ve Kars'ta kullanılır. İran, Afkanistan ve Türkistan'a da yayılmıştır. Gitara benzer. Kuzu derisi gerilen bir gövdesi vardır. Beş tellidir. Mandoline benzer ses çıkartır." ⁽²²⁾ Tar, karanlık, soç ve tek anlamlarına geldiği için çok anlamlı olarak kullanılmıştır. Nedîm'in gazellerinde diğer müzik aletleriyle birlikte tar da sıkça kullanılır.

Nâhidi kasd olunsa şikâr eylemek değil
Tunbûr-ı bezme zülfünü târ ü bem eyleriz

G. XLVII, 3

6) Keman:

"Yaylı sazların en ehemmiyetlisidir. Eskiden beri Türk musikisinde sinekemanı şeklinde mevcuttur. Keman, orkestranın kralıdır. Hiçbir orkestra çalgısı, ses alanı, virtuozluk kabiliyeti, insan sesi dışında bütün duyguları en iyi ve en nuanslı şekilde ifade edebilmek imkanı, ses parlaklığı bakımından. kemanla mukayese edilemez."⁽²³⁾ Keman, kaş, yay manalarına geldiği için sevgilinin kaşıyla tevriyeli olarak çok sık kullanılmaktadır. Divan şiirinin en yaygın mazmunlarından biri sayılır.

Mağmene tir-i nıgeh piş-rev olmakta meğer
Mutrib ebrû da kemanınla hem-aheng midir

G. XXX, 2

7) Çeng:

Eğri büğrü anlamına gelen çeng, Türk musikisinde eskiden kullanılmış ve bugün terkedilmiş bir sazdır. "Eski Arap, İran ve Türk musikisinde başlıca

²² Yılmaz Öztuna. "Büyük Türk Musikisi Ans.", Ank., 1990, C.I, s. 440.

²³ Yılmaz Öztuna. "Büyük Türk Musikisi Ans.", Ank., 1990, C.I, s. 198.

sazlardan olmuştur. Klasik İran ve Türk şiirinde çok geçen bir kelimedir. Birçok edebî sanatlarda kullanılmıştır.”

Açmanda bırakıp zühre elinden çengi
Def gibi kızdı yüzü daireden çekti eli

G. CXLV, 5

8) Sâz:

Halk arasında genellikle bütün müzik aletleri için kullanılan bir tabirdir. Ancak dört telli bir çeşit bağlamaya da saz denilmektedir. Ayrıca “cümbüş” gibi topluca yapılan eğlencelere de saz denilir.

9) Mızrab:

Yay ile çalınmayan ve “mızrablı sazlar” denilen telli sazları çalmaya yarayan alettir. Ekseri sağ elin parmakları arasında tutulur ve sazın tellerine dokundurulmak, veya vurulmak sûretiyle kullanılır. Divan şiirinde sıkça kullanılan mazmunlardan birisidir.

10) Çâr-pâre (Çalpâre):

Türk musikisinde bir usul vurma aleti. Dört parça sert tahtadan yapıldığı için çâr-pâre diye de bilinmektedir. “Çengi ve köçekler kalmadığı için şimdi görülüyor. Eskiden çok revactaydı. Şimdi iki çift küçük zil çârpârenin yerini almıştır. Oyun havalarında, köçekçelerde kullanılan çârpâre iyi vurulabildiği taktirde, fevkalade bir ses tınnetine ve kıvraklığa sahiptir. Türk koregrafisinde çârpâre, ihyâ edilmek icab eder.⁽²⁴⁾ Halk müziğinde de kullanılmıştır.

Nedîm, bir beytinde mutrübün çârpâresinin sesi, insanı nasıl çarptığını belirtirken; çaresiz gönlüne çâre olmayan güzellerden şikâyet etmek için de son derece güzel bir bahane bulmuştur.

²⁴ Yılmaz Öztuna, "Büyük Türk Musikisi Ans.", Ank., 1990, C.I, s. 197.

Bir perî eylemedi çâre dil-i nâ-çâre
Mutrıbn çâk çâk-ı çâr-pâresine çarpılalı

G. CXLV, 4

11) Def (Tef):

Def, Türk musikisinde kullanılan bir usul vurma aletidir. Kasnak şeklinde ele alınacak kadar küçük bir davul olan defin çeşitli şekilleri eski kavimlerde mevcuttur. Eski İran ve eski Arap musikisinde de def vardır. Bugün İspanya ve Güney İtalya'da çingene dansör ve dansözlerinde, ellerine alıp oynamak suretiyle çok görülür. Eskiden umumiyetle fasıl heyetlerinde yalnız heyetin şefi olan serhanendenin elinde def vardı. O, usulleri dikkatle vurarak sazende ve hanendelere usul başlarını dikkat ettirerek faslı idare ederdi. Def çalan hanendeye "usul bend (=usul bağlayan)", "def-zen" ve daha çok "daire-zen" denirdi ki "def, daire çalan" manasındadır. ⁽²⁵⁾ Hem Halk şiiri hem de Tasavvuf şiirinde çok sık rastladığımız defin sesinde dinen bir sakınca görülmediği için halk arasında kullanımı son derece yaygındır. Nedim, beyitlerinden birisinde eski zevk ve eğlencelere duyduğu hasreti defî de hatırlatarak ortak birini bulup teselli aramaktadır.

Kanı o geceler o tarablar terâneler
Ey def anıp o zevki dögünmez misin dahı

G. CXLVIII, 3

D) MAKAMLAR

1) Hicaz:

"Türk müziğinin 8 numaralı basit makamıdır, en eski zamanlardan olup, hâlen de en büyük rağbetle kullanılmaktadır. Bugün elde bulunan Türk müziği

²⁵ Yılmaz Öztuna. "Büyük Türk Musikisi Ans.", Ank., 1990, C.I. s. 211.

eserlerinde en ziyade kullanılan makam hicazdır.”⁽²⁶⁾ “Bu makamdan elimizde 1830 parça vardır.”⁽²⁷⁾ Bu makamın güçlüsüne “nevâ” denir. Divan-şirinde, tevriye ve tenâsüp sanatlarını gerçekleştirmek için sıkça kullanılır. Ayrıca Mekke ve Medine'nin bulunduğu kutsal bölgenin de adı olduğu için bir çok türde rastlamak mümkündür.

Pîş-i ebrûsunda gûyâ kim o gûyâ çeşm-i şûh
Bir Hicâzî tıflı ki dil-keş edâdır nûn okur

G. XXVII, 3

2) Uşşâk:

“Türk müziğinde 5 numaralı basit makamın adıdır. Çok tabii bir dizi arzeden uşşâk, en eski ve esas makamlardandır. Aşk, garam, tasavvufi hissiyet için iyi kullanılırsa en yüksek bir ifade vasıtası olabilir. Asırlardan beri en çok kullanılmış olan uşşâk, Türk müziği eserleri içerisinde birinci gelmektedir.”⁽²⁸⁾ “Bu makamdan elimizde 1540 parça vardır. Makamlar listesinde Hicâz ve Nihâvendden sonra 3. makamdır.”⁽²⁹⁾ Kelime, aşklar manasına da geldiği için şairler bu kelimeyi sanatlı olarak çok kullanmışlardır. Genellikle diğer makam ve müzik aletleriyle birlikte kullanılmıştır.

Uşşâk usûliyle nühüft etti nevâsın
Gördü ki çıkış vermedi zür-ü bem-i hasret

G. XI, 2

3) Sabâ:

“Türk müziğinin en eski ve mâruf makamlarındandır. Türk müziğinin en orjinal ve karakteristik makamlarından biri olan sabâ, yürekler parçalayıcı,

²⁶ Ferit Devellioğlu, "Osmanlıca-Türkçe Lügat". Ank., 1995, s.366.

²⁷ Yılmaz Öztuna, "Büyük Türk Musikisi Ans.", Ank., 1990, C.I, s. 343.

²⁸ Ferit Devellioğlu, "Osmanlıca-Türkçe Lügat". Ank., 1995, s.1123.

²⁹ Yılmaz Öztuna, "Büyük Türk Musikisi Ans.", Ank., 1990, C.II, s. 461.

gönüller yakıcı bir hüznü, elem, zühd ve pişmanlık duygusunu gayet net olarak bildirir. Rağbetle kullanılmış bir makamdır.”⁽³⁰⁾ “Bu makamdan elimizde 626 parça vardır. Makamlar sırasında 13.’dür. eskiden en çok kullanılan makamlardandır.”⁽³¹⁾

“Lügatte gün ile gece beraber oldukta gündeğdu tarafından esen yele derler. Amma şairler dilinde sevgilinin semtinde esen rüzgara derler. [Sûdî, Hâfız Şerhi, 1.24]”

Halen edebiyatımızda sabâ, hafif ve latif esen rüzgâr demektir. Nesîm de bu mânâyadır. Sabâ: bahar tavsifinde, cananın zülfünün perişanlığı ve kokusu tasvirde birçok mazmunlar yapılmasına hizmet etmiştir.

Bazılarına göre seher vakti kible tarafından esen rüzgârdır ki, Hz. Yusuf'un gömleğinin kokusunu Yakub'a bu rüzgâr götürmüş. Şairler bu rüzgarı mâşukla âşık arasında tebliğ vasıtası sayarlar.”⁽³²⁾

Kanı sabâ gibi bir dil-nüvâz kim gâhî
Dil-i nizârımı kûy-ı nigâre vâre göre

G. CXXIV

La'li handan mı yâhud kuçe-i verd-i terde
Dest-i târâc-ı sabâda çözülen deng midir

G. XXX, 2

4) Nevâ:

“Türk müziğinin 7 numaralı basit makamı olup en eski makamlarından biridir.”⁽³³⁾ “Eski asırların en rağbette makamlarından iken, son zamanlarda az kullanılmaya başlanmıştır. Elimizde bu makamdan 299 parça vardır Makamlar

³⁰ Ferit Develliöğlü, "Osmanlı-Türkçe Lügat", Ank., 1995, s. 903.

³¹ Yılmaz Öztuna, "Büyük Türk Musikisi Ans.", Ank., 1990, C.II, s. 243.

³² A. Talat Onay, "Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar". Ank., 1993, s. 353.

³³ Ferit Develliöğlü, "Osmanlıca-Türkçe Lügat", Ank., 1995, s. 826.

arasında 21.'dir. Halk musikisinde nadiren görülür. Şarkı, türkü, ilâhi gibi küçük formlar dışında Nevâdan epeyce eser mevcuttur.”⁽³⁴⁾

Divan şiirinde sıkça kullanılan mazmunlardan birisi de nevâdır.

Uşşâk usûliyle nühüft etti nevâsın
Gördü ki çıkış vermedi zür-ü bem-i hasret

G. XI, 2

Deste yine o nây-ı Irakiyyi al Nedîm
Gitsin nevâ-yı nazm-ı nevin Isfahân'a dek

G. LX, 6

5) Isfahan:

“Türk musikisinde mürekkep bir makamdır. Bu makamdan elimizde 286 parça eser vardır. Makamlar arasında 24. Sıraya girer.”⁽³⁵⁾ Isfahan İran'ın en önemli şehirlerinden birisi olduğu için de sürekli tevriyeli olarak kullanılmıştır.

Deste yine o nây-ı Irakiyyi al Nedîm
Gitsin nevâ-yı nazm-ı nevin Isfahân'a dek

G. LX, 6

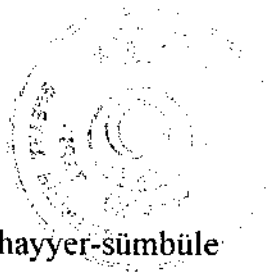
6) Nühüft:

“Türk musikisinde bir küçük usuldür. Bu makamdan elimizde 114 parça vardır. Makamlar listesinde 51. sıradadır.”⁽³⁶⁾ Kelime “gizli, saklı” anlamlarına da gelmektedir. Dolayısıyla Divan şiirinde sıkça kullanılmıştır. Genellikle diğer makamlarla birlikte kullanılır.

³⁴ Yılmaz Öztuna, "Büyük Türk Musikisi Ans.", Ank., 1990, C.II, s.108.

³⁵ Yılmaz Öztuna, "Büyük Türk Musikisi Ans.", Ank., 1990, C.I, s. 370.

³⁶ Yılmaz Öztuna, "Büyük Türk Musikisi Ans.", Ank., 1990, C.II, s. 151.

7) Sümbüle:

“Türk musikisinde mürekkep bir makamdır. Muhayyer-sümbüle makamının XIX. Asırdan evvel kullanılan ismidir. Nedîm'in gazellerinde bir kez geçmiştir. Aynı zamanda başak burcunun da adıdır.

8) Devr-i Revân:

“Türk musikisinde bir kk usldr. Bu uslle Mevlevi Âyinleri, Tevşih, ilâhi, Kr, Beste, Peşrev ve şarki formları ollmştr. İki tane devr-i Hindiden yapılmış olan Devr-i Revân, 14 zamanlı tek usldr.”⁽³⁷⁾ Müzikle ilgili diğer unsurlarla kullanılmıştır. Nedîm'in gazellerinde bir kez rastlanmıştır.

Yürüt peymâneyi cânlar bağışla sen de ey sâki
Ki mutrib rhat'l-ervâh ile devr-i revân tutmuş

G. L, 3

9) Râhatü'l-Ervâh:

“Türk musikisinde bir mürekkep makamdır. Makamdan elimizde 45 parça vardır. Makamlar arasında 75. Sıraya girer.”⁽³⁸⁾ XV. Asır başlarında veya daha evvel yapılmıştır. Son zamanlarda az kullanılmıştır.”

Yürüt peymâneyi cânlar bağışla sen de ey sâki
Ki mutrib rhat'l-ervâh ile devr-i revân tutmuş

G. L, 3

10) Zemzeme:

“Eski zemzem makamına sonraki kaynaklarda verilen addır. Nağme anlamına gelen kelime, adının yanına geldiği makamın bir krdi dörtlüsü ile karar vereceğini de işâret eder.”⁽³⁹⁾

³⁷ Yılmaz ztuna, "Büyük Türk Musikisi Ans.", Ank., 1990, C.I. s. 221.

³⁸ Yılmaz ztuna, "Büyük Türk Musikisi Ans.", Ank., 1990, C.II. s. 208.

³⁹ Yılmaz ztuna, "Büyük Türk Musikisi Ans.", Ank., 1990, C.II. s. 520.

Sâkiyâ hûşum alan zezeme-i çeng midir
Yoksa destindeki peymâne-i gül-reng midir

G. XXX, 1

11) Miyân:

“Türk musikisinde, musiki eserlerinin orta hânesi ki esaslı geçkiler orada yapılır. Ekseriyâ tiz seslerde dolaşılır. “Miyân açmak”, bir musiki eserindeki ana geçkiye başlamak demektir.”⁽⁴⁰⁾ Kelime, şarkı ve bestelerin üçüncü mısralarına da denir. Nedîm’in gazellerinde tevriye ve tenâsüp sanatları yapılarak sıkça kullanılmıştır.

12) Şehnaz:

“Türk müziğinin en eski mürekkebe makamlarındandır. Çok güzel ve karakteristik bir makam olup, hicazkârın daha yumuşağı ve nazlısı, masal edasına çok müsait bir nevidir. Eskiden pek çok kullanılmıştır, son zamanlarda orta derecede kullanılmıştır.”⁽⁴¹⁾

13) Beste:

“ 1- Herhangi bir musiki parçası. Bir peşrev, bir şarkı, bir lied, bir senfoni, birer “beste” sayılabilir. 2- Türk musikisinin din dışı bölümünün sözlü (güfteli) eserler kısmına ait büyük formlardan bir şekil. Beste, Farsça “besten=bağlamak” masdarından gelir ve “bağlanmış” demektir. Eskiden Türkler, “bestelemek” yerine “bağlamak” ve ayrıca “tasnif etmek, (musiki eseri) telif etmek” masdarını da kullanırlardı.”⁽⁴²⁾

Hemân murâdı tegaafüldür ol bütün yoksa
Zebânı beste-i nâz ise çeşmi lâl midir

G. XXV, 7

⁴⁰ Yılmaz Öztuna, “Büyük Türk Musikisi Ans.”, Ank., 1990, C.II, s. 59.

⁴¹ Ferit Devellioglu, “Osmanlıca-Türkçe Lügat”, Ank., 1995, s.985.

⁴² Yılmaz Öztuna, “Büyük Türk Musikisi Ans.”, Ank., 1990, C.I, s. 155.

VI. YİYECEK ve İÇECEKLER

A) YİYECEKLER

Nedîm'in gazellerinde yiyecek maddelerinden sofraya ait yiyecekler pek yer almamıştır. Gıda, kebab, şeker, nemek, telh ve tatlu birer yiyecek manasından ziyâde felekten şikayet, aşk ateşiyle yanan ciğer, sevgilinin vücud aksamaları ve aşkın ıstırabıyla ilgili değişik tasavvurlarda görüyoruz.

1) Gıda:

Gıda, vücudun gerekli fonksiyonlarını yerine getirmesinde ihtiyaç duyduğu besinlerin tümüdür. Nedîm, bir beytinde "Sevgilinin yüzündeki benlerin tanelerine (herbirine) düşkünüz ve kırmızı dudağın sarhoşuyuz. Keyf belasına düştük bizim de besinimiz budur." diye belirtmektedir.

Ancak Hasibe Mazıoğlu Nedîm'in işret alemine düşkünlüğünü belirtirken iki önemli kaynaktan yararlanarak şunları söylüyor. "Saffet tezkiresinde Nedîm'in uyuşturucu illetine de duçar olduğu belirtiliyor." Yine A. Gölpinarlı'nın ise Nedîm'in afyon kullandığını söylüyor. Ancak Mazıoğlu bu fikre de katılmıyor.⁽⁴³⁾

Meftûn-ı habb-ı hâl-i vü ser-hoş-ı la'liyiz
Düşük belâ-yı keyfe gıdamız budur bizim

G. LXXXV, 3

⁴³Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu. "Nedîm'in Divân Şiirine Getirdiği Yenilik". Ank., 1992. s. 39.

2) Kebâb :

Gazellerde en çok geçen yiyecek adı “kebâb”tır. Bu yiyeceğin etten yapılıyor olması, direk olarak ateşe tutularak veya susuz-yağsız bir biçimde tava veya tencerede kavru olarak meydana getirilmesi onu diğer yiyeceklerden farklı kılmaktadır. Birçok şair şiirinde “kebâb”ı sıkça kullanmıştır.

Doğrudan doğruya ateşle karşılaştırılması, pişerken çıkardığı ses ve kokuyla birlikte etteki su, kan ve yağın eriyerek yok olması kebâpla ilgili çok ve değişik tasavvurlara neden olmuştur. Âşığın, gönlü parça parça kesilmiş bir ete ve aşkın verdiği yakıcı alevle de kavru olan bir kebab olarak gösterilmektedir. Nedim “Giderek artan aşık acısının yakıcı alevinde âşığın vücudu gönlünden başlayarak yanıyor. Bu yanmada âşığın teni toprağa karışsa bile yine de bu topraktan yeşeren otlardan kıyamet gününe kadar kebab kokusu gelmektedir.” diyor. Bir başka beyitte sevgilinin gamzesinden bahsederek, mest gibi görünüyor olsa bile kebâbın “gerçek âşığın” pişen ile pişmeyenini çok iyi anladığını belirtmektedir.

O ten ki hâk ola aşkın güdâz-ı süzundan
Biten giyâh dem-i haşre dek kebâb kokar

G. XVI, 5

Değme bir yanmağla meyletmez dile ol gamzeler
Mesttir amma kebâbın puhtesin hâmun bilir

G. XXXIV, 3

Görüp illerle mey nûş ettiğın layık mıdır zâlim
Olsa sih-ı kebâb-ı laht-ı dil her nevk-i müjganım

G. LXXXIII, 4

3) Şeker:

Şeker, bugünkü anlamıyla şeker pancarından üretilen bir maddeden ziyade bir tat ve tatlılık veren değişik ve karışım halindeki yiyeceklere verilen addır. Gazellerde şeker sevgilinin dudağına benzetilmesiyle aynı zamanda onun sözleri

ve sohbeti de şeker gibi tatlıdır. Ayrıca tümüyle sevgilinin ağzı şeker tadı vermekle birlikte şekil itibarıyla güle benzetilmesi de gülden üretilen tatlı ve reçellere de değinilmektedir. Kahve içilirken tatlandırıcı olarak gül-şeker diye adlandırılan bir yiyecek de kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Ne berg-i güldür o leb çiğnesem şeker sanırım
Ne goncedir o dehen koklasam şerâb kokar

G. XVI, 2

Zevk-bahş-i hâb-nûşin fikr-i la'lindir senin
Gül-şekersiz kahveyi erbâb-ı dil nûş eylemez

G. XLVI, 2

Ol benefşi hat gelür evvelde la'l-i dilbere
Kahve der-peydir bezimde adetâ gül-şekkere

G. CX, 1

4) Nemek (Tuz):

Nemek, bugünkü manasıyla tuz demektir. Ancak tuz hayatın temel maddelerinden birisi olarak sayılması sonucu edebiyatta bir çok yerde kinayeli olarak kullanılır. Bilindiği üzere asıl tatlandırıcı tuzdur. Bu yüzden "tuz hakkı" "ekmek hakkı" kadar kutsaldır. Yine sevgilinin dudaklarının tuzlu olması insanı hararetlendirmesi ve gittikçe artan bir istekle istenmesi yaradılışın bir lufu olarak bilinir.

Yahya Kemal, vuslat adlı şiirinde bu tuzdan bahsetmiştir.⁽⁴⁴⁾

⁴⁴ Yahya Kemal, "Kendi Gök Kubbeniz", İst., 1985, s. 127.

.....
Kanmaz en uzun pûseye, öptükçe susuzdur
Zirâ susatan zevk o dudaklardaki tuzdur
İnsan ne yaratmışsa yaratmış o tuzdan
.....

Bir pür nemek kırışmesi bir tatlu handesi
Bir şekerin tekellümü bir hoş edası var

G. XXIV, 2

5) Telh (Acı):

Telh, kelime anlamı itibariyle acı demektir. Ancak kötü anlamına da gelmektedir. Bununla birlikte edebiyatta kullanılır biçimiyle bir acılık veya tattan ziyâde olumsuz bir gidiş için kullanılır. Nedîm bir beytinde bayramın gelmesiyle gönlünün hem de dimağının tatlandığını söylemektedir.

Hele ıyd oldu ol gül-gonca handan olduğun gördük
Dimağ-ı telh-kâmın şekeristan olduğun gördük

G. LVIII, 1

6) Şirîn (Tatlı):

Şirîn, tatlı, güzel manasına kullanılır. Çoğu zaman telhin karşıtıdır. Genellikle beraber ve mecâzi olarak kullanıldığı görülür.

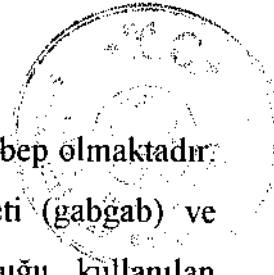
Tâ ki çerb-i leb-i şirînin ile medhüşum
Sâkiyâ câm-ı mey-i telhe değışmem nûşun

G. LXXXII, 1

2) MEYVELER

1) Sib (Elma):

Elma, yuvarlak olması alt ve üst taraflarında çukurların varlığı renginin kırmızı ya da sarı olması sebebiyle sevgiliye çene, zenehdan, gabgab olmaktadır. Tabi bunun yanında bu meyvenin tadının güzelliği ve en azından silindiği veya

yıkandığı zaman parlak ve pürüzsüz bir hal alması çekiciliğine sebep olmaktadır. Sevgilinin ağzı, çenesi, ikinci çene olarak bilinen çene altı eti (gabgab) ve yanağının aşık için vazgeçilmez bir tat ve güzellikte olduğu kullanılan tamlamalarda görülmektedir.

Seni meger ki gül-efsûn-ı nâz terlemiş
Ki sîb-i gabgabın ey gonce-leb gül-âb kokar

G. XVI, 6

Bûseden gül gül olup ârız-ı âli dönmüş
Nev-be nez sîb-i zenehdân gül-i şeftâluye

G. CXXXIII, 2

2) Şeftâlû:

Şeftali de elma gibi rengi, biçimi ve tadı itibariyle makbul meyvelerdendir. Sevgilinin vücut unsurlarıyla ilgili olarak kullanılan bu meyveler zaman zaman açıkça ifade edilemeyen hayallere de işâret etmektedir.

Saidin bus eyledim gel gel aman ey dil sana
Taze şeftâlû kopardım ol nihâl-i nûrdan

G. CI, 6

Bûseden gül gül olup ârız-ı âli dönmüş
Nev-be nev sîb-i zenehdân gül-i şeftâluye

3) Nar:

Enâr (nâr), şekli itibariyle yuvarlak rengi itibariyle kırmızı bir meyve olmakla birlikte hem kelime anlamı hem de rengi sebebiyle ateş de olmaktadır. Genellikle sevgilinin yanağı ve dudacağına benzetilen nar, Nedim'le sevgilinin

göğüslerini de ifâde etmektedir. Nar, hem ateş hem de nur özelliği taşımasıyla “Nar tanesi, nur tanesi” gibi ikilemelerde kullanılmışlardır.

Aceb pistânına benzer mi dikkat üzre bir baksam
Sen açsan sîneni bağ içre bir kaç da enâr olsa

G. CXVIII, 4

4) Bâdem:

Badem, son derece güzel, lezzetli ve değerli bir meyvedir. Şekli itibariyle sevgilinin gözü için kullanılır. Ayrıca halk arasında küçük olması nedeniyle, “badem ağız” makbuldür.

Badem sevgilinin ağızına da benzediği için içki meclisinde en önemli mezelerden biri olarak görülür.

Bezm-i meyde nukle el sunmaz heman ancak Nedîm
Dilberin ünnâb-ı la'lin çeşm-i bâdâmın bilir

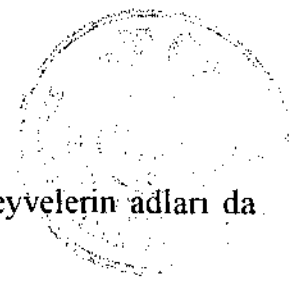
G. XXXIV, 7

5) Turunç:

Akdeniz ülkelerinde yetişen, kışın yaprağını dökmeyen ağaca ve meyvelerine verilen genel bir addır. Bu meyve portakala benzemektedir. Dolayısıyla Divân şiirinde renk, lezzet şekil veya koku yönünden sözkonusu edilir. Sevgilinin çenesi, gabgabı ve memeleri turunca benzetilir. Ayrıca güneş de turuncu andırır.

Görüp pistanların bildim kemâlin gül-bedenlikte
Turunc ammâ ki bilmem nice bitmiş yâseminlikte

G. CXXI, 1

Nedim'in gazellerinde ayrıca kiraz, engür, ayva gibi meyvelerin adları da geçmektedir.

C. İÇECEKLER

1) Su (âb):

Su, anâsır-ı erbaa denilen dört unsurdan birisi oluşturur. "Toprak, hava, su, ateş" dörtlüsü varlık aleminin temelini teşkil eder. Canlılar için en önemli unsur, şüphesiz sudur. Su, hayatın devamı için en önemli şarttır. Sevgilinin ağzı ve dudağı için en önemli benzetmedir.

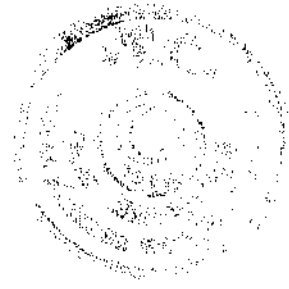
"Su, Divan edebiyatında birçok yönlerden ele alınmış çeşitli inanış, müşâhede ve telakkilere göre teşbih ve mecazlara konu olmuştur." Gelişip büyümeye zemin hazırlar. Tahrip edicilik, boğuculuk ve batırcılık özellikleriyle tehlike; temizleyicilik, güzelleştiricilik ve geliştiricilik özellikleriyle de nimettir." "Susuzluğu giderici özelliğiyle vuslatı simgeler"⁽⁴⁵⁾

Suyun harareti azaltması ve ferahlık vermesi sebebiyle sürekli ihtiyaç ve istekle beklenmesine sebep olur. Hele alkollü içecekler bu nedenle daha çok arzu edilir. Ancak alışık olmayanlar için bu tür içecekler tavsiye edilmez.

Aşığın suya olan aşırı isteği, ayrılık orucunu tutmasındandır. Çünkü aşık sevgilinin su kadar berrak ve leziz yanaklarına hep hasrettir. Ona bu suyu vermemek günahdır.

Su, yumuşaklık, letâfet, rahatlık verdiği için zaman zaman sevgiliden gelen beklenmeyen ilgi de suya benzetilmiştir. Genellikle ateşle birlikte kullanılır. Ateşin zıddı olduğu için beraberce kullanılıp haklılık ve haksızlığa da delâlet ettiğini görüyoruz.

⁴⁵ Dr. İskender Pala, a.g.e., Ank., 1989, C. I, s. 5.

Zâhid sakız şerâbını pinhân çekip demiş
Bîgâne içmesin bu sudan kim sakızlıdır

G. XIV, 3

Böyle ateşle gelüb âb gibi geçmekden
Kasdın âzâre mi tatyîb-i dil-i zâre midir

G. XIV, 3

Su verenler nâz ile ol gülbün-ü nâzendeye
Ateş etmiştir niyâz-ı bülbül-i şermendeye

G. CXIV, 1

Su, birçok tamlamalarla birlikte onun hayat kaynağı olduğunu en iyi belirten özelliğiyle “âb-ı hayat”ı görüyoruz.

2) Âb-ı hayat:

“Âb-ı hayat, Türkçe adı bengisudur. Kaynağı karanlıklar demek olan zulmât, zulûmât zulmet denilen ve menbai bir meçhul diyarda bulunan sudur ki içen ökmez, dünya durdukça yaşarmış. Şark rivayetlerindedir.

Bu suyu ibtida Hızır ve İlyas peygamberler bulup içmişler; sonra Allah bu pınarı insanların gözünden sakladığından İskender Zülümât’a kadar gittiği halde bulamamıştır.

“Âb-ı hayat; yani dirilik suyu Tuhfe-i Vehbî Şerhine göre mahbûbun ağzı ve can bağışlayan söz demektir. Şark edebiyatının en zengin mazmunlarından birini teşkil etmiştir.”⁽⁴⁶⁾

⁴⁶ A. Talat Onay, "Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar", Ank., 1993. s. 7-8.

Âb-ı hayat, "a) İçi hoş, soğuk ve berrak su. b) Ma'sûkun ağzı, dudağındaki ıslaklık ve yaşlık. c) Sevgilinin sözü ve sohbeti (Tas) a) Evliyanın sözü, öğüdü ve nefesi. b) Aşk ve muhabbet çeşmesi ki ondan içen asla yok (ma'dum ve fânî) olmaz. Âb-ı hayata verilen diğer adlar: Âb-ı câvid, âb-ı câvidân, âb-ı hayvan, âb-ı bekâ, maul bekâ, âb-ı Hızır, âb-ı İskender."⁽⁴⁷⁾

Âb-ı hayvandan iki cedvel olup efsürde
Şûh-ı sîmin-tenime sâk-ı bilurin oldu

G. CXLIV, 2

Bûs-ı lâ'lin şöyle sır-âb-ı zülâl eyler beni
Kim gören âb-ı hayât içmiş hayâl eyler beni

G. CLIII, 1

Sandım olmuş ceste bir fevvâre-i âb-ı hayât
Böyle gösterdi bana ol kadd-i müstesnâ seni

G. CLIV, 5

Nâz-ı âb etmiş de bir fevvare resm etmiş hayâl
İşte ol sudur atılmış kaametın olmuş senin

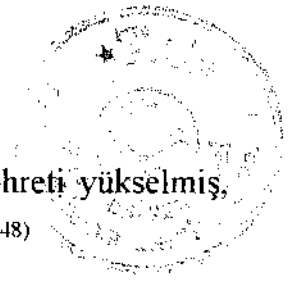
G. LVI, 2

2) Kahve:

Kahve, Türkiye'ye 1517 yılında gelmesine rağmen kısa sürede bilinip beğenilmiştir. Keyif verici bir içecek olan kahve, alkol içermediği için kısa sürede halk arasında yayılmıştır.

"Kahve, hazmı kolaylaştırdığı, kan deverânını çabuklaştırdığı, sidik ve ifrazatı çabuklaştırdığı, yorulan dimağı dinlendirdiği, akıl kuvvetini arttırdığı ve

⁴⁷ Süleyman Uludağ, "Tasavuf Terimleri Sözlüğü" İst., 1991, s. 15-16.

afyon ile zehirlenmeye mâni olduğu için birden bire yayılıp şöhreti yükselmiş, helâl veya harâm olduğu hakkında uzun münakaşalar geçmiştir.”⁽⁴⁸⁾

Kahve, halk arasında o kadar beğenilip içilmiş ki hakkında değişik yorumlar yapılmış ve deyimler türetilmiştir.

“Hz. Zülkarneyn vezirleriyle birlikte Âb-ı hayâtı arayıp bulmuştur. İçmek istediği zaman vezirlerine son bir kez danışmış ve bütün vezirleri ve diğer yakınları içmesini istemişler. Ancak içlerinden biri -ihtimal o da vezirdir- Hz. Zülkarneyn'e içmemesini tavsiye etmiş “-Padişahım, size Allah'ın takdir ettiği ömür yeter. Her zaman böyle taht , tac sahibi olmayabilirsiniz. Veyâhud bu tahtı, bu tacı sizden bir gün alan olursa, o zaman haliniz n'olur. Bu kadar uzun ömür hayırlı değildir.” Demiştir. Bunun üzerine Hz. Zülkarneyn düşünmüş ve Âb-ı hayâtı içmemiştir. Tenha ve yüksek bir dağda etrafı çevili bir yere Âb-ı hayât suyunu dökmüştür. Aradan bir süre geçtikten sonra bu yerde yeşeren ve meyvesinin kahve olduğu bu ağaç Âb-ı hayat'tan türemiştir.”

Yine halk arasında “bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır” sözü kahvenin halk arasında ne kadar makbul bir içecek; ayrıca, değerinin maddeyle ölçülemeyecek kadar büyük olduğunu göstermektedir.

Kahve tiryakileri, seçkin ve damak zevki olan insanlar olarak bilinir.

“Aydın ve edebiyat çevrelerince de üzerinde durulan kahve, kendisini Türk Milleti'ne kabul ettirmiş bir içecektir. Hakkında bir çok şair lehte ve alehte şiirler yazmıştır. Üzerinde bilim adamları ciddi çalışmalar yapmıştır.”⁽⁴⁹⁾

Nedîm'in gazellerinde gönül ehli olanların içeceği olarak belirtilen kahve, rengi itibariyle sözkonusu edilmiştir. Hab sevgilinin yüzündeki bendir. Benle

⁴⁸ A. Talat Onay, "Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar", "Kahve", Ank., 1993.

⁴⁹ (1) Namık Açıkğöz, "Şeyhülislâm Bostanzâde'ye Verilen Manzum Bir Kahve Dibâcesi ve Cevâbı", Fırat Ü. Sos. Bil. Der., Elazığ, 1990, C. IV, S. II, s. 1-18.

(2) Namık Açıkğöz, "Kahve Etrafında Teşekkül Eden Edebî Kamuoyu", Fırat Ü. Sos. Bil. Der., Elazığ, 1990, C. V, s. 1-27.

kahvenin renginin aynı olması dikkat çekicidir. Ayrıca hab afyondur. Hahve afyonun panzehiridir.

Zevk-bahş-i hab-nûşin fikr-i la'lindir senin
Gül-şekersiz kahveyi erbâb-ı dil nûş eylemez

G. XLVI, 2

Ol benefî hat gelir evvelde la'l-i dilbere
Kahve der-peydir bezmde adetâ gül-şekkere

G. CX, 1

3) Mey (şerâb, bâde, duhter-i rez, duhter-i ineb, bintü'l ineb, âb-ı engür, ümmül-habâis, gevher-i şeffâf, arak (rakı), dem, dolu, mül, hoş-güvar, ...):

Mey; şarap, bâde, arak, dem, dolu vb. Gibi içkilerin genel adıdır. Divan şiirinde en çok bahsedilen ve kullanılan içecek maddesidir.

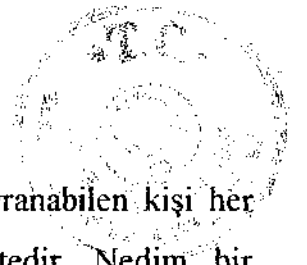
Mey, rengi dolayısıyla sevgilinin dudağı, yanağı ve yüzüne ayrıca kana benzetilir. Mey içinde bulunduğu kadehe rengini verdiği için bir çok benzetmeye daha sebep olur.

Bezmin ve iştetin vazgeçilmez unsuru meydır. Öyle ki meyın bezme gelmesi halinde ona baş üstünde yer verileceğı belirtilmiştir. Mey genellikle saklanır ve gizli yerlerde tutulurdu. Çünkü hem haram sayıldığı için hem de gözden irak tutulup uzunca bir süre bekletilerek yıllanmasını sağlamak için böyle yapılırdı.

“Mey, her şeydir; dilberdir, sevgilidir, mâye-i cunûndur, gevher-i cândır, devâdır Her türlü hassa onda mevcuttur.”⁽⁵⁰⁾

Nedim'in gazellerinde mey hemen hemen her türlü vasfiyla beyitlerde görülmektedir. Mey, alkol içerdiği için sarhoşluk vermektedir. Sarhoş olan kimse,

⁵⁰ A. Sırrı Levend, "Divân Edebiyatı", İst., 1984. s. 315.

keyiflenmekte ve rahatlamaktadır. Dolayısıyla daha rahat davranabilen kişi her zaman yapamayacaklarını sarhoşken rahatlıkla yapabilmektedir. Nedim bir beytinde kendisinden utanan sevgiliye şöyle demektedir: “Öyle bir vakt ola ki sen de saf şarap içesin, gülesin, oynayasın, utanmadan kurtulasın.”

Sen de bir vakt ola nûş-ı mey-i nâb eyleyesin
Gülesin açılasm ref-i hicâb eyleyesin

G. LXXII, 1

Mey, içen sevgilinin yüzü parlamakta ve güzelleşmektedir. Dudakları ve yanakları kırmızılaşan sevgilinin ağzı bedehşan cevherinin menbaı olmaktadır. Tabi bunu Nedim çok güzel bir tecâhül-i ârif sanatıyla ortaya koymaktadır. Ayrıca kırmızı renkteki şarabın keyfi sevgilinin yüzünü şulelendirmiş, parlatmıştır.

Mey midir ruhsârını mihr-i dirahşân eyleyen
La'lini saġar mıdır kân-ı bedehşân eyleyen

G. CVI, 2

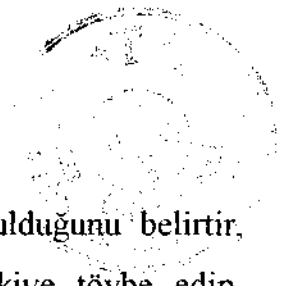
Şerâb-ı ateşinin keyfi rûyun şu'lelendirmiş
Bu halette çerâġ-ı meclis-i mestân mısın kafir

G. XXXII, 7

Nedim, içkinin güzelliğini ve insana güzel şeyler söyleteceğini de belirtmek istemiştir. Çünkü içki içilmeden, cânanla işret etmeden gönül çekici şeyler söylemek pek mümkün değildir.

Kande buldun böyle dil-keş nazmı hayrânım Nedim
Câm-ı mey nûş etmedin hem-bezm-i cânan olmadın

G. LXX, 5

“Nedim, içkiye en fazla bahar mevsiminde istek duyulduğunu belirtir, tahminen bu mevsime rastlayan bir ramazan dolayısıyla içkiye tövbe edip, gönlüyle hasb-i hâl ederken bu kararına nasıl pişmân olduğunu ve aynı şeyi gönlünün de düşündüğünü açıkça belirtmektedir.”⁽⁵¹⁾

Gül mevsiminde tevbe-i meyden benim gibi
Zamnun budur ki sen de peşmansın ey gönül

G. LXXV, 2

Nedim, gazellerinde içkiye olan düşkünlüğünü bir çok kez açık açık ifade etmiştir. O, içkisiz geçirdiği zamana acımakta ve bu sürede ne kadar zorluk çektiği belirtmektedir. Onun için en zor geçen zaman Ramazan ayıdır. Çünkü ne içki içebilmekte, ne de güzel sevebilmektedir.

Neler çeker ramazan içre iyde dek göresin
Nedim terk-i mey-i hoş-güvâr edinceye dek

G. LXIV, 5

İçkiye olan düşkünlüğü bu düşkünlüğü çok tabi bulan ve şiirlerine yansıtan Nedim, gerçek hayat anlayışını şiirlerine aktarabilmiş ender şairlerimizdendir. Hele Divân şairleri arasında Nedim kadar gerçekçi başka bir şairi görmek mümkün değildir. İçkiye olan sonsuz isteğini ve doyumsuzluğunu şöyle anlatmaktadır.

Bezm-i şerâbdan geçemem doğrusu Nedim
İşret tabiatımca tarab meşrebimcedir

G. XIII, 5

⁵¹ Mehmet Ulucan, "Nedim'in Bir Gazelinin Şerhî ve Yapısal Yönden İncelenmesi", Yüksek Lisans Semineri, Elazığ, 1994, s. 11-12.

Destîde kadehte doyamam görmeğe bârî
Ey gevher-i şeffâf senin mahzenin olsam

G. LXXXI, 3

O şuhun sunduğu peymâneyi reddetmeyiz elbet
Anınla böylece ahdetmişiz peymânımız vardır

G. XV, 2

Ol büt-i tersa sana mey nûş eder misin demiş
El-amân ey dil ne müşkil-ter suâl olmuş sana

G. II, 5

Câm-ı şerâb-ı gör bize sen şimdilik Nedim
Fersûdedir dimağ gazelden kasîdeden

G. XC, 5

Sen kim gelesin meclise bir yer mi bulunmaz
Baş üzre yerin var

G. (M.) XXXVIII, 3

İçki, bütün kötülüklerin anası olmasına rağmen ondan ayrı olmak mümkün değildir. “Daima şarap küpüyle başı hoş, içki kadehiyle dudak dudağa olan birisi için üzüm kızı kötülüklerin anası olsa n’olur.” diyen Nedim, ondan ayrılamayacağını bir kez daha belirtmiştir. Çünkü, içki Nedim’in sırdaşı, dostu, arkadaşıdır. Sevgili olmadığı zaman o’nun hayâliyle sabahlara kadar içki içip, sabahlamaktadır. Meclisteki tek sırdaşı ve dostu üzüm kızı(şarap)tır.

Hemvâre humla hoş başı câm ile leb-be leb
Ümmül-habâis olsa nola duhter-i ineb

G. VII, 1

Sen bî-haber hayâlin ile gûşelerde bîz
Ta subh olunca her gece ayş-u dem eyleriz

G. XLVII, 2

Hep anın ile söyleşiriz râz-ı derûnu
Mecliste bizim duhter-i rez mahremimizdir

G. XXXIX, 3

Nedîm, kendisi içkiyi sevdiği ve içtiği için sevgilisine de tavsiye etmektedir. Çünkü içki içmeyen güzelin vuslatı Nedîm'in beklediklerine uygun düşmemektedir. Bu yüzden Nedîm, sevgiliye “önce üç defacık dolu çek sonra kavuşman zorlamayla olsa da mühim değil” demektedir.

Son dolu üç defacık çek câmı da sonra senin
Vuslâtın muhtac-ı ibrâm olsa da meni değil

G. LXXXI, 3

İçki içmek için en uygun zaman akşamdır. Çünkü akşam olunca insan dertlenir, akşam olunca eğlenir, akşam olunca beklenir. Bu yüzden günün sonu her bakımdan önemli olduğu gibi eğlenme ve içki içmek için de son derece uygundur.

Lebin bûsun zamân-ı hatt-ı amber-fâm için saklar
Aceb nâzûklük eyler bâdesin akşâm için saklar

G. XXXI, 1

Hem-âğuuşî-i fincân araktan kaçmaz amma kim
Nigîn-i la'lin ol bâzîçeyi akşam için saklar

G. XXXI, 8

Senindir âkibet ey dîde-i ter dildeki hûn-âb
Ki humlar bâdeyi pinhân etse de câm için saklar

G. XXXI, 4

İçki (üzüm kızı) ile mecusi çocuğu biribirine benzetilir. Çünkü mecusi çocuğu (muğbeçe)da içkiyle birlikte zaman zaman kendini de meclistikilerine sunmaktadır. Bu yüzden meşrebi geniştir. Sakız Adası'nın üzüm ve şarabı meşhur olduğu için beyitlerde birkaç kez Sakız Adası'nın adı da geçmiştir.

Bintü'l-ineb de muğbeçenin tıpkıdır hemân
Bir meşrebi güşâdece kızdır sakızlıdır

G. XIV, 2

Beççe-i muğ cûş-ı mey mahiyyeti olmuş senin
Sen mey olmuşsun tarab hasiyyetin olmuş senin

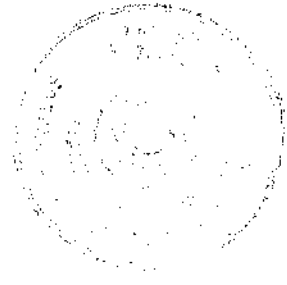
G. LVI, 1

Aşık içkiyi çoğu zaman derdinden içer. Çünkü gönlündeki yanan aşk ateşine bâdeyle su serpmek ister. Bu yüzden her zaman içkiye ihtiyacı vardır.

Sâkiyâ bâdeyi sen âşık-ı cûşendeye sun
Ehl-i dil meclisine çün mey-i cûşîde gerek

G. LV, 2

Kul-kul, sürahiden kadehe içki boşaltılırken çıkan sestir. Bu ses Nedim'e çok hoş gelmektedir. Nedim'i en az içki kadar bu ses de etkilemektedir.

Sâkîyâ nevbet Nedîm'indir dedi zanneylerim
Kul-kul-i minâ ne söyler dinle gûş-ı sagare

G. CX, 5

Hoştur tekerrürün dile ey lehçe-i Nedîm
Bilmem gelû-yı şîşede kul-kul müsün nesin

G. LXXIII, 8

Câm-ı tehi nevâna kulak tuttu sâkiyâ
Kul-kul terennümâtını tekrar vaktidir

G. XXXVII, 5

D) İÇKİ İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR

1) Câm:

Sırça, cam, bardak, kadeh, şişe ve toprak cinsinden şarap kadehidir. Daha ziyâde genel anlamda içki sunulan bir âlettir. Ancak içkiyle ilgili olarak en fazla kullanılan kelime câmdir. Divân şiirinde câm kelimesiyle yaklaşık elli civarında tamlama kurulmuştur.

“Câm, sevgilinin dudağıdır, ağzıdır. Çünkü içi dolu olan bir sırça kadeh tıpkı dudak renginde görünür. Ayrıca bûse, en az bir şarap kadar insanı kendinden geçirir, sarhoş eder. Böylece âşık dertlerini unuttur. Üstelik sevgilinin ağzı acı sözlerle doludur. Nitekim şarap da acıdır.

Câm aynı zamanda bir gonca veya bir güldür. Kırmızılığı yönünden ve çekiciliği nedeniyle bu ilişki kurulur. Câm, bazan da lâledir. Çünkü lâle, renk ve şekil yönünden ona çok benzer. Bazan de bir güneştir. Çünkü pırıltılı ve kızıl renklidir. Ayrıca durmadan döner. Sevgilinin güzelliği de baştan başa bir câmı andırır. Çünkü âşığın kendinden geçmesine yol açar. Câm, zaman zaman göz

olarak karşımıza çıkar. Çünkü âşığın gözü kızıl kan ağlayarak bir kadehe dönüşür. Göz, sevgilinin hayâli ile işlenip süslenmiştir. Tıpkı kadehlerin süslenmesi gibi, “Divân edebiyatında şarap ve dolayısıyla câm, önemli bir yer tutar. Şâir sık sık kadehten bahseder. Bunun için elinde sınırsız imkânlar vardır. Bir vesîle mutlaka bulur ve câm kelimesi veya eşanlamhılarını kullanarak çeşitli sanatlar yapar.”⁽⁵²⁾

Nedim'in gazellerinde câm, öyle bir noktaya yerleşir ki elinde bir gül ve câm ile gelen sâkiye seslenen Nedim; gül, câm ve sâkiyi alma konusunda tereddüde düşer. Çünkü üçü birbirinden güzel ve birbirinden daha fazla istenmektedir. Câm, Nedim'de artık eskilerden çok farklı bir yere sahiptir.

Bir elinde gül bir elde câm geldin sâkiyâ
Kangısın alsam gülü yâhud ki câmu yâ seni

G. XLIV, 4

2) Sâgar:

Sâgar, içki içilen büyük kadeh, nücûd da denir. Sâgar içindeki içkiyle âşığa benzer. Sâgar aşk derdine dermandır. Çünkü âşığın gönlü de kanla dolmuş bir sâgardır. Zâten sâgar da içindeki kırmızı şarapla gönlün timsali olmuştur. Nedim'in gazellerinde sâgarın önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz.

Çoktan ey sâki gelip sinemde mihmân olmadın
Derdime destindeki sâgarla dermân olmadın

G. XLIV, 4

Lezzetinden nice âb olmadın ol la'l-i terin
Meded ey sâgar-ı yâkuut dilin seng midir

G. XXX, 6

⁵² Dr. İskender Pala, a.g.e., Ank., 1989, C. I. s. 173.

3) Piyâle:

Piyâle, içki içilen kadeh, bardak mânâsındadır. “Divân şiirinde içi şarap dolu kadeh yerine çok sık kullanılır. Sevgilinin dudağı ve ağzı, içilmeye hazır bir piyâle olarak düşünülür. Rengi kırmızıdır. Onu içmek bûse almaktır. Bûse en az şarap kadar âşığı kendinden geçirtip sarhoş eder. Sevgilinin ağzı acı sözlerle doludur. Nitekim piyâlenin içindeki şarap da acıdır. Ancak âşığı gâmdan âzâd eden yine o acı piyâledir. Bazan piyâde şekil, renk ve çekiciliği yönünden gonca, gül veya lâle olarak karşımıza çıkar. Yine parlıtlı ve kızıl rengi ile durmadan dönüşi, güneşi andırır. Âşığın kendinden geçmesine yol açtığı için sevgilinin güzelliği de baştan başa bir piyâle sayılır. Âşığın gözü ise kanlı göz yaşlarıyla dolu olmak yönünden bir piyâledir.

Divân şiirinde şarabın önemli bir yer tutması, şâirlerin sık sık piyâle veya eş anlamlı kelimeleri anmalarına ve onlar üzerinde çeşitli sanatlar kurmalarına yol açmıştır.”⁽⁵³⁾

Nedim'in gazellerinde de piyâle sıkça göze çarpan mazmunlardandır. Felekden şikâyet eden Nedim, “Bu bahar felek bize güneşi göstermiyor, ey piyâle bu bahar sen benim aydınlatan güneşim ol.” diyerek piyâleyle güneşin kendisi için eşdeğerde olduğunu belirtiyor.

Göstermiyor felek bize mihri bu nev-bahâr
Sen ey piyâle mihr-i dıraşânım ol benim

G. LXXIX, 3

4) Şişe:

Şişe, bilinen mânâsıyla câm ve şişe demektir. İçinde içki bulunan şişe kalbe benzetilir. Çabuk kırılan ve bir daha tamiri mümkün olmayan kalp ile aynı sebeple tâmiri mümkün olmayan âr ve nâmus için de şişe tâbiri kullanılır:

⁵³ Dr. İskender Pala, a.g.e., Ank., 1989. C. II. s. 267.

“Rivâyete göre insanlara fenâlığı dokunan cinler, periler Hz. Süleyman'ın emriyle bir şişe içinde hapsolunarak denize atılmışlardır.”⁽⁵⁴⁾ (bkz. minâ)

Haddeden geçmiş nezâket yâl u bâl olmuş sana
Mey süzölmüş şişeden ruhsâr-ı âl olmuş sana

G. II, 1

5) Minâ:

Mina, şarap, şişesi, câm manâsında kullanılır. Divân şiirinde şişe, şarap, şişesi olarak bilinir. Nedim'in gazellerinde sıkça görölen minâ, şişe anlamıyla da değişik tasavvurlara sebep olmuştur.

Sâkiyâ nevbet Nedim'indir dedi zanneylerim
Kul-kul-i minâ ne söyler dinle gûş-ı sâgara

G. CX, 5

Temâşa eyleyip âyîne içre aks-i ruhsârın
Kıyas ettim perîdir sihr ile minâyâ girmiştir

G. XXIII, 4

6) Ayağ (Ayak):

Ayağ, kadeh, piyâle, ayaklı içki kadehidir. Eyağ biçiminde de kullanılır. Divân şiirinde kadeh anlamı yanında elin zıddı olan ayak(lar) biçiminde de kullanılıp özellikle tevriye sanatı yapılır.

Sunmadan sâgarı sâkıy düşerim ayağına
Hasretim bâdeden efzûn iken ibrâmında

G. CXXIX, 6

⁵⁴ A. Talat Onay, "Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar", Ank., 1993, s. 401.

7) Kadeh:

Kadeh, içine içki konulan küçük bardaktır. "Kadeh, iki insanı kandıracak büyüklükteki su kabına da denir. Ağaçtan, topraktan veya câmdan yapılmış kâse, bardak, çanak karşılığındadır." ⁽⁵⁵⁾ Nedim'in gazellerinde kadeh sık sık kullanılmıştır.

Hemân ser-meclis-i rindâne gelmendir senin matlûb
Gel ey bigâne-meşreb bâde içmezsen kadeh-kâr ol

G. LXXVI, 4

8) Peymâne:

Peymâne, içinde içki olan büyük kadeh şarap bardağı demektir. "Peymân" söz, yemin anlamına gelen kelimeyle sanatlı olarak kullanılır. Nedim'in gazellerinde örnekleri bolca vardır.

Bir şeker handeyle bezm-i şevka câm ettin beni
Nîm sun peymâneyi sâki tamam ettin beni

G. CLVIII, 1

O kafer beççe bir peymâne sahba sundu kim alıp
Derûn u lâleden ateş fûruzun olduğun gördük

G. LVIII, 4

Peymâne-i mahabbeti sundun Nedim'e çün
Lutfeyle câmı bâri biraz kansın ey gönül

G. LXXV, 9

⁵⁵ Mütercim Âsım. "Kâmus Tercümesi". İst., 1304, C. I. s. 947.

Peymâne senin hâne senin yâr senindir
Ey dil tek ü tenhâ

G. (M.) XXXVIII, 6

9) Sebû:

Sebû, testi, şarap kabı demektir. Şarap kaplarının büyüklerinden biridir. “Eskiden şarap, küp veya testilerde saklanırdı. Yaz mevsiminde içkinin soğuk kalması da böylece sağlanmış olurdu. Hatta bu şarap testilerin kır meclislerinde soğuk su kaynaklarına konulup soğutulduğu da olurdu. Bazı ev ve meyhânelerin izbe köşelerinde su testisi gibi şarap testileri de saklı dururdu.”⁽⁵⁶⁾

Yazanlar peykerim destimde kâşî bir sebû yazmış
Aceb meşrebde tahrîr eylemiş el-kâh nikü yazmış

G. LI, 1

Garez humar-şikenlik olursa besdir bes
Bizim gönül gibi eşkeste bir sebûmuz var

G. XXLIV, 2

10) Bat:

Bat, kaz şeklindeki sürahi, su kabı. Genellikle içine içki konulur. Nedim'in gazellerinde sadece bir defa geçmiştir.

Sen bat-ı sahba değil tavus-ı kudsîsin Nedim
Kim zuhûr-ı hâletin mecliste cevânındandır

G. XVIII, 6

⁵⁶ Dr. İskender Pala, a.g.e., Ank., 1989, C. II, s. 313.

11) Hum:

Hum, şarap küpü demektir. "Eskiden şarapların küpte muhâfaza edilmesi nedeniyle hum kelimesi şiirlerde çok kullanılmıştır. Hatta humların çeşitlerinden dahî söz edilmiştir."⁽⁵⁷⁾ Nedim'in gazellerinde hum fazlaca kullanılmıştır.

Hemvâre humla hoş başı câm ile leb be-leb
Ümmü'l-habâis olsa n'ola duhter-i 'ineb

G. VII, 1

Senindir akibet ey dide-i ter dildeki hûn-âb
Ki humlar bâdeyi pinhan etse de cam için saklar

G. XXXI, 4

12) Kâse:

"Kâse, kûze, çanak. Cam, toprak, çini vs. maddelerden yapılan kâseler daha çok bir içki aracı olarak kullanılmıştır. Bunun yanında insan gönlü için benzetmeler kurar. Ayrıca ay, güneş ve aşğın gözü bir kâseyi andırır. insanın kafatası ise, içinde kurdun kuşun yal yediği bir kâse mesabesinde görülür."⁽⁵⁸⁾

Nedim'in gazellerinde görülen kâse kelimesi hem içki kabı, hem de kafatası anlamında kullanılmıştır.

O ser kalır mı hevâsız ki mutib-i ışkın
Elinde bir nice yıl kâse-i şerâb olmuş

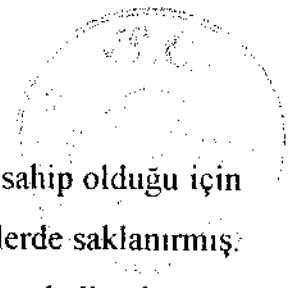
G. LII, 5

13) Desti (Testi):

Testi, topraktan yapılmış, içine sıvı maddeler konulan kaptır. İçindeki sıvıyı özellikle yazın daha serin tuttuğu için eskiden halk tarafından çokça

⁵⁷ Dr. İskender Pala, a.g.e., Ank., 1989, C. I. s.451.

⁵⁸ Dr. İskender Pala, a.g.e., Ank., 1989, C. II. s. 27.

kullanılmıştır. Testiler, içine konduğu sıvıyı damıtma özelliğine sahip olduğu için ayrıca tercih edilmiştir. Şaraplar uzun süre bekletilmek için testilerde saklanmıştır. İçki kaplarının büyüklüklerinden sayılan testi, Divan şiirinde sıkça kullanılmıştır. Nedim'in gazellerinde de sıkça gördüğümüz testi, içinde mutlaka şarapla anılmıştır.

Destide duhter-i rez destde duhter-i merdum
Kime elverdi felek böyle begim dünyada

G. CXXX, 3

Destide kadehde doyamam görmeğe bari
Ey gevher-i şeffâf senin mahzenin olsam

G. LXXXI, 3

Sinesi destindeki peymânedan berrâk u sâf
Ruhları destideki sahbâ-yı terden kırmızı

14) Fincan:

Fincan, çay, kahve gibi genellikle sıcak şeyler içmekte kullanılan küçük kaptır. İçki sunulan kapların en küçüğüdür. Bu yüzden içilecek içkinin hem çok değerli, hem de çok etkileyici olduğunu gösterir. Nedim'in bir beytinde de görülen fincan, keskin bir içki olan rakı fincanı olarak görülmektedir.

Hem âğuuşî-i fincân-ı araktan kaçmaz ammâ kim
Nigîn-i la'lin ol bâzîçeyi akşam için saklar

G. XXXII, 8

15) Hazef (Nikû):

Hazef ve nikûda içki içerken kullanılan aletlerdendir. Bunlar da Nedîm'in gazellerinde içki sunulabilecek kap ve çanak olarak geçmektedir.

Hemân ben meclis-i meyde senin hayranınım sâkî
Hazef mi gördüm âyîne mi sâgar mıdır bilmem

G. LXXXIV, 5

Yazanlar peykerim destimde kâşi bir sebû yazmış
Acep meşrepte tahrîr eylemiş el-kah nikû yazmış

G. LI, 1

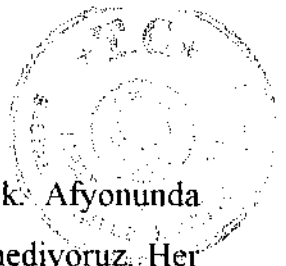
16) Habb:

Tâne, tohum, çekirdek. Yutulacak yuvarlak ilaç, hap manasına da gelir. Habb ayrıca afyon demektir. "Afyon, avuç içinde tükrük ve tarçın ile iyice yoğurulur. Tamamiyle kıvâma gelince yani elde oynanmış siyah anber rengi kıvâmını alınca altın varakla kefenlenir. (Kemal Üçok) Afyonun, kullananlar arasında bir adı da gıdadır. Afyon kutularına hokka derlermiş. Bunların mavi renkli olduğu anlaşılmaktadır.

Şairler semâyı, afyon veya macun konulan mavi hokkaya; ay ve güneşi de, yıldızlı kâğıtlara sarılmış afyon haplarına benzetmişlerdir. Afyon tiryakileri iftardan sonra, imsaktan evvel birer afyon hâpı yutarlarmış."⁽⁵⁹⁾

Dilimizde, kötülüğe uğrayan birisi için kullanılan "hâpı yuttu" veya insanı aldatmak isteyene karşı "yıldızlı hap yutmaya niyetim yok" tabirlerindeki hap, afyon hapından kinâyedir. Habb ayrıca sevgilinin yüzündeki nokta biçimindeki benlere de denilmektedir.

⁵⁹ A. Talat Onay, "Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar", Ank., 1993.

Nedîm'in keyif verici içeceklere düşkünüğünü belirtmiştik. Afyonunda keyif verivi bir madde olarak Nedîm tarafından kullanıldığını zannediyoruz. Her ne kadar Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu bu konuda Nedîm'in afyon mübtelâsı olmadığını söylese bile biz onun afyon kullandığını sâdece bir beytinden değil başka diğer beyitlerden de çıkarabiliriz.

Nedîm özellikle ramazan ayında içkisiz geçirdiği günlerin zorluklarını bizzat kendisi birkaç beytinde belirtmiştir. Afyonun da ramazan ayında iftardan sonra ve imsaktan önce alındığını biliyoruz.

Nedîm'in bu konuyla ilgili gazellerinden bir, değişik şiirlerinden ise iki beyiti daha vardır.

Meftûn-ı habb-ı hâl ü serhoş-ı la'liyiz
Düştüğ belâ-yı keyfe gıdamız budur bizim

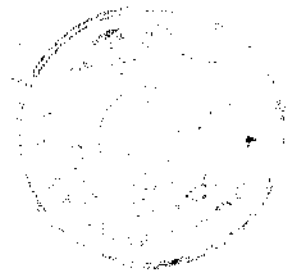
G. LXXXV, 3

Alil-i mihnete cûd u sehâsı habb-ı zeheb
Marîze-i ye'se atâyâsı şerbet-i dînâr

(Beyit)

Zamân-ı habbe-i habb-ı muravvak oldu tamâm
Revâc-ı gerdişi câm-ı Cem'in mezîd oldu

(Beyit)

IV. OYUNLAR ve SPOR

Nedîm'in gazellerinde oyunlar ile ilgili fazla bilgi yoktur. Ancak, kasîdelerinde son derece fazla beyit görmek mümkündür. Gazellerde geçen oyunlardan çevgân, cüft-ü tâk, raks, şal oyunu gibi oyunlar göze çarpmaktadır.

1) Çevgân:

Çevgân, eski doğu halklarının oynadığı ciriti andıran bir oyundur. Karşılıklı takımlar halinde, at sırtındaki oyuncuların ellerindeki ucu eğri sopalarla yerdeki topu hedefe götürme oyunudur. Belli bir sürede, hangi takımın oyuncuları topu hedefe taşımayı başarır, o takım oyunu kazanır. Sevgilinin kaş ve zülfü çevgân oyununu hatırlatır.

“Çevgân oyunu için bir meydanın iki tarafına kale makamında mermerden iki sütûn dikilir. Oynayanlar iki kısma ayrılarak, at üstünde, her kısım bir taraftaki sütunun arkasında yer alırlar. Meydanın ortasında adam başı büyüklüğünde bir top konur. Oyun esnasında Mehterhâne takımı davullarıyla çalmaya başlar. Bunu müteakip her taraftan birer süvari ortaya çıkıp, topa saldırır, onu çevgânı ile sürükleyip, kendi kalesine doğru sürer. Bu esnada her taraftan diğer süvariler de karşılıklı olarak ikişer ikişer kendi arkadaşlarının yardımına koşarlar, topu kendi taraflarına çevirmeye çalışırlar. Hangi taraf topu kendi kalesine daha çok sokarsa o taraf kazanır. Bunun için terbiye edilmiş atlarla oynanan bu oyun oldukça tehlikelidir.”⁽⁶⁰⁾ diyen Evliyâ Çelebi bu oyunun ne kadar zor aynı oranda ne kadar da yaygın olduğunu anlatmaktadır.

⁶⁰ M. Zeki Pakalın, "Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü", İst., 1971, C. I. s. 359-361.

“Çevgân, bir ucu eğri değnek olup atılan ciridi çelmek ve yerden cirid almak için kullanılır.”⁽⁶¹⁾

Tavuslar gibi çemenistâna çık yürü

Ey men-fedâ-yı hâlet-i çevgânın olduğum

G. LXXX, 2

2) Cüft ü Tâk:

Cüft ü tâk oyunu, Nedim'in zihninde yarattığı bir oyundur. Tabiatı gereği eğlenceye ve oyuna meraklı olan Nedim'in kendi hayal gücüyle ortaya koyduğu bir oyunun olması gayet normaldir. Öyle zannediyoruz ki, Nedim, fantezilerini böyle oyunlar şeklinde düşünp daha sonra bunlara isimler de vererek oynanması için sevgiliye teklifler götürmektedir. Ancak yukarıda bahsettiğimiz “çevgân” oyunuyla “cüft ü tâk” oyunu şekil ve unsur olarak birbirine benzemektedir. Bu nedenle Nedim'in çevgân oyununun oynanmasından esinlenerek böyle bir oyunu hayal ettiğini tahmin etmekteyiz. Sevgiliye seslenerek, “Gel kavuşma meclisinde (eğlencesinde) cüft ü tâk oyunu oynayalım, cüftü ile tâkı senin zülfün ve yüzündeki ayva tüylerin olsun” demektedir.

Gel cüft ü tâk oynayalım bezm-i vaslda

Olsun ve liyk cüftü ile tâkı zülf ü hat

G. LIII, 6

3) Raks:

İslâmî alemde her türlü dansa raks denir. Sıçrayarak oynanan bir oyundur. Daha doğrusu zevk ve neşe anında, aynı zamanda ilâhi cezbe kendini gösterdiği zaman ayakta veya oturarak yapılan ritmik hareketlerin tümüne raks diyebiliriz.

⁶¹ Atıf Kahraman, "Osmanlı Devletinde Spor". Ank., 1995, s. 507.

Ancak daha çok zevk ve eğlence anında bir enstürman eşliğinde vücudun bütün aksamalarını belli bir ritme göre hareket ettirme sanatı olarak da tanımlanabilir. Raks edene rakkas ve rakkase denir.

Divân şiirinde raks bir neşe alâmeti olarak görülür. Bu nedenle Nedim'in şiirlerinde sıkça rastlanır. "İnsanın yüreğini hoplatan o çengi güzeli gördüğümde doğrusu sabredemem" diyen Nedim, galiba dayanamayıp oynamıştır. Çünkü çengiyi görüp sabredemeyen kimse mutlaka oynar.

Dili raks-âver eder sabredemem mâhasali
Yüreğim oynadı gördükte o çengi güzeli

G. CXLV, 1

Dil zerre-sıfat şevk ile girse nola raksa
Olduk yine bir pençe-i hurşîd rübûde

G. CXXVII, 2

4) Güreş, Güreşçi (Pehlivan):

Belli kurallar içinde, güç kullanarak, iki kişinin türlü oyunlarla birbirinin sırtını yere getirmeye çalışmasıdır. Güreş, bir spor olmasına rağmen sporun diğer dallarına oranla çok daha gelişmiş ve sevilmiştir.

"Türk milleti erkeği, kadını ve çocuğuyla güreşi sever, güreşçiye saygı duyar ve pehlivanlara ayrıcalık tanır. Şüphesiz ki bu sevgi ve saygı, Türkün ruhundaki savaşıklık, kahramanlık duygularından ve sporu bu yönüyle görmesinden kaynaklanmaktadır. Güreşçiye (pehlivana) karşı duyduğu sevgi ve saygı da pehlivanların herkesten daha güçlü, kuvvetli, vücut yapısının, adalelerinin daha gelişmiş, görünüşünün sağlıklı görünmesinden, davranışının yiğitse, karakterinin doğru ve mertçe oluşu, diline, eline ve beline güvenilir olmasından ileri gelmektedir."⁽⁶²⁾

⁶² Atif Kahraman, "Osmanlı Devletinde Spor", Ank., 1995, s. 117.

Güreş, bizim milli sporumuzdur. Atalarımızın bize bıraktığı mirastan biri de güreştir. Bu yüzden “Ata sporu güreş” diyoruz. Kız, erkek hatta yaşlı, genç bile demeden millet olarak güreşmiş ve güreşi sevmişizdir. Dede Korkut Hikâyelerinde, evlenecek olan Bamsı Beyrek ve Banu Çiçek yarışmış ve güreşmişlerdir. Bu da gösteriyor ki güreş insanımız arasında ne kadar yaygın ve ne kadar sevilmektedir.

Güreşçi (pehlivan), Farsça bir kelimedir, yürekli, cesur, yiğit anlamıyla birlikte; zabit, iri cüsseli, vali ve doğru sözlü kimse anlamlarına da gelir.

Güreş tutulurken, duyulan heyecan ve coşkunun ne derecede olduğunu dolayısıyla da güreşe duyulan ilgiyi de Nedim'in şu beyitinden rahatlıkla çıkarabiliriz. Tabi sporun halkımız arasındaki yaygınlığını ve geçmişini haber vermektedir.

Şevk âteşiyle sen de tutuştun mu ey gönül
Gördün mü dün güreş tutuşan pehlevanları

G. CXLII, 2

VIII. GİYİM KUŞAM

1) Atlas (atles):

Atlas, yüzü ipek iç kısmı pamuk olmak üzere veya sırf ipekten dokunmuş desensiz düz renk kumaşa denilir.

“Diğer adı saten olan atlas, ipeğin parlaklığını en belirgin biçimde gösteren kumaş cinsidir... XV. yüzyılda yabancı manşeli atlas kullanan Osmanlılar XVI. yüzyılın başında daha önce kadifenin yanında pek itibar etmedikleri atlasla ilgilenmeye ve Miski atlas, Şehrî atlas, Şam atlası, Maraş atlası gibi isimleri verdikleri atlasları dokumaya başlamışlardır... Pahalılığından dolayı genellikle saray mensupları ve zenginler tarafından kullanılabilen atlas, dayanıklılığın gerekli olduğu veya parlaklığın göze hoş görüldüğü bayrak, sancak özellikle yorgan yüzü, yastık, perde, bohça, ferman, cüzdan ve para kesesi, kürk astarı, kaftan, şalvar, entari gibi eşya ve libasın yapımında tercih edilmiştir... Atlas özellikle Osmanlı sarayında kışın çok giyildiği için saray dilinde bu mevsime “atlas mevsimi” denilmiştir.⁽⁶³⁾

Hiç bir yıldızın bulunmadığına inanılan dokuzuncu göğe de sade bir kumaşa benzediği için atlas denilmiştir. Divân şiirinde en sık kullanılan kumaş ve giysilerden birisidir. Renginin genellikle kırmızı oluşu değişik tasavvurlara sebep olmuştur. Nedim'in gazellerinde de atlas bir çok kez kullanılmıştır.

Ne ma'ni gösterir dūşundaki ol ateşin atlas
Ki ya'ni şu'le-i cân-sūz-ı hüsn-i an mısın kâfir

G. XXXII, 3

⁶³ İslâm Ansiklopedisi (TDV. Yay.). İst., 1994. C. IV. s. 80.

2) Semmûr (samur):

Semmûr, samur denilen bir hayvanın derisinden yapılan kürktür. Renginin koyu siyah oluşu ve keskin bir parlaklığa sahip olduğu için de siyah saç, sakal ve bıyık için kinâyeli olarak kullanılır. Nedim'in bir beytinde de siyah tüy veya sakal manasına kullanılmıştır.

Gelmiş hatt-ı siyeh rûhuna ah ey gönül
Semmûr hoş yakışmış o gül penbe atlase

G. CXXXVI, 2

3) Diba:

“Diba, ipek ve renkli kumaş. Bir nevî kalın canfese verilen addır. Altın ve gümüş karışık dokunmuş çiçekli, ipekli kumaşlara “dibâ-yı munakkaş” denilirdi.⁽⁶⁴⁾

Elbise, perde ve döşeme işlerinde kullanılan dibâların, süsleri uyumlu, ipeği ince, dokuması tok, rengi parlak, tartıda ağır olanı çok tutulanlarıdır. Dibâların meşhûr olan çeşitleri arasında heft dibâ, Acem dibâsı, Frenk dibâsı, Hint dibâsı ve İstanbul'un telli dibâsı vardı. Dibâ edebiyatta, sevgilinin yüzü ve cildi, teni için mecâzen kullanılır. Buna rağmen güllü bir dibâ giyen sevgiliyi giydiği elbisenin gülünün dikeninin gölgesinin rahatsız edeceğinden korkan bir Nedim görüyoruz.

Güllü dibâ giydin ammâ korkarım âzâr eder
Nâzeninim sâye-i hâr-ı gül-i dibâ seni

G. CLIV, 3

⁶⁴ M. Zeki Pakalın, "Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü". İst., 1971, C. I, s.449.

4) Şâl:

Şâl, özellikle Keşmir keçisi kılından dokunan bir tür kumaştır. Şâl, şâl deseni denilen nakışlarla örülür. Omuza atılmak veya boyuna sarılmak amacıyla yünden yapılan bir tür giysidir denilebilir. Ayrıca bele sarılan kuşaklara da şâl denildiği bilinmektedir. Bunun sebebi ise şâl desenli kumaşlardan kuşakların yapılmasıdır. Şâlin beyaz ve sarılı olmasına rağmen hakim renk kırmızıdır. Nedim'in bir beytinde "Lâlenin baştan ayağa kadar kırmızı oluşunun sebebi o güzel bele sarılan kırmızı renkli şâli kıskanmasındandır." denilmektedir.

Lâlenin reşk ile hûn olduğu ser-tâbe kadem
O miyâne sarılan kırmızı şâлиндendir

G. XIX, 2

5) Pûşi (puşu):

Puşî, eskiden askerlerin başlarına sardıkları ince sarık. Ayrıca bazı yörelerde kadınların tüm vücûdunu kapattıktan sonra, gözleri açık kalmasın diye gözlerinin önüne saldıkları çok ince bir tüldür.

"Bele sarılan enlice bir kuşak. Baklava alaylarında tepsileri taşıyan Karakullukçular bellerine dolama üzerine pûşî kuşak sararlardı." ⁽⁶⁵⁾

Pûşî, örtülü, örtülmüş manâsındaki pûşiden kelimesiyle de anlam ilgisinden dolayı birlikte kullanılmıştır.

Nice mesned ki vâlâ-yı şafakta mihr anı dâim
Edip pûşîde ol sadr-ı muallâ-nâm için saklar

G. XXXI, 9

Olsa bir bezmde nezzâreye sayeste kalil
Öyle bezme varanın bir gözü pûşîde gerek

G. LV, 4

⁶⁵ Midhat Sertoğlu, "Osmanlı Tarih Lügatı", İst., 1986, s. 282.

6) Fes:

Fes, şapka yerine kullanılan , kırmızı, kalın çuhadan yapılmış, tepesinde püskülü olan, silindir biçimindeki bir başlıktır.

“Fas şehrinde yapıp buradan yayılan yün keçeden yapılmış kırmızı başlık. Çok daha eskiden Anadolu'daki Roma ve Bizans kolonilerinde azad edilen esirlerin kırmızı başlık giymesi adet olduğundan büyük ihtilâli müteâkip Fransa'da kısa bir zaman revaç bulmuş, oradan Yunan adalarına sirayet etmişti. Osmanlılarda, bostancılar kırmızı barata giyerlerdi. Buna fes de denir ve bazı yeniçeriler tarafından kullanılırdı. Fesin Osmanlılarda resmi serpûş olması yeniçeriliğin ilgasından sonradır. 1828'de çıkan bir nizamnâme ile resmen kabul olunmuştur. Bu sûretle kavuk tarihe karışmış oldu.”⁽⁶⁶⁾

Bir erkek giysisi olan fes Divân şiirinde epeyce kullanılmıştır.

Çâk etmesin mi câme-i sebzın görünce gül
Bak şol yeşil mukaddeme ol kırmızı fese

G. CXXXVI, 3

7) Destâr:

Destâr, başa giyilen takke,, fes ve emsâli şeyler üzerine sarılan sarık. “Eski giyim eşyaları arasında destârın önemli bir yeri vardı. Dolayısıyla şâirler tarafından yer yer sözkonusu edilmiştir. Özellikle kenarına çiçek takma âdeti ile kullanım alanı bulan destâr, kulak kenarlarında sünbül gibi duran saçlarla yeni hayallere konu olmuştur. Destâr saranlara “nessâc” denirdi.”⁽⁶⁷⁾

⁶⁶ Midhat Sertoğlu, "Osmanlı Tarih Lügatı". İst., 1986. s. 112.

⁶⁷ Dr. İskender Pala, a.g.e., Ank., 1989, C. I, s. 238.

“Destâr önceleri önceleri gelişigüzel sarıldığı halde I. Ahmed devrinde bir takım usûle tabi tutulmuş ve o münâsebetle de muhtelif isimler almıştır. Kafesi destâr, örfî destâr gibi.”⁽⁶⁸⁾

Nedim, bir beytinde güzelin birini tarif ederken sarığının altında gözükten saçları sünbüle benzeterek, sevgilinin başının tümünü bir ilkbahar mevsimi gibi göstermektedir.

Ben bugün bir nev-bahâr-ı hüsn ü ân seyreyledim
Tarf-ı destârında sünbül gibi mûlar var idi

G. CLXI, 3

8) Kemer (Kuşak):

Kemer, bele bağlanan çoğunlukla deriden yapılmış kuşaktır. Giysilerin belde bağlanıp durmasını sağlayan kemer, bizzat bir giysi hatta bir süs eşyası olmuştur. Çünkü çoğunlukla altın, gümüş vb. gibi değerli madenlerle işlenmiş vaziyettedir.

Kemer, insanın en sağlam ve önemli organı olan bele bağlandığı için son derece önemlidir. Yine bir çok önemli eşyalar beldeki kemere takılır. Kemer aynı zamanda uçkur anlamına da geldiği için namusun da timsâlidir.

Kemer, yok kabul edilen sevgilinin belinin varlığını belirtmek için kullanılan yegâne eşyadır. Kılıcın ve silahların takıldığı kemerin hem sahibi tarafından hem de başkaları tarafından çözülebilmesi için büyük bir cesarete ihtiyaç duyulur.

Çeksem kinâre yârı bakanlar gümân eder
Bâzû-yı zer midir görünen zer kemer midir

G. XXXIII, 2

⁶⁸ M. Zeki Pakalın, "Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü", İst., 1971, C. II, s. 432.

Kuşağın düğmesin çözmekte havfım yoktur ammâ kim
Yürek titrer kemer-bendindeki hañçer husûsunda

G. CXIX, 3

9) Damen (Etek):

“Damen, etek. Özellikle bazı kelimeler ile mecazî ve gerçek anlamda birleşik kelimeler kurar... Divân edebiyâtında âşîğın gözü, inci gibi yaşlarla dolu bir etektir ki, bu inciler, sevgili için yollara saçılır. Ayrıca ufuklarda yer ile gök birleşir ki bu da göğün dâmeni imajını uyandırır. Kelimenin dâmân şekli de kullanılır.”⁽⁶⁹⁾

“Dâmen, iffetin ve temizliğin sembolüdür. Sultanların eteği öpülür ve bu sebeple etek lütuftur.”⁽⁷⁰⁾

Nedîm bir beytinde sevgilisinin kimse tarafından görülmesini istemediğini belirtirken, kıskançlığını da açık bir şekilde anlatmıştır.

Ben kimseye açılmaz idim dâmenin olsam
Kim görür idi sîneni pirâhenin olsam

G. LXXXI, 1

Al eteklik olalı cûy-ı murâd üzre habâb
Ber hevâ etti dili nağme-i der ten yeleli

G. CXLV, 2

10) Nikâb:

“Nikâb kadınların yüzlerini örttüğü örtüye denir ki, iki gözü deliği bulunur. Nikâb bütün yüzü örter, bulunan iki delikten görüş sağlar. İki kişinin

⁶⁹ Dr. İskender Pala, a.g.e., Ank., 1989, C. I, s. 221.

⁷⁰ M. Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divânı'nın Tahlili", Ank., 1990, s. 108.

ansızın yüzyüze karşılaşmasına, bozuk taşlı yola, vücudun karın bölgesine de denir. Ayrıca çok alim, her konuda bilgili kimselere de nikâb denilir.”

Divân şiirinde, sevgilinin saçı onun yüzünün nikâbıdır. Aşık bu nikâbın açılmasını ister, ama nafiye bir istektir bu. Çünkü sevgilinin vücut aksamalarının tümü âşığa cefâ çektiren birer kâfidir. Sevgili gibi vücut aksanı da âşığa cevrip, ağyâra kucak açmaktadır. Buna da aşık kahretmektedir.

Nikâb ile göremezken biz anı vâ hayfâ
Rakib o gerden-i sîmini bi-nikab kokar

G. XVI, 4

Nice nişânlayabilsin gözüm o mekkârı
Nikâbını açacak akıldan nişân mı kodu

G. CLI, 3

11) Pirâhen (Gömlek):

“Divân şiirinde âşığın bağındaki ve bedendeki yaralar ile kendi teni bir pirâhen olarak düşünülür. Ayrıca sevgilinin pirâheni aşık tarafından kıskanılır. Çünkü o, sevgiliyi sarıp kucaklamıştır.”⁽⁷²⁾

Bir beytinde Nedîm de sevgilinin pirâheni olmayı istemiştir. Bu hem kıskançlıktan hem de sevgiliyi sarıp sarmalama şansını bulabilmek için istenmiştir.

Ben kimseye açılmaz idim dâmenin olsam
Kim görür idi sîneni pirâhenin olsam

G. LXXXI, 1

⁷¹ Nahid Aybet, "Fuzûlî Divânı'nda Maddî Kültür", Ank., 1989, s. 193-194.

⁷² Dr. İskender Pala, a.g.e., Ank, 1989, C. II, s. 265.

12) Giribân (Yaka):

Giribân, elbise yakası. Giyeceklerin boynuna gelen, boynun etrafını çevreleyen kısmına denilir. Divân şiirinde yaka yırtık veya parçalanmıştır. Haksızlıklar karşısında da el yakaya takılır. Dolayısıyla sıkça kullanılır.

Çâk çâk olmazsa destinde girîban-ı seher
Rûz-ı haş ey âh iki destim girîbanımdadır

G. XVIII, 2

Şöyle mest olmuş ki açılmış girîban-ı kabâ
Nâftan tâ bend-gâh-ı hançer-i fülâde dek

G. LXIII, 2

13) Düğme:

Giyecek, yorgan vb.nin bazı yerlerine ilikleyici veya süs olarak dikilen kemik, metal, sedef gibi sert maddelerden yapılmış küçük tutturmalık. ⁽⁷³⁾

Kuşağın düğmesin çözmekte havfım yoktur ammâ kim
Yürek titrer kemer-bendindeki hançer hususunda

G. CXIX, 3

14) Câme(Câme-hâb, Câme-i sebz):

Came, "Çamaşır, elbise. Sırta giyilen her şey için kullanıldığı halde aslında yenleri bol, rahat ev kıyafetlerine denir. Kelime gerçek veya mecazî anlamda tamlamalar kurar. Câme-i hâb, câme-hâb, câme-i ten, câme-sûy, câme-i hayat, câme-i fenâ gibi." "Gecelik olarak giyilen cinsine câme-hâb denirdi." ⁽⁷⁴⁾

Nedîm'in gazellerinde de tamlama halinde bir kaç kez geçmiştir. Gonca sevgilinin giysilerini görünce, dayanamayıp çatlamaktadır. Goncan çatlaması gülün açılması demektir. Câme-hâb yatak anlamına da geldiği için Nedîm bir

⁷³ Dr. İskender Pala. a.g.e.. Ank., 1989. C. I. s. 174-175.

⁷⁴ Midhat Sertoğlu. "Osmanlı Tarih Lügatı", İst.. 1986, s. 560-565.

beytinde sevgilisine şöyle seslenmektedir: “Aman be kâfir yeter ! İşte sabah oldu, biraz da yatağa gelmeyecek misin?”

Zülf-i pür çininle hem-düş oldu câna kad çekip
Sümbül-i hâb-ı tegafül câme-hâbından senin
G. LXV, 5

İşte subh oldu aman mestânesin kâfir yeter
Ba'd-ezin bir lahza meyl-i câme-hâb etmez misin
G. LIX, 5

Ey tıfl-ı nâz bir gece mihmânım ol benim
Gir câme-hâb-ı sîneme gel canım ol benim
G. LXXIX, 1

15) Baliş, Bister (Yastık, Yatak):

Nedîm'in bir beytinde “bâliš ü bister” biçiminde gördüğümüz bu tamlama yastık ve yorgan manasına gelmektedir. Nedîm, yâr geldiği zaman onu misâfir gibi ağırlaşmakta ve mutlaka yatıya bırakmaktadır. Misâfire gerekli ihtimâmın gösterilmesini belirten Nedîm, özellikle yastık ve yatağın yumuşak olması gerektiğini hatırlatmaktadır. Nedîm, sevgilisine kollarını yastık, vücudunu da yatak yaptığını söylerken; aynı zamanda sevgiliye karşı nazik davranılması gerektiğini de vurgulamaktadır.

Nedîmâ sîne vü bâzunu nerm et yâr geldikçe
Müsâfir rahat ister bâliš ü bister husûsunda

G. CXIX, 8

IX. YAZI ve EDEBİYATLA İLGİLİ UNSURLAR

1) Kalem (Kilk, Hame):

Yazmaya ve çizmeye yarayan değişik biçimlerdeki bir yazı yazma aletidir.

“Kalemin lügat, ıstılah, hakikat ve macâzî kırk kadar mânâsı vardır”⁽⁷⁵⁾

“Kalem, kamaşa, kamaşın yontulmuş olanına denir. Kalem ismi bundan alınmıştır. Kesilmiş olanına “mizber” kesilmemiş olana “kasab veya verâa” denilir. Yeleksiz oka da kalem adı verilir.”⁽⁷⁶⁾

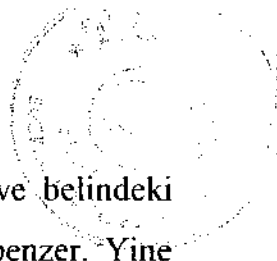
“Kalem, Kur'an-ı Kerim'in bir ayetinde “Yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz mürekkep olsa ve denize yedi deniz daha katılsa yine Allah'ın kelimeleri bitmez” (Lokman/27) buyrulmaktadır. Ayrıca bir sûre de “Nûn ve'l-kalem” ayetiyle başladığı için Kalem Sûresi diye anılır (nr. 86). Kalem herşeyden önce ilmin temelidir. Hüsn-i Hatta her bir yazı çeşidine “kalem” tabir olunur. Levh-i mahfuzda olacak şeyleri yazan bir ilâhî kalem vardır. Allah herşeyden önce Levh ile Kalem'i yarattı.”⁽⁷⁷⁾

Kalem için edebiyatta epeyce farklı tasavvurlar vardır. Kalemin içi yazacak bir çok hadiselerle doludur. Kalemin ucu çatal olduğu için iki dillidir. Daima dili kesilir. Dili kesildikçe düzgün konuşmaya başlar. Ucunda biriken mürekkep ile yaş dolmuş gözü andırır. Kalem kara mürekkep içinde olduğu için aşığa benzer. Aşık da sevgilinin kara saç, beni, kaşı, gözü vs. içinde kendini

⁷⁵ M. Nejat Sefercioğlu. "Nev'i Divân'ının Tahlihi". Ank., 1990, s. 110.

⁷⁶ Nahid Aybet. "Fuzûlî Divân'ında Maddî Kültür". Ank., 1989, s. 292.

⁷⁷ Dr. İskender Pala, a.g.e., Ank., 1989, C. II, s. 21.

kaybetmiş kara yaslar etmektedir. Sevgilinin boyu da düzgünlük ve belindeki boğum nedeniyle kalem gibidir. Sevgilinin kaşı da şekilce kaleme benzer. Yine sevgilinin saçı bazen kalem olarak ele alınır. Bu durumda ben de o kalemten damlamış mürekkep olur.”⁽⁷⁸⁾

Kalem çoğu zaman derd ortağıdır. Aynı zamanda katildir. Nedim, kendini ehl-i kalem olarak belirtirken, hesaptan da anladığını eklemiştir.

Mıstarlı kağıd üzre yazıp nazma gûyiyâ
Tesyî' eder edâyı kalem nerdübâne dek

G. LX, 3

Çoktan ey kıl-k-i Nedimâ niçin oldun hâmûş
Bizi hasrette kodun nazm-ı nev-icâdın için

G. LXXXVIII, 6

Resm-i ebrûsın görüp Mani nola reşk eylese
Bu Nedimâ nakş-ı nevk-i hâme-i Bihzâdır

G. XX, 5

Kurban olayım destine kim ehl-i kalemsin
Erbâb-ı rakamsın

G. (M.) CLXII, 5

2) Nâl:

Kamış kalemlerin iç kısmında bulunan zarımsı tellerdir. Mürekkebin kontrollü bir biçimde akışını sağlayan tüy biçimindeki kısma da denir. Daha çok kalemle birlikte anılır. Nedim'in bir beytinde; Hârû'tun saçının kalemin içindeki

⁷⁸ Dr. İskender Pala, a.g.e., Ank., 1989, C. II, s. 21.

nal olduğunu belirterek kalem (nal)in sihirbazlar kadar etkili olduğunu belirtmektedir.

Sıhr ü efsûn ile dolmuştur derûnun ey kalem
Zülfü Hârût'un demek mümkün ki nâl olmuş sana

G. II, 3

3) Kağıt:

Kağıt, hamur durumuna getirilmiş türlü bitkisel maddelerden yapılan, yazı yazmaya, basmaya bir şey sarmaya yarayan kuru, ince yapraktır. Kağıt, çoğunlukla kalemle birlikte anılır. Hatta ayrılmaz bir ikili mahiyeti kazanmıştır. İnsanlara dert ortağı olan bir malzemedir. Bu yüzden “kağıda kaleme sarılmak”, “kağıda dökmek” gibi deyimleri de meydana getirmiştir.

Mıstarlı kağıd üzre yazıp nazma gûyiyâ
Teşyî' eder edâyı kalem nerdübâne dek

G. LX, 4

4) Divân:

“Esasen toplanılan yer demektir. Bu itibarla eskiden davalara bakmak ve iş görmek için toplanılan meclise “divân” denilirdi... Hz. Ömer zamanında Medîne’de teşkil edilen hükûmet dairesine ve o dairede tutulan vazife ve maaş defterine de isimlerin toplanmış olması münâsebetiyle “divan” ismi denilirdi.”⁽⁷⁹⁾

“...Divan kelimesi en özel ve yaygın kullanımını, İslam edebiyatlarında, bir şairin klasik edebiyat çerçevesine uygun olarak yazdığı şiirlerin belli bir

⁷⁹ Tahirü'l-Mevlevî, "Edebiyat Lügatı", İst., 1973, s. 35.

düzen içinde derlendiği kitaplarda bulmuştur... Şiirlerin bir düzen üzerine sıralanmasına divan tertibi denilirdi.”⁽⁸⁰⁾

Nedim, bir beytinde şiirlerini toplayıp divan oluşturmak istediğini, ancak şiirlerindeki yakıcılığın divanın yapraklarını yakacağından korktuğunu belirtmektedir. Bir başka beytinde ise sevgilisinin boyunun özelliklerini belirtirken kıyametler kopardığını dolayısıyla mahşer gününün güneşinin de bu şiirleri topladığı divanın şemsesi olabileceğini belirtmektedir. Diğer bir beytinde ise “Narvenlikte gezerken hayal ettim. O düzgün boylu güzel divan içindeki en güzel mısradır.”⁽⁸¹⁾

Nedimâ şi'rimi tertib ederdim korkarım ammâ
Yaka nazmımdaki süz u küdâz evrâk-ı divânım

G. LXXXIII, 5

Vasf-ı kaddinle kıyametler kopardım şöyle kim
Mihri mahşer şemse-i divânıdır eşârımın

G. LXII, 3

Hayal ettim ki divân içre bir ber-ceste mısradır
Gezerken ol kad-i lâlâya baktım narvenlikte

G. CXXI, 2

5) Defter:

“Defter, birbirine eklenmiş sayfalardan meydana gelen nüshaya, hesap ve şiir mecmuasına denir.”⁽⁸²⁾

⁸⁰ Dr. İskender Pala, a.g.e., Ank., 1989, C. I, s. 249.

⁸¹ Nahid Aybet, "Fuzûli Divânı'nda Maddî Kültür", Ank. 1989, s. 277.

⁸² Dr. İskender Pala, a.g.e., Ank., 1989, C. II, s. 110.

Defter-keş maâyib-i nâs olma merd isen
Kıl zatını nazarlara mecmua-i edeb

G. VII, 4

6) Mecmua:

“İçinde seçme yazıların bulunduğu elyazması eser. Eski harflerle yazılmışlardır. Şekil yönünden bir defterden ibârettir. Halk kültürüyle ilgili olan ve aşağıdan yukarıya açılanlarına çöng denir. Bir çeşit antoloji niteliğindedirler. Çoğunlukla yazarları ve yazıldıkları tarih belli değildir... Mecmuaların konuları daha çok edebiyetle ilgilidir. Gazel, kasîde, musammat, tarih, mektup vs. şekiller ile tevhid, na'at, mersiye vs. türler üzerine oluşturulmuş mecmualar bunlardandır.”⁽⁸³⁾

Defter-keş maayib-i nâs olma merd isen
Kıl zatını nazarlara mecmua-i edeb

G. VII, 4

7) Şair:

Şiir söyleyen veya yazan kimsedir. Ayrıca geniş bir hayâli olan, duyarlı duygulu kimselere de denir.

Nedîm, şairi kendince iki ayrı beytinde şöyle anlatmıştır. “Şair'den istenen daima yeni yeni hayallerdir. Bunları söyleyebilmesi için de ona ilham verecek beli kıl kadar ince güzeller lazımdır.” demektedir. Bir başka beytinde ise şairin söylediklerinin her zaman doğru olmayabileceğini açıkça ifâde etmiştir. Şairi bu kadar açık bir şekilde tarif eden Nedîm, kaprissiz bir şair olduğunu da belirterek bir başka yönüyle daha tarihe geçmiştir.

⁸³ Dr. İskender Pala, a.g.e., Ank., 1989, C. II, s. 110.

“Nazım ortaya koyan kişiye nâzım denilir. Nâzım ile şair, birbirlerinin yerine kullanılabilen iki terim ise de gerçekte ortaya konulan esere göre aralarında fark vardır. Şiirde kafiye ve ölçü aranmaz. İnsana bedii zevk veren ve dizelerden oluşmuş her türlü güzel söze şiir dersek; nazım ile şiir arasındaki fark da daha belirginleşmiş olur. Diğer bir deyişle nâzım için şairlik şartı aranır da her şair nâzım olmayabilir. Maâmafih bu iki kelime hemen daimâ birbirleri yerine kullanıla gelmiştir.”⁽⁸⁴⁾

Çünkü şairsin hayâl-i tâzedir senden murâd
Pes yeni bir dil-rûbâ-yı mü-miyân lazım sana

G. IV, 3

Ben şâirim o kaamet-i mevzûnu doğrusu
Sevmem desem de belki yalan söylerim sana

G. III, 3

8) Şiir (nazım , sühan):

Kısaca, ölçülü ve kafiyeli söz olarak tarif edilen şiir; kökeni ilk insanlara kadar giden bir geçmişe sahiptir. Hatta şiirin tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir dersek pek yanlış olmaz.

Şiirin çıkış noktasıyla ilgili batılı ve doğulu birçok bilim adamı araştırmalar yapmıştır ve yayınlamıştır. Bu çalışmalar sonucunda, şiirin kökeninin din ile yakından ilgili olduğu konusunda birliktelik sağlanmıştır. Bunu şu cümleyle özetlemek mümkündür: “Şiir menşeleri itibariyle, din ile çok alakadardır: Oyunların ve güzel sanatların başlıca şekilleri dinden doğmuş ve uzun müddet dinî bir mahiyet muhafaza etmiştir.”⁽⁸⁵⁾

⁸⁴ Dr. İskender Pala. a.g.e., Ank., 1989, C. II, s. 224.

⁸⁵ Ord. Prof. Dr. Fuat Köprülü, “Edebiyat Araştırmaları I”, İst., 1989, s. 49-56.

İnsanlığın uzun tarihi geçmişinde bir çok acıdan yaşadığı bir tekâmül süreci vardır. Bu süreç içerisinde doğal olarak şiir de gelişmeyle birlikte değişimler arzemiştir. Kökeni dinî olan şiir, bilahere dinî olmakla birlikte Lâdini mahiyette de kendini göstermiştir. Şiirin insanlık tarihi kadar eskiye dayanan tarihi içinde doğal olarak gelişmeye paralel bir değişimin yaşanması belki de diğer alanlara oranla en az gelişme gösteren bir noktadır. E. Durkheim, bu değişme hakkında şöyle bir kanaate sahiptir. "Dinî ayinler dinî olmayan oyunlar mahiyetini alır." Şiirinde aynı mahiyette bir değişmeyi yaşamayı kaçınılmazdır. Ancak günümüze kadar gelmiş ve ilk zamanlardaki kadar önemli ve etkili bir şiir yine vardır.

Nazım, edebiyatta ölçülü ve kafiyeli mısra kümeleriyle kurulan söz ve yazıdır. Nazımla ortaya komulmuş kısa eserlere manzûme; uzun olalarına da manzûm denilmektedir.

"Nazım, edebî nesirden önceki devirlerde doğup gelişmiştir. Ortaya çıkış nedeni didaktik bir amaca dayanmaktadır. Eski insanlar, belli ölçüdeki ve aynı uzunluklardaki satırların akılda kalıcılığı ile kolayca hatırlanmasını görüp, önemli fikirlerini bu tür dizelerde yoğunlaştırmaya başlamışlardır. Daha sonra hatırlamayı kolaylaştırıcı çağrışımlara gerek duyup dize sonlarında kafiye yapmaya başlamıştır. Böylece söz kümeleri birbirine karışmayacak ve biriken sözler unutulmazlık kazanacaktır." (86)

Şiirin, başından beri yaşadığı gelişme ve değişimler aynıyla Türk şiiri için de söz konusudur. Türk edebiyatı içerisinde şiirimizin gelişme süreci içerisindeki büyük atılımlarını hep yeni değişmelerin başlamasıyla görüyoruz. Bir başka deyişle gelişmelerin en etkili olanları büyük değişmelerle ortaya konulanları olmuştur.

⁸⁶ Dr. İskender Pala, a.g.e., Ank., 1989, C. II, s. 224.

Türk şiirinin şekil ve muhtevaya en katı kurallarıyla bağlı olduğu bir dönemde ortaya çıkan Nedîm, bu kurallara karşı çıkışını sadece şiirleriyle yapmıştır. Daha doğrusu Nedîm bilinçli bir şekilde bu değişmeyi sağlamış ve kaldırdığı şeyin yerine daha güzelini koyduğu için büyük bir hayranlıkla izlenmiştir. O, yazdığı bütün edebî türlerde şekle dayalı yenilikler yaparken; gazellerinde de bunu görmek mümkündür. ⁽⁸⁷⁾ Bizce Nedîm'in şiirine getirdiği yenilik şekille birlikte asıl muhtevâyâ yöneliktir.

Nedîm, çok söylemekten ziyâde değerli olanı söylemeyi doğru bulmuştur. Bir beytinde "Ey Nedîm, sözü, az ve değerli söyle çünkü sühan (şiirin) altın ve cevher gibi değerli ve sayılı olması gerekir." diyerek şiir hakkındaki en kesin ve açık değerlendirmeyi bu beytinde yapmıştır.

Sözü az söyle ağır söyle Nedîmâ ki sühân
Zer gibi sayılı gevher gibi sencîde gerek

G. LV, 6

Nedîm, bir başka beytinde şiirini üstü örtülü bir şekilde överek, mahlas istemediğini; çünkü şiirden anlayanların onun şiirini rahatlıkla anlayacaklarını belirtmiştir. Şiire getirdiği yeniliğin ve güzelliğin farkında olduğunu belirten Nedîm, şiire yeni bir üslup kazandırma iddiasında olanlardan çok daha ileride olduğunu da övünerek belirtmiştir. Çünkü koskoca İstanbul'da Divan şiiri yazarların arasında kendi şiirinin hemen anlaşılacağını ve mahlasa ihtiyaç duymayacağını söylemesi kendisine ve şiirine ne kadar güvendiğini açıkça göstermektedir.

Malumdur benim sühânım mahlas istemez
Farkeyler anı şehrimizin müktedânları

G. CXLVII, 5

⁸⁷ Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu, "Nedim'in Divân Şiirine Getirdiği Yenilik", Ank., 1992. s. 106-108.

Nedim, hemen hemen her fırsatta şiirinin güzelliği hakkındaki düşüncelerini aktarmıştır. Şiirinin altın, cevher, cânâ cân katan gönül aşk ateşiyle yananların gönlüne su serpen vb. gibi özelliklere sâhip olduğunu beyitlerinde belirtmiştir.

Nedim, sadece Osmanlı sahalarında değil, Türkçe şiir yazılan her yerdek şiirlerden daha güzel şiirler yazdığını söylemekten çekinmemiştir.

Türkî nazımda böyle güşâyış nedir Nedim
Tab'in senin muhibb-i nesim-i seher midir

G. XXXIII, 5

Nedim'in belki de yaşlandığı veya kendisini artık eskisi kadar formda hissetmediği bir dönemde yazdığını zannettiğimiz bir gazelinde geçmişe yönelik atıflarda bulunarak makta beyitinde kendisine şöyle seslenmektedir. "Ey Nedim, ey şeydâ bülbül, niçin böyle suskunsun. Sende evvel çok nağmeler çok sözler var idi." diyerek geçmişteki coşkunluğuna, başarısına telmihte bulunuyor.

Ey Nedim ey bülbül-i şeydâ niçin hâmuşsun
Sende evvel çok nevâlar güf ü gûlar var idi

G. CLXI, 5

9) Hat (Hatt):

"Çizgi, yazı, el yazısı, mektup, fermân gibi bir çok mânâlardan başka genç kimsenin yanağında ve dost dudağında çıkan ince tüy mânâsına da gelmektedir. Şâirlerimiz bu mânâlara göre bir çok sanatlar, mazmunlar yaratmışlardır."⁽⁸⁸⁾

"Arap alfabesiyle yazılan yazılara hat veya hüsn-i hat tâbir olunur. İslâm'ın ilk devirlerinden itibâren gelişmeye başlayan hat sanatı İbn Mukle adlı Abbasî vezîri tarafından Kûfî yazının tâdil edilmesiyle kollara ayılmış ve aklâm-ı sitte

⁸⁸ A. Talat Onay, "Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar", Ank., 1993, s. 196.

(Altı kalem) denilen altı çeşit yazı ortaya çıkmıştır. Bu yazılar muhakkak, tevhîdî, sülüs, nesh, tevkî ve rik'a adıyla anılırlar.”⁽⁸⁹⁾

Hat; mimarlık, tezyinat ve resim gibi müstakil ve görende hayranlık duygusu uyandıran bir sanattır. Yüzyıllarca mushafta, yazma eserde, çini ve dekorasyonda en derûnî hislerle işlenmiş ve yazılmıştır.

“Hat sanatında, diğer sanatlarda görülmeyen bir husûsiyet vardır. bu husûsiyet, ruhtan doğan ve tabiatın üstüne bir fitrat karakteri arzeden fevkaladeliğidir ki bunun bir benzerini diğer sanat eserlerinin hiçbirinde göremeyiz. Bu da hat sanatının mümeyyis farklarından kaynaklanmaktadır. “Yazı cismani aletlerle yapılan rûhanî bir hendesedir. İşte yazı güzelliği, maddî hendese içinde yer alan ve benzeri bulunmayan rûhî hendesenin ifadelendirdiği fitrat güzelliği” dir.”⁽⁹⁰⁾

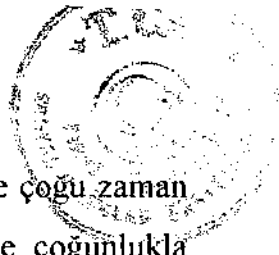
Hat sanatı, Osmanlı İmparatorluğu zamanında son derece gelişmiş ve yaygınlaşmıştı. Hatta Türkler bu sanata kendi sanat anlayışını ve zevkini yansıtınca bu sanat o zamana kadar görmediği bir gelişme ve ilgi ile karşılaşmıştır. İslam ve Türk yazıları denince aklımıza ilk gelen hat, diğer bir deyişle “Hüsn-i hat” gelmektedir. Hüsn-i hat güzel yazı demektir. “Güzel yazı” kavramından anlaşılması gereken sadece Batıdaki anlamıyla “calligraphie” yani okunacak nesne, bir harf yığını değil, bir sanat olarak düşünmeliyiz. Çünkü bizim hat, hem bir yazı hem de bir sanat dalıdır.⁽⁹¹⁾

Osmanlı zamanında yetişen ünlü hattatlarımız vardır. Bunlar, Şeyh Hamidullah, Ahmed Karahisârî, Hafız Osman, İsmail Zühdi, Mustafa Rakım Efendi, Mustafa İzzet, Mehmed Şevki, Samî Efendi, Mehmed Esad Yesârî, Mahmud Celâleddin ve Hamid Aytaç'tır. Hat sanatına bu kadar ilgi göstermemizin sonucu şu gelenek ortaya çıkmıştır. “Kur'ân Mekke'de indi, Mısır'da okundu, İstanbul'da yazıldı.”

⁸⁹ Dr. İskender Pala, a.g.e., Ank., 1989, C. I, s. 421-422.

⁹⁰ Uğur Derman, "kalem Güzeli", Ank., 1981. s.101.

⁹¹ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, "Türklerde Yazı Sanatı", Ank., 1993, Böl. I. s. 4.

Hat, aynı zamanda ayva tüyü anlamını da taşıdığı için kelime çoğu zaman tevriye ve ihâm sanatlarını oluşturur. Hatta Nedim'in gazellerinde çoğunlukla "ayva tüyü" anlamında kullanıldığı görülmüştür.

Kısb-i yeddir denilir başa gelen insânın
Safha-i kefte hatt-ı cebhesi mersû gibi

G. CXLII, 2

Hattın nazar-ı âşka elbette girândır
Kıldan ağır ey şûh terâzû-yı mahabbet

G. XII, 2

Hatt-ı leb divân-ı hüsne mısra-ı bercestedir
Anda gûya kim dehanın ma'nî-i ser-bestedir

G. XL, 1

10) Celî (Celi hat):

"Kalın ve okunaklı her çeşit yazıya verilen ad. Özellikle celî, sülûs için kullanılır. Serçe parmağı genişliğine yakın bir genişlikte olan yazıya denir." (92)

"Celî" sözü, "Celî yazı" sözünde olduğu gibi sıfat olarak kullanılınca, büyük demektir. Sülûs celîsi, tâlik celîsi, divânî celîsi terimlerinde olduğu gibi. Ancak "celî" yalnız olarak kullanılacak olursa "sülûs celîsi" demektir. Öteki celîler düşünülmez." (93)

"Celî hat" sözünden de anlaşılması gereken "sülûs celîsidir. Celi yazısı harf biçimlerine bütünlüğünü, kesinliğini veren bir yazıdır. Celîde hiç bir biçimin

⁹² Dr. İskender Pala, a.g.e., Ank., 1989, C. I, s. 182.

⁹³ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, "Türklerde Yazı Sanatı", Ank., 1993, s. 41-42.

bocaladığı görülmez. Harfler en ufak parçalara kadar kesinleşmiştir. Celi, yaşama alanını mimarlık eserlerinde bulmuştur. Onun için büyüktür.

“Celi yazıyı Araplar bitki, Osmanlı Türk hattatları da insan gibi görmüşlerdir. Bu yazıdaki oturluk ve olgun insan organlarını ve pozlarını andıran oluşlar, İslâm mimarlık tarihinde, hele Türk mimarlık tarihinde celi yazısına o seçkin, yaygın yerini sağlamıştır.”⁽⁹⁴⁾

Nedim, bir beytinde geçen “celî hat”, “âşıkların içten gelen “hû hû” feryâdlarına telmih olsun diye civân-ı nâzenînin “hû” sözünü iki kat daha güçlü yazmış” derken, âşıkların “hû hû” feryâdlarını celi hatla “daha kalın” yazmak gerek düşüncesindedir.

Edip hû hû deyü feryâdına telmîh uşşâkın
Celi hatla divân-ı nâzenînin çifte hû yazmış

G. LI, 4

Hat sanatında kullanılan diğer eşya ve kavramların adı da Nedim'in gazellerinde görülmektedir. Bunlar: devât (divit), mürekkebe, mıstar, harf vb.dir.

⁹⁴ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, "Türklerde Yazı Sanatı", Ank., 1993, s. 43.

X. HAYVANLAR

1) Blbl (Hezr, Andelil):

Blbl, t güzel olan bir kutur. Arapça endelib, Farsça hezâr denilmektedir. Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında ik oluu, sesinin ve tnn güzelliği olmak üzere çeşitli özellikleri sebebiyle en çok anılan ve tanınan kutur. Hatta Şunu diyebiliriz ki, bülbül hayvanlar içinde insanla manevi ilgisi olan sayılı hayvanlardan biri belkide birincisidir.

Blbl, doğu edebiyatlarında gl ile arasında bir ak ilişkisinin olduğuna inanılmı ve açığa, gl ise mauğa benzetilmiştir. Bu ak ilişkisinde rakibe de gülün dikenini yakıtırılmıtır. Gl ile bülbülün akı yüzyıllar boyu ilene gelmiştir ta günümüze kadar.

“Şairler yüzyıllar boyunca bülbülle gl arasında tahayyül ettikleri bu akı Şiirleri için tükenmez bir kaynak olarak görmüşlerdir. Nitekim eski İran ve Türk edebiyeti Şairlerinin divanlarında bülbül ve gl konulu manzumelere veya onlarla ilgili remiz ve mazmunlara sık sık rastlanır.”⁽⁹⁵⁾

Blbl, gülün aığı olduğu için aığın bütün vasıflarını taşımaktadır. Öncelikle ak ateşiyle yanan gnl ve ayrılık acısıyla inleyen dili onun en belirgin vasfı olmuştur. Çünkü gülün bütün nazı bülbül içindir. Gül ne kadar bülbülün aşkına güler ve ilgisiz kalırsa bülbül aynı oranda dertlenir ve akı o denli artar. Gl ile bülbülün akı Nedim'in gazellerinde de aynı güzellikte sergilenmektedir.

⁹⁵ İslâm Ansiklopedisi (TDV. Yay.), İst., 1992, C. VI, s. 485.

Sen gülersin gül gibi ben bülbül-i nâlânınaam
Mest-i medhûş-ı temâşâ-yı leb-i handânınam

G. LXXXVI, 1

Bülbül, gülün aşkıyla yanıp yakıla dursun; gül, kendi zevk ve sefasını sürdürmektedir. Bu da yetmiyormuş gibi üstelik rakiplerle birlikte öyle bir zevk ü sefâya dalmıştır ki gülün kahkahasından bülbülün ağlayıp inleyişinin sesi bile duyulmamaktadır. Aşğın bir nevi değişmez kaderi haline gelen bu durum, âşığı gittikçe içinden çıkılmaz bir aşk batağına saplatmıştır.

Şöyle gülşen pür tarab kim gûşlar farkeylemez
Kahkahâ-yı hande-yı gülden nevâ-yı bülbülü

G. CLX, 2

“Bülbül ile birlikte zikredilen diğer bir unsur da kafestir. “Bülbülün çektiği dili belâsıdır.” atasözü, bülbülün güzel ötüşünden dolayı kafese konulmuş olduğunu ifade eder. “Bülbülü altın kafese koymuşlar, ah vatanım demiş” atasözü ise onun gül bahçesinin hürriyet hasretiyle yandığını anlatır ve hürriyeti sembolize eder. Aynı şekilde aşğın gamlı gönlü minnet gülzarının bülbülü, yaralı sînesi de kafes şeklinde düşünülür.”⁽⁹⁶⁾ Bülbülü gülünden uzak tutan bir diğer belâ kafestir. Bu yüzden kafesten hep kırılması diye bahsedilir.

Bunca demdir ki gülün eyledi bülbülден dür
Dâd elinden bu şikest olası künc-i kafesin

G. LXVIII, 4

“Divanlarımızdaki gül-bülbül, şem pervâne, Leylâ-Mecnûn, Ferhâd-Şirîn, serv-fâhte, kumru-çenâr mazmunlarını hâvî satırlar çıkarılsa geriye pek az bir şey kalır.”⁽⁹⁷⁾ Divan şairlerimizin çoğu yukarıda belirtilen ikili aşkı kahramanlarını

⁹⁶ İslâm Ansiklopedisi (TDV. Yay.), İst., 1992, C. VI, s. 486.

⁹⁷ A. Talat Onay, "Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar", Ank., 1993, s. 83.

alegorik bir biçimde şiirlerine yansıtmıştır. Bunların çoğu da kendilerini aşk kahramanlarından birinin (çoğunlukla aşğın) yerine koymuşlardır. Ancak zaman zaman bu düşüncelerin dışında farklı anlayışları da görmek mümkündür. Bunlardan biri de Nedîm'dir. Bir beytinde "Maksat o büte aşk efsânemi dinletmektir. Yoksa bu kadar gül ve bülbülü anlatmaya değmez." demektedir. Diğer bir beytinde ise "Biz o şuh ile gülün tebessümüne ve bülbülün inleyişine bakarak, gülün nâz, bülbülün niyazını seyredip meşk ederiz." demektedir.

Kasd ol büte dinletmekdir efsânemi yoksa
Değmez gül ü bülbül bu kadar güf ü şünûde

G. CXXVII, 8

Bakıb ol şüh ile nâz u niyâza meşkederiz
Gülün tebessümüne bülbülün terânesine

G. CXXV, 3

Bülbül, her şeyini gül için yapar. Daha doğrusu bülbül gül için yaşar. Bu yüzden gül ve dikenini onun dertlenmesi ve ötmesi için yeterli bir sebeptir. Hatta gülün dikenini bülbül için bir bahanedir. "Gül baharın bahanesi, gül sevginin bahanesi, gül adağın bahanesi, gül düğünün bahanesi, gül çok hoş bir bahanedir. Gülün dikenini bülbülün bahanesidir."⁽⁹⁸⁾

Nedîm, kendisini bülbüle benzeterek önceleri kendisinde çok şarkılar, sözler, söyleyişlerin olduğunu belirtirken "bülbül-i şeydâ" olarak nitelemektedir. Ve niçin suskun olduğunu içli bir biçimde sormaktadır.

Ey Nedîm ey bülbül-i şeydâ niçin hâmûşsun
Sende evvel çok nevâlar güft ü gülâr var idi.

G. CLXI, 5

⁹⁸ K. Hicran Karakoç, "Bahar Gül İçin Gelir", Yedi İklim Der., İst., 1994, S. LV, s. 39.

2) Kumrî (Kumru):

Kumru, güvercinden küçük, boz, gri renkli bir kuştur.

“Kumru daha çok servilerde yuva yapan ve boynunda gerdanlığa benzer, halka şeklinde tüyleri olan bir kuştur. Dilimizde “Kumrular gibi sevişmek” ifâdesi, birbirini seven insanlar için kullanılır.”⁽⁹⁹⁾ Biribirinden ayrılmayan ve hep beraber olanlar için “kumrular gibi” deyimi kullanılmaktadır. Gül-bülbül aşkı kadar olmasa bile kumru-çenâr aşkı da dillerde dolaşmaktadır. Sevgilinin kaşı ve gözü için “bir çift kumru” benzetmesi yapılmıştır.

Değil çeşm-i kebûd ol ebrûvânım zir-i tâkında
İki âvâre kumrîdir ki gelmiş âşiyân tutmuş

G. L, 2

Yukarıdaki beyitten anlaşılacağı gibi Nedîm’de sadece siyah göz değil, aynı zamanda gök rengi (mavi) göz de belirgin bir şekilde görülmektedir. Bu da gösteriyor ki bizde siyah kaş, göz ve saçla birlikte; sarı saç, mavi göz de toplumumuz tarafından beğenilmektedir.

3) Hüdühüd:

İbibik, çavuş kuşu veya ipek kuşu da denilen Hz. Süleyman’ın hizmetindeki kuştur. Hz. Süleyman ve Belkıs arasındaki haberleşmeyi hüdühüd kuşu sağlamıştır. Bu kuş yer altındaki defineleri de görebiliyormuş.

“...Hz. Süleyman, Sebâ memleketine varınca su aramak için Hüdühüd’ü aradı. Bulamayınca “Eğer Hüdühüd nerede olduğu hakkında kuvvetli deliller gösteremezse ağır cezaya çarptırayım.” yahud “keseyim” diye ahretti. Halbuki Hüdühüd su bulmak için Sebâ’ya gitmişti. Sebâ; bağlık, bahçelik, suları bol,

⁹⁹ M. Nejat Sefercioğlu, "Nev’î Divanı'nın Tahlili". Ank., 1990. s. 229.

manzarası güzel bir yerdî. Bir bahçede Belkıs'ın taht üzerinde oturduğunu gördü. Önünde bir hüdhüd duruyordu. Bu kuş Hz. Süleymanın hüdhüdünü gördü. Ve nereden geldiğini sordu; kendi memleketini, Belkıs'ı medhetti. Hz. Süleyman'ın hüdhüdü aldığı haber üzerine Hz. Süleyman'a döndü. Verdiği haberle afva uğradı. Bunun üzerine Hz. Süleyman, Belkıs'a hüdhüdle mektup gönderdi ve neticede evlendiler.”⁽¹⁰⁰⁾

Hüdhüd gibi binâ gerek anı arayanlar
Virânede bûm olmağıla genc bulunmaz

G. XLV, 2

4) Tûtî (Papağan):

“Papağan, dudu kuşu. Bu kuş hayvanlar içerisinde konuşma özelliği taşıyan tek kuştur. Özellikle şairler sözlerini tûtînin sözlerine benzetirler. Çünkü sevgilinin yüzü ve yanağı aynaya benzediği için, buna bakan aşık tûtî gibi başlar konuşmaya ve bu konuşmalar, sözler de şeker kadar tatlıdır. Nedîm'de de aynı özerlikler görülmektedir.

Var ise yine Nedîmâ sana bu feyz-i sühan
Tûtî-i nâtîka-i şûh mekaalindendir

G. XIX, 5

Kuş türü olarak bûm, zağ ve şahin de Nedîm'in gazellerinde kullanılmıştır.

5) Âhû (Gazâl):

“Geyik, ceylan veya karaca denilen vahşi hayvandır. Vahşetlerinden, güç avlanmalarından kinâyeye olarak haşin dilberlere, gözlerinin letafetinden dolayı güzel gözlülere, misk âhûsu münasebetiyle güzel kokulara da âhû denilir. Arapçası gazaldır.”⁽¹⁰¹⁾

¹⁰⁰ A. Talat Onay. "Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar", Ank. 1990, s. 211.

¹⁰¹ A. Talat Onay. "Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar", Ank., 1990, s. 28.

Güzel gözlü, güzel kokulu ve ürkek olduğu için sevgiliye benzetilen âhû edebiyatımızda bir çok teşbihe neden olmuştur.

“Âhû-yı Harem; Harem’de yâni Mekke ve Medine’de maruf hudutlar dahilinde avlanması memnû’ âhû. Harem, İslâm evlerinde kadınlara mahsûs kısım ve zevce (karı) mânâsına da gelir.”

“Âhû-yı Hoten; Çin, Türkistan’ı âhûsu demektir.

“Âhû-yı Müşgîn; Şârih Sûdî’nin anlattığına göre âhû-yı müşgîn, Hitâ ve Hoten ile Çin ve Hindistan’da bulunur. O memleketlerin avcıları bunları sürü sürü muhafaza ederek hem etinden hem miskinden faydalanırlarmış. Rûm’un (Anadolu) âhûları yılda bir kere boynuzlarını düşürdüğü gibi, o âhûlar da yılda bir defa nâfelerini düşürürlermiş. Bu zaman gelince avcılar zarf (kese) peydâ edip hayvanın karnı altında bağlarırlarmış.”⁽¹⁰²⁾

Mecnûn çöllere düştüğü zaman âhûlarla kurduğu dostluk da zaman zaman hatırlatılır.

Dağda sayd-ı gazâl etmeğe hasret mi çeker
Hânede gözleri âhûsun eden âmâde

G. CXXX, 2

Görmeden mecnûnların sahrâdaki cemiyetin
Sevdiğim meşk-i nigâh eylerdin âhûlarla sen

G. XCIX, 5

6) At (Rağs, esb, rehvar):

Türk kültüründe at çok önemli bir yere sahiptir. Türk kültürünün hemen hemen her noktasında atın yeri ve önemi vardır. At, Türklerin nazarında o denli önemli bir yere sahip olmuş ki, sahibi öldüğü zaman geriye bıraktıklarından sadece atını bir yâdigâr olarak yanına almıştır. Bu da gösteriyor ki, Türkler ata kutsiyet atfetmiştir. Çünkü Gök Tanrı’ya ve atalarına sunacağı en makbul kurban ve en değerli hediyeyi sürekli at olarak seçmiştir. “Eski Türkler’ce gökten indiği

¹⁰² A. Talat Onay, "Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar" Ank., 1993. s. 29-30.

kabul edilerek adeta kutsallaştırılmış at, çok kere törenle sahibinin yanına veya hususî mezarlara gömülmüş, bir nevî matem alâmeti olmak üzere veya binicisinin savaşta ölümü halinde kabrine konmak için kuyrukları kesilmiştir.”⁽¹⁰³⁾

At, tarih boyunca bütün milletlerin ilgisini çekmiş yegâne hayvandır. Bu nedenle ot yiyen hayvanlar arasında en kuvvetli, tabiata dayanıklı, değişen iklim şartlarına en çabuk uyum sağlayan ve en hızlı hayvan olan at, tarih boyunca sosyal hayatla olduğu gibi din, edebiyat, sanat ve spor alanlarında da önemli gelişmelere sebep olmuştur. Bu nedendir ki her millet ona ayrı adlar vermiştir. Araplar Feres, Farslar rahş... demişlerdir. “Türkler, atı cinsine, cinsiyetine, yaşına, rengine göre çok değişik ve bol sayıda deyimlerle almışlardır. Bu şaşırtıcı kelime zenginliği arasında en yaygın olanlar at, aygır, kulan, kısrak ve yunddur.”⁽¹⁰⁴⁾ Ayrıca atın yavrusuna da tay denmiştir.

“Divân şâirleri atları ahreç, aşkar, eblak, edhem, esb, eşheb, feres, gülgûn, hârûn at, hergele, hink, küheylan, kümeyt, kürenk, kütel, madiyan, mudammer, matiyye, rahş, rehvâr, semend, şebdiz, tay, tevsen, yekrân gibi adlarla anmışlar.”⁽¹⁰⁵⁾

Nedim, gazellerinde özellikle rahş ve gülgûn adlarını kullanmıştır. Bunlardan rahş, Zal oğlu Rüstem'in gülgûn ise Hüsrev'in atıdır. Düğün alaylarının vazgeçilmez unsuru olan at, üzerindeki binicisiyle bir bütün oluşturmaktadır. Özellikle atlı oyunlardan cirit ve çevgân oyunlarında atlar gösterdikleri manevra kabiliyetleri ve binicisiyle olan uyumu dostlar için göz doldürmüş, düşmanlar için de göz korkutmuştur. Bu oyunlarda sergilenen güzellikler barışta eğlence, savaşta ibâdet (gazâ) olmuştur.

Mest kendü gülüp altındaki rahş oynardı
Gördüm o âfeti dün bir düğün âlâyinde

G. CXXXI, 4

¹⁰³ İslâm Ansiklopedisi (TDV. Yay.), İst., 1992, C. IV, s. 27.

¹⁰⁴ İslâm Ansiklopedisi (TDV. Yay.), İst., 1992, C. IV, s. 27.

¹⁰⁵ Dr. İskender Pala, a.g.e., Ank., 1989, C. I, s. 270.

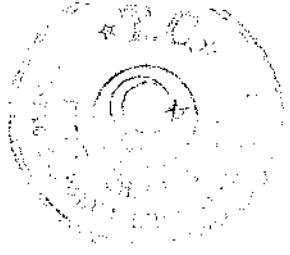

Seyredip rahş üzre ol hurşîdi hiç olsun mu kim
Mâh-ı nev pertev-mümâ-yı hâne-i zîn olmaya

G. CXVI, 4

Olursa peyrev o çâpük süvâr-ı nazma Nedîm
Semend-i tab'ı aceb rahvâr olur giderek

G. LXVI, 6

XI. AĞAÇLAR

1) Selvi (servi, serv):

Divân şiirinde adından en çok söz edilen ağaçların başında selvi gelmektedir. Üç değişik selvi çeşidinin olduğu bilinir. Bu üç değişik servi çeşidi de sevgiliyle ilgili unsurlar olarak düşünülmüştür. Sevgilinin boyu posu ve endâmı için hem benzeyen hem de benzetilen olarak düşünülen selvi, mübâlağa ve hüsn ü tâlil sanatlarını oluşturmuştur.

“1- Serv-i nâz: Dalları etrafında sarkan, yeni yetişen selvidir. Nâz, nevreste demektir. Serv-i âzâd mukabili olarak kullanılır.

2- Serv-i âzâd: Dalları doğru bitmiş olan ki serâpâ güzel olur.

3- Serv-i sehî: doğru büyümüş ve iki şahlı olur. Ekser uzun boy, buna teşbih olunmuştur.”⁽¹⁰⁶⁾

Divan şiirinde görülen ikili aşk kahramanlarına “fahte-serv” ikilisini de dahil edebiliriz. Çünkü fahte (üveyik) denilen kuşun özellikle serviye meylinin olduğunu sürekli selvi ağacında yuvasını kurması ve sadece serviye konması nedeniyle böyle bir düşüncenin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Selvi meyve vermemesine rağmen halk arasında da sevilen bir ağaçtır. Süs ağacı olarak bağların, bahçelerin en güzel yerlerine dikilirler.

Selvinin, sevgiliye benzetilmesinin bir sebebi de bizce meyvesiz olmasıdır. Çünkü aşıklar hiç bir zaman sevgililerine ulaşamaz ve dolayısıyla da ondan asla meyve (çocuk) alamazlardı.

¹⁰⁶ A. Talat Onay, "Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar", Ank., 1993. s. 162.

Selvi yaz-kış yeşil kalır. Renginin yeşilliği ve rüzgarda çıkardığı uğultunun “hû hû” seslerine benzetilmesi nedeniyle mezarlıklarda da sık sık görülür.

Selvi, çemende nâz ile yürürken diğer varlıkların hepsi onu kıskançlıkla izlerler. Çünkü onun salınarak yürüyüşü herkesi etkilemektedir. Selvi ile birlikte gül, lâle, çınar, nergis, menekşe, sünbül, ok, nâz, belâ, bâlâ, kıyâmet vs. kelimelerde sıkça anılır.

Gör kadd-i yâri serv-i çeman söylerim sana
Bak ol dehâna râz-ı nihân söylerim sana

G. III, 1

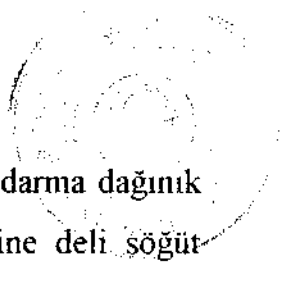
Ber-çide dâmen-i sitem olmuş şitâb ile
Serv-i revânım yine benzer itâbı var

“Sevgili ile fidan ve serv arasındaki ilginin sebebi de düzgün, ince ve uzun boy ile sevgilinin nâzla salına salına yürüyüşüdür. Aşığın gözyaşlarının sevgilinin yolunda revâne oluşuyla, servilerin dibinde akıp giden su arasında kurulan ilgi de, sevgilinin serv olarak tasavvuruna sebep olur.”⁽¹⁰⁷⁾

2) Bid (Söğüt):

Söğüt, yaprağının rengi ve biçimi ayrıca su kenarında oluşu ve yapraklarının sürekli titreyişi bakımından Divan şiirinde teşbihlere konu olmuş bir ağaçtır. Bir çok çeşidi vardır. En yaygın kullanılanları bid'i giryân, bid'i mecnûn, bid'i nâlân, bid'i sernigûn, bid'i revân, bid'i sürhdür.

¹⁰⁷ M. Nejat Sefercioğlu, "Nev'i Divân'ının Tahlili". Ank., 1990, s. 130.

“Sögüt ağacının yapraklarını, Mecnûn’un perişan hâlleri ve darma dağınık saçlarından bir yâdigâr olarak gören Nedîm, aşk vadisini de yine deli sögüt ağaçları ve dîvâne nehir ve derelerle hatırlamaktadır.”

Kalır âlemde ehl-i işktan bir yâdgâr elbet
Ser-i jülidesi muyundan nişândır bîd Mecnûn’un

G. LVII, 6

Böyle bî-hâlet değildi gördüğüm sahrâ-yı ışk
Anda mecnûn bîdler dîvâne cûlar var idi

G. CLXI, 2

XII. ÇİÇEKLER

1) Gül (Gonca, verd):

Gül, hemen hemen bütün divânlarda en fazla sözü edilen çiçektir. Nedîm'in gazellerinde de en çok gördüğümüz çiçek yine güldür. Lâle devrinin ünlü şairi Nedîm'in de gazellerinde en çok andığı ve anlattığı güldür.

Gül, Divan şiirinin en çok rağbet edilen çiçeği olmakla birlikte çeşitlerinin olması, rengi, kokusu ve görüntüsü sebebiyle sınırsız bir hayal kurma imkânı tanıdığı için çoğu zaman şairlere imdâda yetişmiştir. "Gül-i sad-berg (yük yapraklı gül, katmerli iri bir gül çeşidi), gül-i ter (taze gül), gül-i rânâ (içi kırmızı, dışı sarı gül), gül-i sûrî (gülyağı çıkartılan gül)" ⁽¹⁰⁸⁾ en fazla kullanılan çeşitleridir. Ayrıca "gonca"dan kasıt da yine güldür. Verd ise gülün Arapçasıdır.

Gül, sevgilinin yüzü, yanağı ve dudağı hatta kulağı ile sıkı bir ilişki içinde görülür. Bazen gül, sevgilinin bu güzellik uzuvlarına benzer, bazen de bunlar güle benzerler. Gül, Divan şiirinde hakim bir yere sahiptir. Bizzat kendi adıyla yapılmış ve tek hakimi olduğu yerler vardır. Bunlar; gül-zâr, gül-şen ve gülistândır. Bu yüzdendir ki ona sultan denilmiştir. Hatta etkisi sâdece bu mekânlarda değil, koca bir bahar mevsimi bile onun adıyla adlandırılmıştır. Gül mevsimi, zamân-ı gül vs. gibi.

Edebiyatımızda olduğu gibi, bütün doğu edebiyatlarında gül ile bülbülün aşkı dillere destan bir aşktır. İkili aşk kahramanları olan alegorik eserler arasında en çok işlenen ve en yaygın olanlarındandır. Gül sevgili, bülbül ise aşıktır. Gül, ilgisiz, nazlı, ulaşılmaz, aynı zamanda son derece güzel ve dayanılmaz bir sevgili buna karşılık yanan, yakılan, atılan, kahrolan, perişân, bitkin, hasta sürekli

¹⁰⁸ A. Talat Onay, "Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar", Ank., 1993, s. 82.

aşkından inleyen, aşkından şakıyan bir bülbül-i şeydâ (aşık) görüyoruz. Saba rüzgarı, gülden bülbüle haber getirmekte ve gülün kokusunun yayılıp aşığa kadar uzanmasında rol oynamaktadır. Aynı zamanda güle diğer aşıklar da peydahlamaktadır. Bu yüzden gül-bülbül aşkında saba önemli bir yer tutmaktadır.

Ne acerb eylerse esrâr-ı derûnun ifşâ
Gonceden söz getirir bülbül-i şeydâya saba

G. V, 1

Gül mevsiminde, bahar gelir, gül açılır, eğlence başlar. Gül bu mevsimde tek hakimdir. Kendi çevresi içinde zevk ve safâya dalır. Hatta öyle bir zevk ve safaya dalır ki gülüşünden kahkahasından kimse onun için ağlayan bülbülün sesini duyamaz.

Şöyle gülşen pür tarab kim gûşlar farkeylemez
Kahkahâ-yı hende-i gülden nevâ-yı bülbüli

G. CLX, 2

Gül, tamamiyle aşk ve sevgilinin güzellik unsurlarını vafederken kullanılır. Gül mevsiminde güzellik bağına, sevgilinin rengi, şekli ve güzelliği bakımından güle benzeyen ağzı, yüzü ve dudağı güzellik versin diye düşünen Nedîm, belli ki güle de laleye de nar çiçeğine de güzelliği sevgilisinin ağzının, yüzünün ve dudağının verdiği inanimakta ve belirtmektedir.

Versin dehân u rûy u lebin bağı-ı hüsne ziyb
Gül faslı, lâle mevsimi gülnâr vaktidir.

G. XXXVII, 4

Nedim, gül çeşidinden en çok “gül-i ra'na”yı beğenmekte ve beyitlerinde onu kullanmaktadır. İçi kırmızı dışı sarı olan bu gül için iki renkli olduğu için iki yüzlü olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur. Gülün bu en makbulü ve zorluk çıkararı olan gül-i rana hem övülmekte hem de aşığı yalvarttığı için belki de yerilmektedir. Hani derler ya “fazla nâz aşık usandırır” diye. Nedim sevgilisinin tenini kokudan daha güzel, renkten daha saf ve temiz olarak görmekte ve onu gül-i rana koynunda beslenmiş gibi nazik ve etkileyici bulduğunu söylemektedir.

Buydan hoş rengden pâkîzedir nâzük tenün
Beslemiş koynunda gûyâ kim gül-i rânâ seni

G. CLIV, 2

Sevgilisini hem gül goncasına benzeten hem de gül-i rânâ olarak gören Nedim, aşağıdaki beytinde günümüzde de hâlâ kullanılan bir adet in ta o zamanda bile ne kadar yaygın olduğunu göstermesi bakımından son derece önemlidir. Gülün yeri daima şapka veya kulağın arkasıdır. Bu gün de insanlar kulağının arkasına veya şapkasının kenarına gül takmaktadırlar.

Gül goncesinin gûşe-i destâr senindir
Gel ey gül-i rânâ

G. (M.) XXXVIII, 4

2) Sümbül (sünbül):

Nedim'in gazellerinde gülden sonra adı en sık anıla çiçeklerden biri de sümbüldür. Koyu kırmızı rengi ve şeklinden dolayı en çok sevgilinin saçına benzetilmiş ve çok sayıda tasavvurlara sebep olmuştur. Özellikle sevgilinin saçını kıskanır ve daima ona benzeme arzusundadır.

Sümbül çoğunlukla gül ve diğer çiçeklerle beraber anılır. Bunun bir çok sebebi olmakla birlikte gülün sevgilinin yüzü ve yanağı, sümbül ise bu yanakları

üzerine dökülen sevgilinin saçı olması en yaygın olanlarından biridir. Ayrıca sümbülün kokusu çok güzel olduğu hatta anber ve müşke benzetilmesinden dolayı deste deste sarık kenarına veya kulak arkasına da takılması ayrı bir özellik olarak göze çarpar.

Ben bu gün bir nev-bahâr-ı hüsn ü ân seyreyledim
Tarf-ı destârında sünbül gibi mûlar var idi

G. CLXI, 3

Ey turra bağ-ı hüsnde sünbül müsün nesin
Zülf-i nigâr yoksa karanfûl müsün nesin

G. LXXIII, 1

3) Lâle:

Divan şiirinde ve Nedîm'in gazellerinde en sık kullanılan çiçeklerden biri de lâledir. Renginin kırmızılığı dolayısıyla sevgilinin yüzü ve yanağı için benzetme unsuru olur. "Lâlenin ortasındaki siyahlık sevgilinin yanaklarına özenme ve onu kıskanma dolayısıyla bağrında meydana gelmiş bir yara, bir dağlama"⁽¹⁰⁹⁾dır. Lâle, bugün gelincik dediğimiz yabancı bir çiçeğin adıdır. Bahar, gül faslı olduğu gibi lâle mevsimi olarak da düşünülmüştür. Ancak "Lâle Devri" kullanımı Cumhuriyet'ten sonra "Osmanlı tarihinde 1718-1730 yılları arasında geçen zamana verilen isimdir. Lâle Devri'ni Padişah II. Ahmed ve Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa açtı."⁽¹¹⁰⁾ ortaya çıkan bir tabirdir.

"İran mitolojisine göre yıldırım, yaprağın üstündeki çiğ tanesine düşmüş, çiğ tanesi ve yaprak alev alarak donmuş, lâle de böylece ortaya çıkmıştır. Lâlenin ortasındaki karalık da yıldırım yanığı imiş."

¹⁰⁹ Dr. İskender Pala, a.g.e., Ank., 1989, C. II, s. 76.

¹¹⁰ Ansiklopedik İslâm Lügati, C. III, s. 371, İst., 1982.

Lâle için yapılan mizâhî bir tanım da son derece dikkat çekicidir. Tanzimat Dönemi sanatçılarından olan Ali Bey “Leçetü’l-Hakayık” adlı mizâhî sözlüğünde lâleyi “terbiye görmemiş güzel kız”⁽¹¹¹⁾ olarak belirtmektedir.

Lâle şekil olarak ve renk olarak da kadehe ve içindeki şaraba benzetilmiştir. Rengi, şekli ve güzelliği nedeniyle geniş bir kullanıma sahiptir. “Tasavvufta ise sevgilinin, aşkını yaralayan gül renkli çehresi, lâle ile Allah’ın ebced haesabıyla sayı değeri 66 ettiğinden lâle, Allah’ı ve onun birliğini güzelliğini simgeler. Bazen Allah kelimesi lâle gibi yazılır.”⁽¹¹²⁾

Versin dehân u rûy ü lebin baĝ-ı hüsne ziyb
Gül faslı lâle mevsimi gül-nâr vaktidir

G. XXXVII, 4

O kafer-beççe bir peymâne sahbâ sundu kim alıp
Derûn-ı lâleden âteş-fürûzân olduğun gördük

G. LVIII, 4

Lâlenin reşk ile hûn olduğu ser-tâ be kadem
O miyâne sarılan kırmızı şalindendir

G. XIX, 2

4) Nergis (Nerkis):

“Zerrin gibi koyu sarı renkli, göbeği yeşil bir küçük çiçek... Eski şairler dilberin gözlerini nergise teşbih ederek çok kullanmışlardır. Bu teşbihe dair bir çok şeyler söylenmiştir. Ortasındaki yeşil kısım uzaktan siyaha mail görünür. İşte

¹¹¹ Şemsettin Sami. Türk Edebiyatı Antolojisi (Tanzimat Devri), İst., 1981, s. 304.

¹¹² Süleyman Uludağ. "Tasavvuf Terimleri Sözlüğü". İst., 1991, s. 304.

şairlerimiz bu yuvarlaklığın siyahımsı görünmesinden dolayı göze, yaprakları da kirpiklere benzetmişlerdir. Öyle tahayyül etmişlerdir.”⁽¹¹³⁾

Gûyâ nergis, Narsis adlı bir ırmakla bir perînin oğlu olup, son derece olan güzelliğine mağrur bir genç imiş. Ormanlar perisi Ecko (Eko) bile Narsis'e aşık olmuş ve nihâyet onun aşkı yüzünden ölmüş. Bir gün Narsis su kenarında oturup suya bakarken orada aksini görmüş, kendine aşık olmuş. Hemen sudaki aksini kucaklamak için suya atlamış. Fakat boğulmuş. Ruhu bir çiçek olarak meydana gelmiş ve kendi adını alarak Narsis olmuş.”⁽¹¹⁴⁾ Şarkta bir efsaneye göre de gül ile nergis arasında bir aşk yaşanmış. Bu iki sevgiliden nergis göz şeklinde bir çiçek haline sokulmuş ve kıyâmete kadar hicrân ve intizâr çekmeğe mahkûm edilmiştir.”⁽¹¹⁵⁾

Bütün bu anlatılan efsanelerde nergis ile göz arasında bir ilişki görülmektedir. Hep intizâra mahkûm olduğu için gözü kanlıdır. Biraz da kıskançlığı söz konusudur. Çemende Nedîm'e yâri ile bir buluşmaya müsaade etmeyişi belki de eski sevgilisi gülü kıskanmış olmasından kaynaklanmıştır. Kim bilir?

Olmadı tenhaca bir işret çemende yâr ile
Üstüme göz dikti nerkisler nighbân oldu hep

G. VIII, 4

Çeşm-i gül-gûnun senin mümkün midir nergis görüp
Hûn-ı dilden çün gül-i bâdâm rengin olmaya

G. CXVI, 2

¹¹³ A. Talat Onay, "Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar". Ank., 1993, s. 315.

¹¹⁴ A. Talat Onay, "Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar". Ank., 1993, s. 316.

¹¹⁵ Dr. İskender Pala, a.g.e., Ank., 1989, C. II, s. 236.

5) Ergavân (Erguvân):

Ergavân, kırmızı renkte çiçekler açan bir ağaç olmasına rağmen gazellerde geçen ergavândan kasıt ergavan çiçeğidir. Bu çiçek, renginin kırmızı olması dolayısıyla ateş, mey, dudak ve kan ile ilgili tasavvurlarda kullanılmıştır.

“Eski tıbbâ göre tabiatı soğuk ve kuru olduğundan şerbeti sarhoşu ayıltırmış, mahmurluğu giderirmiş; şarâbı ferahlık verirmiş. Yakılmış ağacın külü vücutta kıl çıkmayan bir yere sürülürse, kıl bitirir; ellere yakılırsa kınadan daha güzel parlak düşürmüş.”⁽¹¹⁶⁾ Buna rağmen Nedîm’in bir beytinde “Ergavân ne kadar sevgilinin gül renkli yüzüne benzetilirse benzetilsin bu yetmez çünkü onun rengi ve güzelliği çabuk geçerken bunun rengi ve güzelliği daimidir.” diye belirtmekten kendini alamaz.

Nice teşbîb olunsun ergavâna rûy-ı gül-gûnun
Anın hüsnü sebük-rev rengi ammâ daimî bunun

G. LXII, 1

6) Reyhan (Fesleğen):

Kokusu güzel olan bir bitkidir. Rızk, rahmet ve ekin yaprağı anlamlarına da gelir. Sevgilinin saç ve ayva tüyleri için benzetilen bir unsur olarak ele alınır. Nedîm’in gazellerinde bir beyitte geçen reyhân, “Senin o güzel yüzün hayal ettikçe perişan uykum reyhan püskülü gibi sabaha kadar o saçlarının tellerine sarıldı durdu.” biçiminde tasavvurlar edilmiştir.

Hayâl ettikçe rûyun tâ seher ol damen-i zülfe
Sarıldı rişe-i reyhân gibi hâb-ı perişânım

G. LXXXIII, 3

¹¹⁶ A. Talat Onay, “Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar”, Ank., 1993, s. 149.

7) Nilüfer:

Beyaz, sarı ve mavi renklerde çiçek açan bir su bitkisidir. Ulufer, lüfer şekillerinde de söylendiği bilinir. Nilüfer çiçeği güzelliği nedeniyle değişik benzetmelere sebep olurken, Nedîm'in bir gazelinde sevgilinin kırmızı renkli dudağının zoraki öpülmesi sebebiyle sapsarı nilüfer goncasına döndüğünü belirtmektedir. Öyle anlaşılıyor ki nilüfer çiçeği de bûse sözcüğünün, (sin) harfinin dışından yaralanan sevgilinin dudağı gibi son derece naziktir.

Böyle zûr-i bûseden kimler kebûd etmiş aceb
Kim leb-i gül-fâmı dönmüş gonce-i niylüfere

G. CX, 4

8) Karanfil:

Çok değişik çeşitleri vardır, karanfil aynı şekilde çok değişik renklerde açan bir çiçektir. Nedîm'in bir beytinde bahsedilen karanfil, sevgilinin saç için benzetilen olmaktadır. Bununla birlikte bu beyitteki karanfil, gemilerde ağır eşyaların yerlerinin değiştirilmesi ve ağır eşyaların indirilip bindirilmesi esnâsında kullanılan halatlardan oluşan bir pranga sistemine de denilen karanfil olması ihtimâli de sözkonusudur. Çünkü biz biliyoruz ki Divan şiirinde; aşğın gönlü hep sevgilinin saçına asılır onun mahkûmudur.

Ey turra bağ-ı hüsnde sünbül müsün nesin
Zülf-i nigâr yoksa karanfûl müsün nesin

G. LXXIII, 1

9) Şeb-boy (Şeb-bûy):

Değişik renk ve biçimlerde açan bir çiçektir. Gece kokusu anlamını taşıyan bu çiçeğin kokusu son derece güzeldir. Beyaz renkli olanı yelkene, siyah renkli olanı ise sevgilinin saçına ve renginin koyuluğu nedeniyle yine sevgilinin yüzündeki ben ve ayva tüylerine benzetilmiştir.

Seyret beyâz fesle o zülf-i muanberi
Şeb-bûyu gör ki berg-i semenden kabâsı var

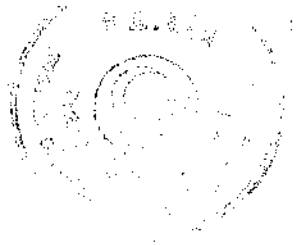
G. XXIV, 3

10) Leylâk:

Beyaz ve mor renklerde salkım salkım çiçek açan ağaç ve onun çiçeğidir. Leylak da diğer çiçekler gibi hem rengi hem şekli hem de kokusu sebebiyle sevgilinin güzellik unsurlarından özellikle saça benzetilmektedir. Ayrıca sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri için de bir benzetme unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir.

Bir bağıdır cemâli ki gül-berg-i rûy-ı âl
Şeb-bûyu hâl sümbül ü leylâkı zülf ü hat

G. LIII, 2

XIII. İNSAN

1) Gönül:

“Sevgi, arzu, düşünce gibi ruh hallerinin doğduğu yer veya nefret, inanç, sevgi gibi insanın manevi varlığına ve bütün manevi duygularına verilen ortak isim.”⁽¹¹⁷⁾

“Gönül, aşk duygusunun ve neticelerinin ortaya çıktığı bir merkez olarak kabul edilir. Âşığın ayrılmaz bir parçası olan aşkın parçası olduğu gibi, sevgilinin aşka karşı takındığı olumsuz tavrın neticelerinin görüldüğü bir mekân olarak da dikkati çeker. Sinenin içinde bulunduğu tasavvur edilir ve çoğu zaman beyitlerde beraber zikreddildiği can ile beraber, aşkın çektiği sıkıntıların sebebi olarak karşımıza çıkar.”⁽¹¹⁸⁾

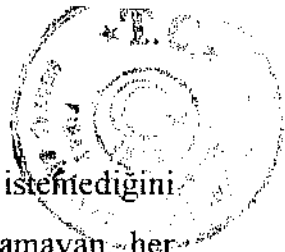
Gönül, insanı diğer canlılardan ayıran özelliklerin yaşandığı ve yaşatıldığı bir yerdir. Çoğu zaman gönül insanın (âşğın) kendisi oluvermektedir. Gönülün tek yakını ve yardımcısı feryattır. Ondan başkasına derdini söyleyemez. Ve ancak ateşli aha yanıp tutuşmaktan başka yakını yoktur. Tek istediği sevgiliyi ise bir türlü bulamamaktadır.

Kime faş eylesin dil derdini feryâddan gayrı
Kime yansın yakılsın âh-ı âteş-zâddan gayrı

G. CL, 1

¹¹⁷ Ansiklopedik İslâm Lügati. İst., 1982, C. I. s. 230.

¹¹⁸ M. Nejat Sefercioğlu, "Nev'i Divânı'nın Tahlili", Ank., 1990. s. 248.

Gönül, çoğunlukla bir çocuk gibi neyi tam istediğini veya istemediğini bilemediği için aşığa sevgili kadar azap çekmektedir. Sözen anlamayan, her gördüğünü isteyen kararsız bir çocuktur. Gerçek aşkı henüz anlayamamış, aşkı hevesten ayırdedemeyecek durumdaki bir çocuktur. Sîne mektebinin bu yaramaz talebesi çoğu zaman ellerle konuşur ve evine çoğunlukla dönmeyen, aşığa tedirginlik veren gönül mektebinin öğrencisidir. Nedim, bu yüzden gönlünden şikâyetçidir.

Mekteb-i sînde bir tıfl-ı hevâyîdir dil
Kim henüz anlamamış farkını ışk u hevesin

G. LXVIII, 3

Fezâ-yı sînde bir yavru besledim âhur
Konuştu iller ile gelmez âşiyânesine

G. CXXV, 5

Gönül, sevgilinin saçının eseridir. Sevgilinin saçı bir tuzaktır. Bu tuzağa gönlün esir olması, onun kuş olarak düşünülmüş olmasından kaynaklanmaktadır. Eskiden kuşların avlanması için yapılan tuzakların kıldan yapılması, bu tuzakların şekil bakımından sevgilinin saçının bükümlerine benzemesi dolayısıyla sevgilinin saçı aşığın gönlünü esir eden bir tuzak olarak düşünülmesine sebep olmuştur. Gönlün kuşa benzetilmesi Divân şâirlerinin çoğunda görülen bir özelliktir.

Aşiyânsâz olmak ister mürğ-i dil bir bağa kim
Sahasında nahl-i tûbâ sebze-i nevrestedir

G. XL, 3

Esdikçe bâd-ı subh perişansın ey gönül
Benzer esîr-i turrâ-i cânânsın ey gönül

G. LXXV, 1

Gönül, havâiliği, deliliği, hercâiliği ve serseriliği ile aşığı temsil ederken, sevgilinin güzellik unsurlarından her biri aşığın gönlünün bu durumlara düşmesine sebep olmuştur. Bu yüzden bir açıdan da masumdur. Yaptığı tek şey yâre kavuşmanın hayalini kurmaktır. Dolayısıyla kendi kendisiyle konuşup hayal kurduğu için kendisine Mecnûn denilmiştir.

Dil yine ser-geştedir tîr-i hevâyî-veş Nedîm
Bir kemân-ebrûnun olmuştur meğer âvâresi

G. CLIX, 7

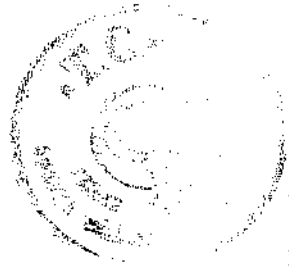
Dâim visâl-ı dilberi yâd etmede gönül
Mecnûn kendü kendü ile güf ü güdedir

G. XXXVI, 4

Gönül, sevgiliden uzak olduğu için “teng ü hayrândır.” Sevgiliden ayrı kaldığı için herkesten ve herşeyden kırgındır. Daima sevgiliyi düşünmekte ve onu kaybetme endişesini taşımaktadır. Gönlün bu kırgınlığı ve kızgınlığı aşığın kendisine de olabiliyor. Çünkü gönül ile akıl birbirinin zıddı düşüncelere sahiptir. Dolayısıyla da gönül sînede bir misafire benzetilmiştir. Belli ki kısa bir süre sonra buradan ayrılacaktır.

Ben sana bâde içme güzel sevme mi dedim
Benden niçün bu güne girizânsın ey gönül

G. LXXV, 4

Sînede teng olma ey dil kim seni der-bend eden
Matla-ı kâm eyleyendir Yusufun zindânını

G. CLVII, 8

Bigânedir muâmelesiz akl ü hûş ile
Güya derûn-ı sînede mihmânsın ey gönül

G. LXXV, 5

Divan şiirinde gönül kuşa benzetilmişse de hangi kuşa benzetildiği çoğu zaman belirtilmemiştir. Nedîm ise kendini gönlüne, gönlünü bülbüle benzetmiştir. Dolayısıyla sevgili de gül olmaktadır. Gül mevsimi, sıkıntı ve zorluklarla dolu kış mevsiminden sonra gelen bahar mevsimidir. İnsanlarda, farklı duygu ve düşüncelerin ortaya çıkmasına sebep olan bu mevsimde tabiattaki değişmelerin büyük payı vardır. Baharda havaların ısınması, eğlence ve sohbetlerin çoğalması, içki ve helva meclislerinin tertip edilmesi sonucunda gam ve kasavetin gönlünden uzaklaştırılmaya çalışıldığını görmekteyiz. Tabi bu sohbetlerin ve meclislerin bülbülü Nedîm olmaktadır. Ancak Nedîm gülünden uzak kalmak da istemiyor. Nasıl ki bülbül baharda gülü isterse Nedîm de sevgilisini ister. Sevgiliye ulaşamayan Nedîm içki içip derdini unutmaya çalışır. Ancak bu mevsimde içkiye tevbe etmek zorunda kalır. Buna rağmen ettiği tevbeye pişmân olduğunu ve gönlünün de aynı fikirde olduğunu belirtmektedir.

Çünkü bülbülsün gönül bir gül-sitân lazım sana
Çünkü dil koymuşlar adın dil-sitân lazım sana

G. IV, 1

Gül mevsiminde tevbe-i meyden benim gibi
Zannım budur ki sen de peşmansın ey gönül

G. LXXV, 2

Gönül, çoğunlukla kırık parça parça olmuş, delik, yanık ve virandır. Bu özellikleriyle gönül bazen şehid ve çoğunlukla da gazi olmaktadır.

Garez humâr-şikenlik olursa besdir bes
Bizim gönül gibi eşkeste bir sebûmuz var

G. XXLIV, 2

Dil mi koydu âh kim hun-keşte-i cevri etmedik
Gamze-i dil-dûzun el-hâk kârının cellâdıdır

G. XX, 3

Giribân çâk olup hayrette sundum destine nâ-gâh
Dil-i sâd-paremi ben şâne sandım telaşımın

G. XCIV, 2

Gönül, sadece sevgiliye bağlı ve her zaman onu ismektedir. Bütün ezalara cefâlara rapmen sevgilisiz geçen her ana gönül kahretmektedir. Sevgiliyle geçen zamanı âh ederek anmadığı bir anı bile geçmemektedir.

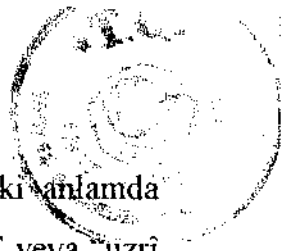
Bir dem mi var ki âh ederek anmaya gönül
Ey serv-kad seninle geçen rûzgarı

G. CXLIX, 5

2) Aşk:

Tasavvuf, islam felsefesi ve edebiyatta kullanılan geniş anlamlı bir terimdir. "Arapça aslı ışık olup sözlükte "şiddetli ve aşırı sevgi; bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi, sevgiliden başka güzel görmeyecek kadar ona düşkün olması" anlamına gelir."⁽¹¹⁹⁾

¹¹⁹ İslâm Ansiklopedisi (TDV. Yay.), İst., 1991, C. IV, s. 11-21.

İslâmî literatürde aşk, ilâhî ve beşerî olmak üzere başlıca iki anlamda kullanılmış, ilâhî aşka genellikle “hakîki aşk”, beşerî aşka da “mecâzî” veya “uzrî aşk” denilmiştir.

“Hem ilâhî hem de mecâzî anlamda aşk edebiyatının ana temelerinden birini oluşturmuş, bu kavram etrafında geniş bir aşk edebiyatı meydana gelmiştir.”

Divan ve tassavvuf edebiyatlarında mutlak hakikat olan Allah'a varmanın aşk ve akıl olmak üzere belli başlı iki yolu vardır. Âşık aşkı, zahid ise akli temsil eder. Maksada en kestirme ulaştıran, fakat en çetin olan aşk yoludur ve bu daaimesi akılla çatışma halinde ele alınmıştır. aşk yolunda daha ilk adımda başı vermek lâzımdır. Aşk dünya ilmiyle medresede kavranamaz.

Aşk yakıcı bir ateştir. Gönül, gam, keder, sitem-i yâr ile harap olmayınca aşk haziinesi ortaya çıkmaz.

Hakiki aşk yoluna mecazdan gidilir ve güzelden güzelliğe, fertten cemiyete, mazhardan zahire, kuldan Hakk'a, diğer bir deyişle kesretten vahdete doğru bir seyir takip edilir. Bu bakımdan mecâzî aşkın sembolü olan güzeller, mey, meyhane, mahbub ve pir-i mugan sadece bir vasıtaadır.

Özellikle Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'den başlayarak, Yunus Emre, Eşrefoğlu Rûmî, Dede Ömer Rûşenî, Niyâzî-i Mısırî, Seyyid Nizamoğlu, Nesîmî, ve daha birçok mutasavvîf şâirin manzum ve mensur eserleriyle gazel-ilâhilerinde tasavvufî özellikleriyle ele alınan aşk konusu, Divân edebiyatının Şeyhî, Bursalı Ahmed Paşa, Necatî, Zâfî, Hayalî, Fuzulî, Nâilî, Nâbî ve Şeyh Galib gibi isimlerinin şiirlerinde ilâhî ve maddî-beşerî; Bakî, Şeyhülislam Yahya, Şeyhülislâm Bahâî, Nefî ve Nedîm gibi şâirlere ise daha ziyâde maddî-beşerî yönleriyle ele alınmıştır.

Ten zevkini ön planda tutan aşk, bazan zenparelik bazan da gulampârelik kisvesi altında kendini hissettirir (Nedîm'in şiirleri gibi).⁽¹²⁰⁾

¹²⁰ Dr. İskender Pala, a.g.e., Ank., 1989, C. I, s. 85.

Nedîm'in şiirinin çoğunlukla mecazî aşkı ön planda tuttuğu ve ten zevkine yönelik şiirler olarak bilinmesi Nedîm'e yapılacak en büyük haksızlıklardan biri olur. Çünkü Nedîm'de ilâhi aşka dair ve ten zevkini maksat olarak görmeyen şiirler daha doğrusu beyitler mevcuttur. Aşağıdaki beytinde ancak mutasavvıf bir şâirin söyleyebileceği mahiyette ilâhî aşkı anlatır bir söyleyiş vardır. Aşkı sonsuz bir deryaya benzetirken Allah aşkından başka birşey kastedtiği zannetmiyoruz. Ayrıca serden vazgeçmeyecek olanların bu yola girmemelerini hatırlatırken, akıldan vazgeçilmeden de maksada ulaşamayacağını belirterek hiç de şuhâne bir çayla bunları söylemediğini, hatta son derece samîmi olduğunu düşünmekteyiz.

Dalmasın deryâ-yı ışka etmeyen serden cüdâ
Akı destârından evvel sahil-i tedbîrede

G. CXII, 5

Nedîm bir başka beytinde “şimdi dünya güzellerinin aşkı görünmez bir belâdır. Ey Nedîm, bizden iyilerle düşüp kalkma, hem-dem olma.” diye belirtirken; hem maddî aşk hakkındaki düşüncesini ortaya koymakta hem de kendi nefesine ikazda bulunmaktadır.

Görünmez bir belâdır ışk-ı hûbân-ı cihân şimdi
Nedîma kıl hazer germ-ülfet olma bizden eylerle

G. CXXIII, 5

Aşkta akıl ve gönül (sezgi)ün birbirine muhalefet ettiğini biliyoruz. Çünkü Cemâl-ı Mutlak olan Allah'a ulaşma konusundaki gidiş yolları farklıdır. Gönül, sezgi yoluyla, akıl da irade yoluyla Allah'a ulaşma çabasındadır. Dolayısıyla gönlünün yolunu tutanlara âşık, aklının yolunu tutanlara da zâhid denilmektedir. Ancak âşık ve zâhid hiçbir zaman birbirini örter mahiyette bir anlayış ve düşüncede buluşamazlar. Bu yüzdendir ki sürekli bir mücadele ve kınama aralarında söz konusudur.

Kalır nâ-puhte zâhid düşse bin yıl ateş-i ışka
Zuhur eyle mi hiç hasiyyet-i ateş semenderden

G. XCVII, 6

Nedim, aşk konusunda olur olmaz herkesin bir şeyler söylediğini, bunun doğru olmadığını belirtmek istercesine kimsenin gerçeği bilmeden bir yargıya varmaması gerektiğini hatırlamaktadır. “ Aşkta anlamayanlar bülbüllerin efsanesini gevezelik (boş konuşma) bilir. Ancak bunu aşıklar büyüleyici bir okuyuş olarak bilirler “ demektedir.

Jay-hâyî zanneder her nâ-şinâs-ı ışk liyk
Âşıkân efsûn bilir efsânesin bülbüllerin

G. LXXI, 3

Nedim'in gazellerinde en çok işlenen konu şüphesiz aşktır. Nedim, aşkın her zevk ve sefâsını, her cevr ve cefâsını çekmiş, bir kimse olarak aşkı bir fen olarak değerlendiğini aşka dair ne varsa bilen ve yaşayan (- yaşamak isteyen) birisi olduğunu görüyoruz. Aşk bilinmeden başa gelir. Kimse ona herhangi bir müdahalede bulunamaz. Aşk insanı istediği gibi sevk ve idare eder. Bu yüzden ki dilimizde “ aşkın gözü kördür “ diye bir söyleyiş ortaya çıkmıştır. Aşık, çaresiz “ başa gelen çekilir “ deyiminde olduğu gibi ya tahammüle çalışır, veya çaresiz sefere çıkmak zorunda kalır. Nedim'de bir beytin de aşkın zorluklarını dile getirmek isterken şu beytini söyler.

Nola gitse kendüden hayretle cân-ı nâ-sabûr
Yâ seferdir yâ tahammül çünkü ışkın caresi

G. CLIX, 6

“ Felsefe yapmak, hikmet göstermek Nedim'in mi zacına uygun değildir. Çünkü o herşeyden önce şairdir. Düşüncesinin mihveri ise yaşamak ve sevmektir.

“ Eski şiirimizde belli başlı his unsuru olarak işlenen aşk teması ise çok defa ya ilâhî mahiyettedir veya beşerî aşk duyguları ilâhî aşkın mecazlarına bürünerek gerçek hüviyetini gizlemiştir. Bununla beraber eski şiirimizde beşerî aşk duygularının tasavvufi bir mahiyet göstermeden olduğu gibi ifade edildiğine de şairlerimiz de az veya çok rastlarız. Hatta biz büyük aşk şairi Fuzûlî'nin bile duygularının kaynağının beşerî aşk olduğu fakat şairin bu aşkın ilâhî aşkın mecazlarıyla ulvileştirdiği kanaatindeyiz. Fuzûlî, beşerî aşkın üzüntü ve elemelerini, Nedîm ise neşe ve sürûrunu terennüm etmiştir. “⁽¹²¹⁾ diyen Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu, Nedîm'i sadece beşeri aşkın peşinde koşan uçerî, çaapkın, doymak bilmeyen bir âşık olarak değerlendirmektedir. Bu değerlendirmesine ise aşağıdaki şiirleri örnek olarak göstermektedir.

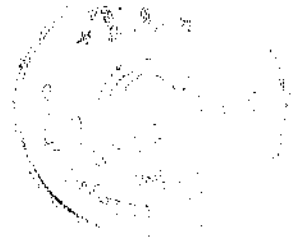
VIII

1. Aşka düştüm cân ü dil müft-i civânân oldu hep
Sabr u tâkat maşraf-i çâk-i giribân oldu hep
2. Açmış oldum sînesin bir kerre ârâm ü sükûn
Sîneden bilmem ne hâlettir girizân oldu hep
5. Gerdeninden sînesinden bûseler etmişti va'd
Cümlesinden neyleyim kafir peşimân oldu hep
G.

XIII

1. Sâk ü surîn ü gabgab ü leb meşrebimcedir
Ser tâ be-pây hâsılı hep meşrebimcedir
2. Bir câm bir de leb lâl-i lebin sundu muğ-beçe
Pîr-i mugân olası acep meşrebimcedir
3. Bedr-i tamâmına nazarın değmesin felek
Mecliste ayş u nûş bu şeb meşrebimdir
4. Sağar gibi behâne-i nûş-i şerâb ile
Bûs-i dehân-ı yâri taleb meşrebimcedir
G.

¹²¹ Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu, "Nedim'in Divân Şiirine Getirdiği Yenilik", Ank., 1992. s. 37,44-45.

XVI

1. Sabâ ki dest ura ol zülfe müşk-i nâb kokar
Açarsa ukde-i pirâhenin gül-âb kokar
3. Aceb ne bezmde şeb-zinde-dâr-ı sohbet idin
Henüz nergis-i mestinde bûy-ı hâb kokar
4. Nikâb ile göremezken biz anı vâ hayfa
Rakib o gerden-i sîmin-i bi-nikâb kokar
2. Ne berg-i güldür o leb çiğnesem şeker sanırım
Ne goncedir o dehen koklasam şerâb kokar
G.

LVIII

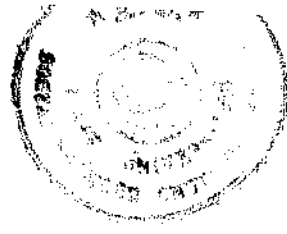
1. Hele iyd oldu ol gül-gonca handân olduğun gördük
Dimâğ-ı telh kamın şekeristân olduğun gördük
2. O sîm endâmı aldık halka-i ağuşa bir kere
O elmasın hele zîb-i nigindân olduğun gördük
5. Niyâz u nâz u nûş u bahş u ibrâm-ı kenâr u bus
Bu gün mecliste zevkin böyle tûfan olduğun gördük
G.

LXX

1. Çoktan ey sâkî gelüp sînemde mihmân olmadın
Derdime destindeki sâgarla dermân olmadın
2. Mâhsın mehten güzelsin belki ammâ neyleyim
Âh bir şeb büre-i âgûşumda tâbân olmadın
4. Hayli demdir kim belin kocmaya kasettikçe ben
Nâz ile benden yine bana girîzan olmadın
G.

LXXIV

1. Ol perî-rû âşka râm olsa da mâni değil
Gündüzün olmazsa ahşâm olsa da mâni değil
2. Sîne sâf olsun heman reyb ü riyâdan zâhidâ
Elde tesbîhe bedel câm olsa da mâni değil
3. Hüsnünü seyr eyleyim de gördüğüm yer ol gülü
Gülistân olmazsa hammâm olsa da mâni değil

4. Bana pistanlar turunç olsun heman dem neyleyim
Rûhları gül çeşmi bâdâm olsa da mâni değil
5. Ey büt-i attar bana hâl-i müşginin gibi
Anber olsun da biraz hâm olsa da mâni değil
6. Dil-rübânın hûnu germ olsun hemân etvârı nerm
Mübtelâ-yı câm-ı gül-fâm olsa da mâni değil
7. Sen dolu defâcık çek câmı da sonra senin
Vuslatın muhtâc-ı ibrâm olsa da mâni değil

Nedîm'in yukarıdaki beyitleriyle aynı düşünceyle yazılmış birkaç beyit daha verebiliriz. Ancak hem yukarıdaki beyitlerin hem de aşağıda sunacağımız beyitler Nedîm'in aşk anlayışını yansıttığını zannetmiyoruz. Çünkü bu tür beyitlerde beşerî de olsa aşk düşüncesinin işlediğine inanmıyoruz. Buna rağmen Prof. Hasibe Mazıoğlu'nun seçtiği örnek beyitlere birkaç beyit de biz eklemek istiyoruz. Bu örneklerin yeniden incelenmesi ve yeni bir değerlendirmeye tabî tutulması gereğini düşünüyoruz.

Ey tıfl-ı nâz bir gece mihmânım ol benim
Gir câme-hâb-ı sîneme gel cânım ol benim

G. LXXIX, 1

Sar tıfl iken o şûhu dahı nâmın almadan
Zevk ehlinin büyükleri peygâmın almadan

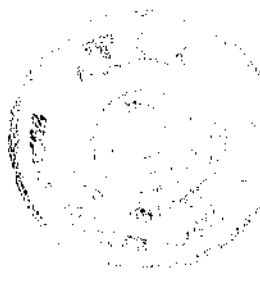
G. XCII, 1

Bize geldikte inkâr eyleme ikrârını zâlim
Demişsin yok demezdim bâde-i şirin-güvâr olsa

G. CXVIII, 3

Aceb kim nermdir sînen a zâlim neyleyim amma
İçinde senge benzer bir dil-i nâ-mihribân vardır

G. XLIII, 7

Dahı geçen aya dek bir hilâl idi bârik
Bu gün sabah ile gördüm ki âftâb olmuş

G. LII, 4

Germ olup bize bir bûse ikrâr eylemiş
Dün kızın da çiğnedi ey pîr-i mey ol sakızı

G. CLV, 3

Aldım kocup miyânını bir tatlı bûsesin
Ammâ ki yaktı ağzımı sandım harâreti

G. CXLVI, 6

Bûsesinden gayrı bir lezzet var öpmekte lebin
Aşıka sorsan sebep ol zevka düşnâmın bilir.

G. XXXIV, 5

Çözölmüş düğmeler çâk-i girîbân nâfe dek inmiş
Buna sabr olunur mu zâhidâ sen âşık-ı zâr ol

G. LXXVI, 3

Bana bağışla beğenmezsen o şûhun nesi var
Kadi küteh mi tenâsüb mü yok endâmında

G. CXXIX, 11

Çekesin sîneye ol şûhu keşâ-keşler ile
Alasın bûsesin ammâ ki itâb alude

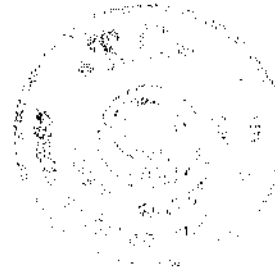
G. CXXXIV, 3

Nedîmâ sîne vü bâzûnu nerm et yâr geldikçe
Müsafir rahat ister bâliş ü bister husûsunda

G. CXIX, 8

Bilir bâzârın germ etmenin resmin ne kafirdir
Gelir hem bezme tenhâ hem peşîmân gösterir kendin

G. XCIII, 2

La'l-i yâr ağzında ammâ vâpesin olmuş nefes
Âşık-ı bîmârı gördüm cân verip cân almada

G. CXI, 2

Söz cihân içre ne gülşen ne gülsitân almada
İş hemân âğûşa bir serv-i hirâman almada

G. CXI, 1

Geçmez hevâ-yı ışk-ı cüvânândan Nedîm
Kamet-hamîde pîr-i dü sâd-sâle olsa da

G. CXXXVII, 5

Hâne tenhâ elde sahbâ kelle germ ü yâr nerm
Âh ey sabr ü tahammül ba'dezin yâhû sizi

G. CLV, 4

Kız oğlan nâzı nâzın şeh-levend âvâzi âvâzın
Belâsın ben de bilmem kız mısın oğlan mısın kafir

G. XXXII, 2

O şühun hasretinden çâr-çeşm-i intizâr olduk
Bize nevbet erişse bâri ebrûsu çihâr olsa

G. CXVIII, 5

3) Sevgili:

Nedîm'in gazellerindeki sevgili, genel özellikleriyle Divân şiirindeki klasik sevgili tipinden farklı değildir. Nedîm, gazellerinde anlattığı sevgili, şimdiye kadar süregelen özellikleriyle bildiğimiz sevgilidir. Yani sevgilinin güzellik, karakter ve diğer özelliklerine uygun kelime, deyim ve kelime gruplarıyla teşbih ve mecazlarla anlattığı sevgili aşığına karşı ilgisiz, acımasız, kayıtsız, kararsız, nazlı vs. özellikleriyle ortaya konulmuştur.

Sevgili, baştan tırnağa aşığına aşkın acısını çektiren unsur ve özellikleriyle donatılmış bir yapıya sahiptir. Bu nedenle gazellerde en çok bu yapıyla göze

çarpan sevgili zaman zaman aşğa lütuflarda bulunmuyor da değil. Arada sırada da olsa yapılan bu kıyakları görmezlikten gelecek kadar nankör ve doyumsuz bir âşık olmayan Nedîm, bunları da anmadan geçen birisi değildir.

Dünya nimetleri ve güzellerinden kam olmak isteyen ve belli oranda da bu maksadına ulaştığını zannettiğimiz Nedîm o neşeli yaradılışına rağmen sadece sevgiliden değil genel olarak yaşamından şikâyet eden ilginç gazeller de söylemiştir.

Bir nevî kendi yaşamının bir profilini çizen Nedîm, son derece içli ve üzgündür.

GAZEL
CXXIII

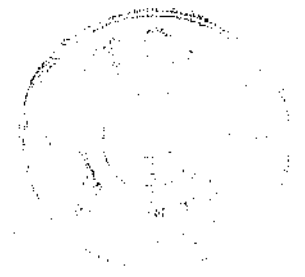
Geçip gitmekte ömrün derd ü mihnet gibi şeylerle
Müşerref olmadı kasr-ı emel ferhunde-peylere

Figaan ü nâleler etmekte her dem bağı yanıklar
Bu bezm-i mihnete revnak verilmiş sanki neylere

Felek câm-ı neşâtın telheder Cemşid-i vakt olsa
İlâc olmaz humâr-ı âlûde-i ibdâra meylere

Ferah bigâne resmin gösterirse etmem istibâd
Gönül me'nûs-ı ahzân oldu derd-i tâ'be keylerle

Görünmez bir belâdır ışk-ı hûbân-ı cihân şimdi
Nedîmâ kıl hazer germ-ülfet olma bizden eylerle

XIV. SEVGİLİYLE İLGİLİ UNSURLAR

A. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI

1) Saç (Zülf, gisü, kakül, turra, perçem, muy):

Saç, sevgilinin üzerinde durulan en önemli güzellik unsurlarından biridir. Bu nedenle bir çok farklı adlarla anılmıştır. Zülf, gisu, kakül, turra, perçem, mû gibi kelimeler bir çok yanlarıyla sayısız teşbih ve mecazların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Saç, rengi, şekli, kokusu ve etkisiyle sevgilinin fiziki yapısının en üst kısmı olan başıyla ilgili bir unsur olduğu için en erken görülen bir özelliğe sahip olması dolayısıyla çok sık olarak işlenmiştir. Saç, perişân, dağınık uzun ve kıvrık özelliklerinden dolayı aşğın aklını başından alır, gönlünü dertlere, belalara salır. Saçın kokusu misk ve anberden daha güzel bir kokuya sahiptir. Sevgilinin saçını dağıtan saba rüzgarı onun kokusunu aşığa kadar götürmekte ve aşğın perişan olmasına sebep olmaktadır. Saçın rengi genellikle siyahtır. Hem renginin siyahlığı hem de aşğın gönlünü esir edip ona eziyet ettiği için kâfirlikle suçlanan saç aynı zamanda gece, karanlık ve zulümat gibi tabirlerle de anılmaktadır.

Hal kafir zülf kafir çeşm kafir el-âman
Ser-be ser iklim-i hüsnün karifiristan oldu hep
G. VIII, 3

Dile muhabbet-i gîsü-yı yâr olur peydâ
Garîbe hahiş-i der-ü diyâr olur peydâ
G. VI, 1

Hakister olsa ten yine esrâr-ı kâkülün
Menend-i cevher âyîne-i dilde gizlidir
G. XIV, 7

Bir nezâketle açıp fes gûşesinden perçemin
Şöyle göstermiş ki kim gördüyse hayrân oldu hep

G. VIII, 6

2) Göz (Çeşm, dide):

Göz, sevgilinin bütün özelliklerini taşıyan ve onları en iyi uygulayan olduğu için sıkça anılır. Sevgili gibi zalim, lakayd ellerle ilgisi olan buna rağmen aşığa gereken ilgiyi göstermeyen tamamıyla sevgilinin timsâli olan çeşm de zülf gibi renginin siyahlığı nedeniyle kafirlikle suçlanan ikinci bir güzellik unsurudur. Aşığa bir tek kelime etmeyen sevgilinin gözleri de kendisi gibi ellerle ilgilenmekte binlerce tanıdığı, konuştuğu ve eğlendiği kimsesi vardır. Nedim, nâz hastası olarak gördüğü sevgilisinin gözünde bir bakış kadar da mı güç olmadığı o kadar güçsüz kuvvetsiz mi olduğunu belirtirken hem sevgiliden hem de gözünden kırgın ve sitemkâr olduğunu anlatmak istemektedir.

Bir çeşmi var ki bir nice yüz bin lisân bilir
Bin hem-zebânı hem-demi bin aşînâsı var

G. XXIV, 5

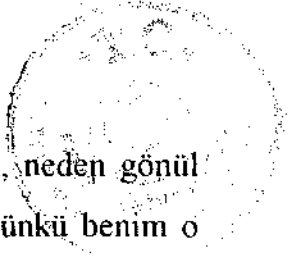
Ya bir nigâha dahı tab yok mu çeşminde
O nâz hastesin ta böyle bî-mecâl midir

G. XXV, 6

3) Gamze:

Gamze, sevgilinin aşığa süzgün ve mânâlı yan bakışıdır. Sevgilinin aşığa azap çektirmek için gözüne kullandığı en önemli silahından birisidir. Aşığı etkileyişi bakımından sevgili kadar önemlidir. Hatta sevgilinin kendisi için de gamze kelimesi kullanılır.

Gamze benzetildiği bir çok varlıkla çok sayıda tasavvurlara sebep olur. Gamze ençok ok ve kılıça benzetilir. Tabi bunlar birer silah olduğu için gamze de aşığın gönlünü, gönlünü ve ciğerini yaralar. Bu yüzden cellat ve katil olarak

vasıflandırılır. Nedim bir beytinde gönlüne seslenerek, “Ey gönül, neden gönül sırrının ortaya çıkmasından korkuyorsun? Korkmana gerek yok, çünkü benim o gamze gibi güvenilir bir sırdaşım var,” demektedir. Gamzenin sırdaş olarak düşünülmesi, yaptıklarını gizli yapıyor olmasından kaynaklanmaktadır.

Muradın anlarız ol gamzenin iz'anımız vardır
Belî söz bilmeyiz ammâ biraz irfânımız vardır

G. XV, 1

Dil mi koydu âh kim hûn-keşte-i cevri etmedik
Gamze-i dil-dûzun el-hâk kârının cellâdır

G. XX, 3

Âfeti cân dediler gamze-i cellâdın için
Nahl-i gül söylediler kâmet-i şimşâdın için

G. LXXXVII, 1

4) Yüz (Yanak, had, rû, rûy, ruhsâr):

Dîvan şiirinde en çok kullanılan güzellik unsurlarından biri, belki de birincisi yüzdür. Yüz, yanak, had, rû, rûy, ruhsâr, arız, çihre, didâr, vech vb. gibi kelimelerle anılsa bile asıl kastedilmek istenen yanaktır. Yanak yüzün en geniş kısmını oluşturması, parlaklığı ve çekiciliği nedeniyle hem şekil, hem de renk bakımından değişik tasavvurlara neden olmuştur.

Yanağın en belirgin özelliği parlaklığı, şeffaflığı ve rengidir. Aşık, sevgilinin yüzüne muhtaçtır. Onu görebilmek için veremeyeceği hiçbir şey yoktur. Buna rağmen, sevgili, yüzünü, yanağını aşıktan hep çevirir ve saklar. Yarin yüzü her iki yanak, ben, gamze vs. unsurlarıyla tam bir güzellik unsurunu andırır. Renk bakımından kırmızı olduğu için yarin yüzü gül, gülistan, gülşen, lâle, lâlezâr ve şaraba benzetilir. Aynı zamanda tadı ve parlaklığı nedeniyle kırmızı elmaya da benzetilir.

Sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri güle benzeyen yüzünden gülsuyu damıtılmaktadır. Şişeden süzülen şarabın da rengi dolayısıyla sevgilinin yanağına

benzetildiği bilinmektedir. Yarın yüzü güle benzetildiğinden aşık da bülbül gibi gülün yapraklarına yazılan aşkın efsanesini okur. Yarın yanağı aşık için sonsuz bir hayal kurma imkânı verir.

Sevgilinin yüzü o kadar parlaktır ki aşık onun yüzüne bakamaz. Çünkü güneş bile onun yanında sönük kalmaktadır.

Yüzün ayva tüyleriyle kaplanmış olması onun bir mushaf gibi değerlendirilmesine sebep olur.

Güldürür yâ ağlatır yâ lütfeder yâhud itâb
Hâsılı neylerse ol ruhsârı âl eyler beni

G. CLIII, 11

Haddeden geçmiş nezâket yâl ü bâl olmuş sana
Mey süzölmüş şîşeden ruhsâr-ı âl olmuş sana

G. II, 1

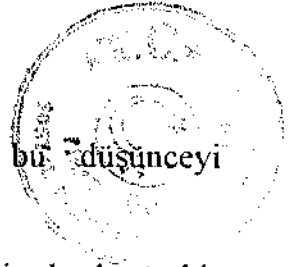
Şafak mı sebde yâ hattın da rûy-i âl midir
Subuh sitâresi mi gerdeninde hâl midir

G. XXV, 2

5) Ben (Hal):

Ben vücutta meydana gelen bir noktadır. Divan şiirinde ben sevgilinin yüzündeki küçük siyah renkli işarettir. Daha çok, yüzle ilgisi olan diğer unsurlarla birlikte anılır. O güzellilik nüshası olan sevgilinin yanağına zülûf kaleminin ucundan damlayan siyah bir mürekkebe damlasıdır.

Ben, sevgilinin yüzündeki bir tanedir. Gönül kuşunun, zülûflerin bükümünden yapılmış tuzaklarla avlanması için serpilmiş bir yem de olmaktadır. Küçük yuvarlak olması nedeniyle afyon hapına da benzetilen hal, aşğın onu bir görmesiyle uzunca bir süre kendine gelememesiyle eşanlı tutulur. Mislpi ambere de benzetildiği olur. Benin renginin siyah olması nedeniyle kafilikle suçlanması onun en belirgin özelliği olmuştur. Ben, aşğa eziyet ettiği için zalim,

zalimin ise imansız olması dolayısıyla kafir sayılması bu düşünceyi desteklemektedir.

Bizim en çok dikkatimizi çeken nokta, Dîvan şairlerinin koskoca bir sevgili üzerinde bir nokta kadar yer kaplayan bir işâreti bu kadar farklı teşbih ve mecazlarla anlatmaları olmuştur. Bunun da Dîvan şiirinin ne kadar istendiğini ve incelediğini göstermesi bakımından önemli buluyoruz.

Hal kafir zülf kafir çeşm kafir el-aman
Ser-be ser iklim-i hüsnün kafiristan oldu hep

G. VIII, 3

Şöyle gird olmuş firengistân birikmiş bir yere
Sonra gelmiş gûşe-i ebrûda hâl olmuş sana

G. II, 4

6) Dehen (Ağız):

Ağız, dudaklarla birlikte bir bütünlük gösterip Dîvan şairlerince anılan en yaygın güzellik unsurlarındandır. Sevgilinin ağız yuvarlak şekli ve etrafındaki ben ve ayva tüyleri gibi diğer unsurlarla birlikte güzelliğe dayanan yanı sıra birlikte konuşması bakımından da son derece önemlidir. Buna rağmen ağız, asla görülmez, ve sevgiliyle asla konuşmaz bir yapıya sahiptir. Ağızın görülen tarafı dudaklardır. Bu yüzden o hiç görülmez. Ayrıca en belirgin özelliği ise çok küçük olmasıdır.

Ağız, sürekli kapalı oluşu nedeniyle bir sırdır. konuştuğu zaman âb-ı hayat suyu saçar, dolayısıyla kevserin kaynağı olarak da düşünülmüştür. Söyledikleri küfür bile olsa son derece tatlıdır. Bu nedenle şeker, tatlı ve şirin olarak değerlendirilir.

Ayrıca öpme ve bûse ağızla gerçekleştirildiği için yine şairler tarafından yine ilginç bulunmuş ve bir çok defa da bu özelliğiyle kullanılmıştır sevgilinin aşığına yapacağı en büyük lütuflardan biri tebessüm etmesidir. Tebessüm ise

ağızdan anlaşılır Yine vâde-i vuslat ağızla verildiği için sevgilinin en önemli güzellik unsurlarından biri olmaktadır.

Bir nihânice tebessüm de mi sığmaz cânâ
Söyle billâh dehenin tâ o kadar teng midir

G. XXX, 5

Sagar gibi behâne-i nûş-i şerâb ile
Bûs-ı dehân-ı yârı taleb meşrebimcedir

G. XIII, 4

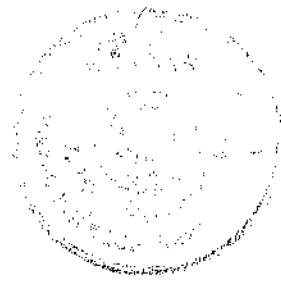
6) Leb (La'l, dudak):

Dudak, üzerinde en çok durulan ve en yaygın olarak anlatılan güzellik unsurlarından biridir. Dudağa bu kadar ilgi duyulmasının sebebi "Onun rengi, güzelliği ve vuslata vesile olan bir unsur olarak telakkî edilmesindedir." ⁽¹²²⁾ "Görünüşündeki güzellik, renk, darlık, yuvarlaklık, kenarındaki ben, ayva tüyleriyle çevrili oluş, konuşma, söz, ağız oluşturucu vs. yönleriyle dudak, Divân şâirlerinin vazgeçemediği bir güzellik ögesidir. Cinsî açıdan öpmek, emmek, sormak, ağza almak, bûse almak vs. fiillerle birlikte kullanılır." ⁽¹²³⁾

Söz, ağız ve dişlerle yakın ilgisi onun önemini artırmaktadır. Canın son çıkış noktası dudak olduğu için canla yakın bir ilgisi vardır. Rengi dolayısıyla lâ'le benzetilir. Hatta dudak kullanılmadan lâl ile dudak anlatılır. Renk ve şekil bakımından gül, kadeh, şarp olarak düşünülür. İşret meclisinin en önemli mezesi sevgilinin dudağıdır. Ancak çok nazıktır. Bu yüzden aşğın onu öpmesi mümkün olmamaktadır. Bûse sözcüğünün sin harfinin dişlerinden yaralanacağı için asla öpülemez bir durumdadır. Ancak ara sıra emilme imkanı bulunmasından dolayı şâirimiz Nedîm tesellî bulmaktadır.

¹²² M. Nejat Sefercioğlu, "Nev'i Divânı'nın Tahlili". Ank., 1990. s. 187-188.

¹²³ Dr. İskender Pala, a.g.e., Ank., 1989, C. I, s. 78.

Leblerin mecrûh olur dendân-ı sîn-i bûseden
La'lin öptürmek bu hâletle muhâl olmuş sana

G. II, 7

Gâh engüşt-i muhannâsın gehî la'lin emip
Dâne-i unnâb ile nûş-şerâb etmez misin

G. LIX, 4

La'l-i yâr ağzında ammâ vâpesin olmuş nefes
Âşık-ı bimârı gördüm cân verip cân almada

G. CXI, 2

7) Gabgab:

Gabgab, çene altı, çene altında meydana gelen ikinci çenedir. Rengin beyazlığı ve şeklinin elma ve turunca benzemesi nedeniyle çoğunlukla sîb-i gabgab olarak kullanılmıştır.

Sak u sürîn u gabgab ü leb meşrebimcedir
Ser tâ be-pây hâstlı hep meşrebimcedir

G. XIII, 1

Seni meger ki gül-efsûn-ı nâz terlemiş
Ki sîb-i gabgabın ey gonce-leb gül-âb kokar

G. XVI, 6

8) Ebrû (Kaş):

Kaş, sevgilinin ikinci derecede güzellik unsurlarından sayılır. Aşığa zulmetme konusunda diğer unsurlarla işbirliği içindedir. Yakınları çeşm, kirpik ve gamzedir. Zülfü aldatıp fitnenin içine çeker, dolayısıyla aşığa yaptıkları zulme bir yenisini daha ekler. Onun en belirgin özelliği eğri, yay gibidir. Kirpikleri yaya takıp bir ok gibi aşığın gönlüne saplamaktadır. Bu eğriliği dolayısıyla hançere de benzetilir. Buna rağmen aşık onu görünce bayram eder. Çünkü bayramlar kaşa benzeyen hilâlin görünmesiyle başlar. Ayrıca bu eğrilik

nedeniyle mihraba da benzetildiği olur. Kaşın rengi mutlaka siyahtır. Çünkü saç, göz, ben gibi ortakları da siyah va kafirdirler.

Ne kafirliklerin gördüm ben o zülf-i siyeh-kârın
O ebrûnun o zâlim gamzenin ol çeşm-i mekkârın

G.

Çeşm ü ebrûya kafâ-dârsın ey zülf-i siyeh
Sen de kafirsın o kafirlere imdâdın için

G. LXXXVII, 3

9) Kirpik (Tir, ok, tığ, müje, müjgân):

Sevgilinin güzellik unsurlarından olan kirpik, aşığa eziyet çektirmesi bakımından diğer güzellik unsurlarından farklı değildir. Çünkü ya kılıç olup aşığın gönlünü, ciğerlerini parçalamakta veya ok ok olup aşığı gönlünden yaralamaktadır. Gözün üzerine askerler gibi dizilip her an savaş vaziyetindedirler. Saç, göz, ben ve kaş gibi karadırlar. Bu yüzden kirpikler de kafirlikle suçlananlar arasında yer almaktadır.

Çünkü tîr-i hecr ile oldu zahm-nâk ey gönül
Çek çevir kendini ki bir kaşı keman lazım sana

G. IV, 7

Keser dâmânımı her bir bakışta tîr-i müjgânı
Aceb kim dürr-e gamla helâk oldum telâşım var

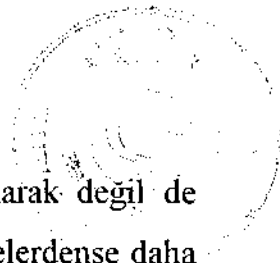
G. XXI, 4

B. SEVGİLİNİN VÜCUT AKSAMI İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR

1) Sîne (Göğüs, pistân, ber):

Divân şiirinde duyguların algılandığı yer olarak düşünülen sîne, aynı zamanda göğüs, pistân ve ber anlamlarını da taşımaktadır.

Hayatiyet taşıyan azaların sîne de bulunması dolayısıyla da son derece önem taşımaktadır.

Sîne, meme anlamına da gelmektedir. Şâir bunu direk olarak değil de çoğunlukla dolaylı olarak anlatır. Bu yüzden göğüs, ber gibi kelimelerden daha çok sîne ve pistân kelimelerini tercih etmişlerdir.

Sîne, özellikle renginin parlaklığı nedeniyle gümüş, ay ve güneşe benzetilmiştir. Göğüs ise ısrarla turunç ve narenciye meyvelerine benzetilmiştir. Bunun sebebi ise renk ve özellikle şekil bakımındandır. Nedîmâne tarza uygun örneklerde sîne, göğüs, pistân kelimeleri özellikle seçilmiştir.

Açmış oldum sînesin bir kerre ârâm ü sükûn
Sîneden bilmem ne hâlettir girîzân oldu hep

G. VIII, 2

Aceb pistânına benzer mi dikkat üzre baksam
Sen açsan sîneni bağ içre bir kaç da enâr olsa

G. CXVIII, 4

Görüp pistânların bildim kemâlin gül-bedenlikte
Turunç ammâ ki bilmem nice bitmiş yâsemenlikte

G. CXXI, 1

2) Gerdân (Gerden):

Çene ile göğüs arasındaki kısım, boyun. Şekil itibâriyle sürahiye benzeyen gerden rengi, şekli ve etkileyiciliği nedeniyle epeyce zikredilmiştir. Sîm kadar parlaak olan sevgilinin gerdenini Nedîm, örtülü göremezken ne yazık ki râkib onu örtüsüz koklamaktadır. Çünkü o kafir, gerdânından, sînesinden öpücükler sözü vermesine rağmen sonradan bunlardan vazgeçmiştir.

Nikaab ile göremezken bir anı vâ hayfâ
Rakib o gerden-i sîmini bî-nikaab kokar

G. XVI, 4

Gerdeninden sînesine bûseler etmişti va'd
Cümlesinden neyleyim kâfir peşîmân oldu hep

G. VIII, 5

3) Cism (Ten, beden):

Gazelerde bahsedilen cism, sevgilinin bedenidir. Rengi, tazeliği, kokusu ve yumuşaklığı ile çok değişik tasavvurlara neden olan cism, billûr gibi saf, berrak ve temizdir. Sevgilinin bedeni tepeden tırnağa bir cevherdir. Rengi ve parlaklığı nedeniyle çoğunlukla simin-beden sîm-ten şeklinde kullanmıştır. Sevgilinin bedeni baştan ayağa bir cevher olduğu için ona değer biçilemez. Çünkü sevgilinin cismi hem çok taze hem de cam gibi lekesiz ve pürüzsüdür. Ayrıca gül gibi güzel kokmaktadır.

Cism-i pâkin dediler hem ter imiş hem berrak
Tepeden tırnağa dek gül gibi billûr gibi

G. CXLII, 3

İşittim dür sadef pirâhenin çâk eyleyipçıkmiş
Meğer ol dilber-i sîmin-beden deryâyâ girmiştir

G. XXII, 2

4) Kadd (Kamet, boy):

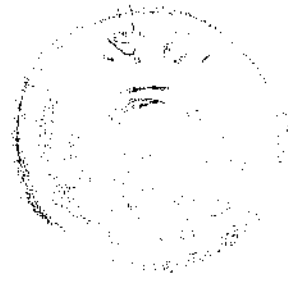
Sevgilinin boyu ile âşığın boyu birbirinden farklı özellikler taşır. Nedîm'in gazelerinde bahsedilen boy hep sevgilinin boyudur. Sevgilinin boyu daimâ uzun, düzgün ve güzeldir. Bu yüzden mevzûn, bülend ve revândır. Sevgili bu servi boyuyla salınır. Aşık da onun bu güzel boyuna, yürüyüşüne, salınarak gezişine hayran olur. Sevgili o kadar güzel bir boya sahiptir ki çemendeki servi daimâ onu kıskanır. Ayrıca sevgilinin boyu taze bir gül fidanıdır. Nurdan bir nihaldir. Sevgilinin boyu bu kadar güzel özelliklere sahipken âşığın ondan vazgeçmesi, sevmemesi mümkün müdür?

Kadd-i bülend mi ömr-i hezâr-sâl midir
O la'l-i nâb mı ser-çeşme-i zülâl midir

G. XXV, 1

Gör kadd-i yâri serv-i çemân söylerim sana
Bak ol dehâna râz-ı nihân söylerim sana

G. III, 1

Ben şâirim o kâmet-i mevzûnu doğrusu
Sevmem desem de belki yalan söylerim sana

G. III, 3

5) Göbek (Nâf):

Göbek, bir beyitte kokusundan dolayı anılmış, diğer bir beyitte ise sevgilinin mest olup gömleğinin yakasının ta göbeğine kadar açıldığını belirtmek için kullanılmıştır.

Tutar göbek burusu gonceyi açıldıkça
Şikâf-ı pîreheninden o gül gibi nâfin

G. LXI, 2

Şöyle mest olmuş ki açılmış giribân-ı kabâ
Nâftan tâ bend-gâh-ı hancer-i fülâda dek

G. LXIII, 2

6) El (Dest) :

El, gazelerde genellikle dest biçiminde geçmekle birlikte bir kaç kez de el iki el biçiminde kullanılmıştır. El, tamamiyle bir mazmun olarak kullanılmamıştır. El, en fazla kullanılan bir organ olduğu için hemen hemen bütün fonksiyonlarıyla birlikte kullanıldığını görüyoruz.

El, aşğın çekmiş olduğu üzüntü, gam, dert ve çile olarak da alınmıştır. El, kıyamet gününde sevgilinin yakasına hesap sormak için takılacaktır. Ancak eli en fazla sevişme unsuru olarak; sarma sarmalama özellikleriyle birlikte ondan daha da ziyâde tuttuğu kadeh ve gül ile birlikte görüyoruz. El, hem aşğın hem sevgilinin eli olarak düşünülmüş ve o anlamlarda kullanılmıştır.

Elin koy sîne-i billûre rahm et âşık-ı zâra
Beyâz üzre bizim de pençe bir fermânımız var

G. XV, 4

Bir elinde gül bir elde câm geldin sâkîyâ
Kangısın alsam gülü yâhud ki câmı yâ seni

G. XLIV, 4

Çak çak olmazsa destinde giribân-ı seher
Rûz-ı haşr ey âh iki destim giribânındadır

G. XVIII, 2

Çoktan ey sâkî gelip sinemde mihmân olmadın
Derdime destindeki sağarla dermân olmadın

G. LXX, 1

7) Engüşt (Parmak):

Parmak, ince, uzun ve zarif şekli nedeniyle gazellerde sözkonusu edilmiştir. Parmak, bazen sevgilinin, bazen mutribin, bazen de herhangi bir cisminki olabilmektedir. Parmak, hem gazellerde, hem de halk arasında bilinen ve kullanılan en önemli özelliği gösterme, işaret etme, belirtmedir. Bu yüzden önemli bir işleve sahiptir.

Çehr üzre dırâhşan sanırım pençe-i mihri
Engüştlerin velvele ettikçe def üzre

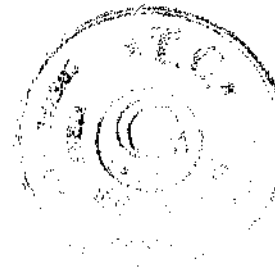
G. CXLI, 2

Ben dedikçe böyle kim kıldı Nedîm'i nâ-tüvân
Gösterir engüşt ile meclisteki minâ seni

G. CLIV, 7

8) Pây (Ayak):

Ayak, Divân şiirinde bir güzellik unsuru sayılmamasına rağmen, Nedîm'de ayağın da bir güzellik unsuru sayıldığını görüyoruz. Çünkü o, sevgilinin bütün güzellik unsurlarını sayamayacağına göre sevgilide bulunan her unsurun güzel olduğunu; onun tepeden tırnağa kadar bir güzellik âbidesi olduğunu belirtmek için ayağı da kullanmıştır. Nedîm, sevgilinin vücudunun her noktasının kendi zevkine, meşrebine uygun olduğunu bu şekilde anlatmaya çalışmıştır.

Sâk u sürîn ü gabgab ü leb meşrebimcedir
Ser tâ be-pây hâsılı hep meşrebimcedir

G. XIII, 1

9) Topuk:

Topuk, ayağın toparlak olan son kısmıdır. Topuk da ayak gibi Nedîm'in gazellerinde bir güzellik unsuru olarak değerlendirildiğini görüyoruz. Ayrıca, "topuk çalmak" deyim olarak halk arasında kullanılmaktadır. Bununla birlikte bu deyim Nedîm'in yaşadığı dönemde gerçek anlamıyla kullanılmış bir oyunun adı olduğunu da tahmin etmekteyiz. Bir başka anlamda daha kullanıldığı da sözkonusu olabilir. Nedîm, kendisi ve gönülünü "biz" diye değerlendirip dertlerinden ayaklarını yere vururken; sevgili ve ağıyâr ise her zevk ve sefâ içinde eğlenip içki içtiklerini belirtirken "topuk çalmayı" kullanıyor ki, böyle bir mânânın çıkarılması da mümkündür.

Topukların göricek mest olup safâsından
Papuç gibi açılıp kaldı ağzı haffafın

G. LXI, 3

Biz topuk çalmada siz zevk ü safâda her şeb
Kaldırıp kâb-ı muhannâ gibi câm-ı bâde

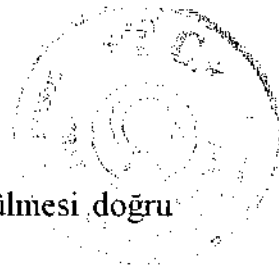
G. CXXX, 6

C. SEVGİLİ VE AŞIKLA İLGİLİ UNSURLAR

1) Bûs, Bûse (Öpme, öpücük):

"Bûs: Öpmek, öpme. Bûse: Öpüş, öpücük" ⁽¹²⁴⁾ Gazellerde bûs u kenâr biçiminde de kullanıldığını görüyoruz. "Bûs-u kenâr" öpüp kucaklamak, sarıp sarmalamak anlamında kullanıldığını görüyoruz.

¹²⁴ A. Talat Onay, "Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar". Ank., 1993, s. 80.

Bûse, dudak ile bir bütünlük arzettiği için ondan ayrı düşünülmesi doğru olmaz.

Nedîm, Divân şiirinin bûse ve dudakla ilgili en güzel örneklerini vermiştir dersek pek yanlış olmaz.

Bûsenin en belirgin özelliği, ölüyü diriltmesi, cana can katmasıdır. Nedîm'in sevgilisi çoğu zaman ona gerekli ilgiyi göstermediği gibi, dudakları da o kadar narin ve naziktir ki onu öpmek de mümkün değildir. Çünkü bûse sözcüğündeki sin harfinin dişlerinden yaralanacağını düşünmektedir. Öpmekle ilgili bir beyitte Nedîm'in dişlerin zararlı olabileceğini hatırlatması hakikaten onun bu konuda ne kadar tecrübeli olduğunu göstermektedir. Ayrıca ince bir düşünceyi bu kadar ince bir söyleyişle başarması ise onun ne kadar büyük bir sanatçı olduğunu da göstermektedir.

Leblerin mecrûh olur dendân-ı sîn-i bûseden
La'lin öptürmek bu hâletle mühal olmuş sana
G. II, 7

Gerdeninden sînesinden bûseler etmişti va'd
Cümlesinden neyleyim kâfir peşimân oldu hep
G. VIII, 5

Niyâz u nâz u nûş u bahş u ibrâm-ı kenâr u bûs
Bu gün mecliste zevkin böyle tûfân olduğun gördük
G. LVIII, 5

“İçkili gazineoda bir Türk hânendesî şu mısırâı okur:

“Bana bir pîr dedi içme güzellerle sarap”

Samiinden bir Azerbaycanlı: Halt etmişsen!

Hanende: Her kadeh başına bir bûs u kinar olmayacak!

Âzerî: Men halt etmişem!”⁽¹²⁵⁾

¹²⁵ Ahmet Talat Onay, "Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar", Ank., 1993. s. 81.

2) Hande (Gülüş, gülme):

Hande, gülüş, gülme anlamlarına gelir. Hande, sevgilinin âşığa yapacağı en büyük lütuflarından biridir. Bu yüzden sevgilinin gülmesi çok derin manalar aynı zamanda vuslata delâlet eder. Sevgili güldüğü zaman güller açar, âşğın içinde bulunduğu gam hali gider yerine neşe, zevk ve eğlence gelir. Sevgili güldüğünde hem ağzı gayet güzel bir şekilde görülür, hem de ağzın içindeki inciler (dişler) görülür. Bunun da âşık için son derece büyük bir ihsân olduğu düşünülürse; Nedîm'in ağızla ilgili unsurlara neden bu kadar önem verdiği de rahatlıkla anlaşılır. Nasıl ki sevgilinin bütün güzellik unsurlarıyla birlikte tepeden tırnağa hep onun zevkine uygunluğu vardır. Yine sevgilinin her türlü davranışı da Nedîm için aynı oranda önemli ve güzeldir. Bu yüzden sevgiliyi tarif ederken onun her davranışını ayrı bir güzellikle vasıflandırıp vermektedir.

Ayrıca goncann handesi (açılıp güle dönmesi) sevgilinin salınarak yürüyüşünün verdiği kıskançlık ve hayranlıktan kaynaklandığını da belirtmektedir.

Bir pür nemek kirişmesi bir tatlı handesi
Bir şekerin tekellümü bir hoş edâsı var

G. XXIV, 2

Hande-i gönce temâşâ-yı nihâлиндendir
Tâbiş-i şu'le gül-i berk-i cemâлиндendir

G. XIX, 1

3) Tebessüm (Gülümseme):

Tebessüm de hande ile aynı anlamları taşır. Ancak bu hallerin aynı zamanda alay etme, alaya alma anlamları da taşıdığı bilinmelidir. Ancak her şeye rağmen Nedîm, sevgilisinden ilgi beklemektedir. İsterse gülümsemesi aylayıcı olsun. Bir gizli gülümsemeye bile âşğın veremeyeceği hiçbir şeyi yoktur. Ne yazık ki sevgilinin ağzı o kadar küçüktür ki bir gizli gülümseme bile onun ağzına

sıgmamaktadır. Nedîm, bu beytini söylerken sevgiliye sitem etmekten de geri durmuyor.

Bir nihânice tebessüm de mi sıgmaz cânâ
Söyle billâh dehenin tâ o kadar teng midir

G. XXX, 5

4) Nâz (İşve, imâ, cilve)

Bu unsurların içinde en önemlisi nâzdır. Öyle ki sevgilinin en fazla başardığı iş nâzdır. “Kendini beğendirmek için takınılan yapmacık hareketlerin ⁽¹²⁶⁾ tümüdür. “Sevgilinin aşığı kandırması, ona cilve yapması, bilmezlikten gelmesi ⁽¹²⁷⁾ âşığın aşkının daha da artmasına dolayısıyla derdinin giderek çoğalmasına sebep olmaktadır. Sevgili hemen hemen her şeyi nâz ile yapmaktadır. Bakışı, gülüşü, gezişi hatta sevişmesi bile nazladır. Bu yüzden Nedîm, sevgiliyi nâz hastası olarak vasıflandırmaktır.

Sevgili, âşığın bütün niyâzına nâz ile karşılık vermektedir. Bu yüzden nâzsız sevgili niyâzsız aşık olmaz biçiminde bir özdeyişe sebep olmuştur. Sevgili, âşığın her türlü iyi niyet ve yaklaşımına “bir bahane bularak” ⁽¹²⁸⁾ karşılık vermekten zevk almaktadır. Bu yüzden gazellerde en çok bahsedilen vasıflardan biri nâzdır. İşve, aynı anlamlara sahiptir. Aşırı işvenin mucidi Nedîm'in sevgilisidir.

Yâ bir nigâha dahi tâb yok mu çeşminde
O nâz hastesi tâ böyle bî-mecâl midir

G. XXV, 6

Lebin ki nâz ile bir hande eylemişti
Anın çemende girîbân-ı gül derîdesidir

G. XXII, 4

¹²⁶ Ferit Devellioğlu, "Osmanlıca-Türkçe Lügat", Ank., 1995, s. 811.

¹²⁷ Süleyman Uludağ, "Tasavvuf Terimleri Sözlüğü", İst., 1991, s. 364.

¹²⁸ Mehmet Kanar, "Büyük Farsça-Türkçe Sözlük", ist., 1993, s. 640.

Mütezâd-ı işve ol hatt-ı nevin icâdudur
Zülfünün terkîb-i bend-i fitne hatır-zâdudur
G. XX, 1

Ol hoş-hirâm-ı işve aceb kangı sudedir
Seyl-i sirişk-i dîdem anı cüst ü cüdedir
G. XXXVI, 1

Dolaylı anlatma, işaretle anlatma anlamlarına gelen imâ da sevgilinin vasıflarındandır. Çünkü sevgili baştan ayağa bütün uzuvlarıyla âşığa nâz, imâ ve işaretle bulunmaktadır.

5) Nahvet:

Nahvet, gurur, kibir ve büyülenme anlamlarına gelmektedir. Sevgiliye yakışan en belli başlı unsurlardandır. Çok gurur ve kibirin günah sayıldığı bilinmektedir. Halk arasında, fazla gururlanan ve kibirli insanlara iyi bakılmaz. Nedim sevgiliyi gurur, kibir ve büyülenmeden vazgeçmediği için nâ-müselman gibi görüyor. Güzellik mülkü olarak değerlendirilen sevgilinin yüzüne siyah hatla yazılı ve eli kitaplı bir güzellik gelmesine rağmen, kendisi gurur ve kibir kafiri olmaya devam edip müslüman olmadığını belirtmektedir.

Geldi mülk-i hüsnüne hatt-ı siyeh mushaf-be dest
Sen dahı ey kafer-i nahvet müselmân olmadın
G. LXX, 3

6) Sitem:

Sitem, zulüm, eziyet anlamlarına gelen sevgilinin bir alışkanlığıdır. Âşık sâdece sevgiliden değil, onun bütün uzuvlarından eziyet görmektedir. Bu da yetmiyormuş gibi bir de zaman ve felek aşığa sitem etmektedir. Nedim, bunların hepsini çekmiş biri olarak kendini tanıtmaktadır.

Cefâ-yı tâlî'-i nâ-sâz-kârı benden sor
Aman aman sitem-i rûzgârı benden sor

G. XXVIII, 1

7) Vuslat (Visâl):

Vuslat, kavuşma, âşîğın sevgilisine kavuşmasıdır. “Divan şiirinde âşîğın en belirgin hedefi vuslattır. Ağlayıp inleyişi yalnız vuslat içindir.”⁽¹²⁹⁾ Aşık, çektiği bütün çilelere katlanma gücünü sevgiliye ulaşma ümidinden almaktadır. Âşık için vuslat sabah gibi güzel, güneş kadar lüzumlu ve bayram kadar sevindiricidir. Âşık tarafından bu kadar hararetle istenmesine rağmen maalesef vuslat bir türlü gerçekleşmez. Hatta o kadar uzar ki binbir gece masalları gibi sonuca erişmez.

“Ayrılık derdinin dermânı, ayrılık derdinin tiryakı vuslattır. Vuslat âşîğın ihtimamla büyüttüğü fidandan (sevgili) beklediği bir meyve; sevgilinin güzelliğ kaybolduktan sonra aşîğa sunduğu bir unsur olarak, hazanda görülen itibarsız bir rüyaya benzer.”⁽¹³⁰⁾

Aşık bütün ısrarlı çabalarına rağmen vuslata eremezken, teselli bulacak bir söz bir cevap bile sevgiliden alamaz. Onun vuslat sözü bile verilecek en büyük müjde sayılır. Buna muvaffak olamayan âşîğın gönlü geçen zaman içerisinde delirmiş bir mecnun gibi daima eski günleri yâd edip durmaktadır. Vuslatla ilgili dayanılmayacak en büyük acılardan biri ise rakibin âşıktan önce ona varmasıdır.

Çıkmadı dehânından anın vâde-i vuslat
El-ân o muamma-yı vefâ mübhemimizdir

G. XXXIX, 4

Ola cânâne vü peymâne de el vermeye vuslat
Nedir bu cevri ü bîdâdı sipihr-i dîn nigun-sâr ol

G. LXXVI, 6

Daim visâl-ı dilberi yâd etmede gönül
Mecnûn kendü kendü ile güft ü gûdedir

G. XXXVI, 4

¹²⁹ Dr. İskender Paşa, a.g.e., Ank., 1989, C. II, s. 486.

¹³⁰ Dr. İskender Paşa, a.g.e., Ank., 1989, C. II, s. 486.

8) Hasret:

Hasret, ayrılık, sevgiliden ayrı olduğunda çekilen acı ve dertlerdir. Aşık devamlı ayrılık acısı çeker. Onun değişmez kaderi hasret, sürekli bir hâl olmuştur. Ayrılık derdiyle yanıp yakılan gönül hep vuslatı hayal eder. Böylece teselli bulur.

Hasret, hicr, hecr, firkat, firak gibi kelimelerle anlatılır. Âşık hicrân okuyula yarılı olduğu için her zaman inler ve bu inleyişi daima artarak devam eder. Hasretin daha çok benzetildiği unsurlar, tığ ve kılıçtır. Ancak ayrılık acısı tığdan da kılıçtan da daha beter yaralamaktadır âşığın gönlünü.

Hasreti sâdece âşık çekmez, bazen de sevgili çeker. Onun için hasret ise çıkıp salınıp gezerken aşığa vereceği ızdıraptır. Nedîm, bir beytinde “Ey serv-i nâz, bazen sürme bazen vesme, bazen de piyâle çek, ama artık yeter firkati çekme” diye ona yalvarmaktadır. Bu da gösteriyor ki âşık, sevgiliyi göremeyince, sevgili süslenip çıkmayınca hem onu görme hasreti çekmekte hem de onun vereceği acılara hasret çekmektedir.

Haste-i hecrim ben efgân-ı hâzinim tâzedir
Nev-be nevdür nâlişim her dem eninim tâzedir
G. XLI, 1

Çünkü tîr-i hecr ile oldun zâkım-nâk ey gönül
Çek çevür kendin ki bir kâşî kemân lâzım sana
G. IV, 7

Geh sürme gâh vesme vü gâhi piyâle çek
Ey serv-i nâz çekme yeter gayri firkati
G. CXLVI, 3

9) İntizâr:

İntizâr, bekleme ve beklenilme anlamına gelir. Aşkta en çok yaşanan duyguların başında intizâr gelir. Âşık, bütün ömrünü kesintisiz intizârla geçirir. Buna karşılık sevgili de aynı şekilde hep beklenen olur. Bu yüzden aşkta en kötü şeyin beklemek olduğunu herkes bilmektedir. Şu söyleyiş yaygındır. “El-intizâr

eşeddü min-en-nâr: beklemek, ateşten daha şiddetlidir.”⁽¹³¹⁾ Buna rağmen her insan mutlaka birini bekler ve mutlaka biri tarafından beklenilir; veya böyle olmalı.

İntizârı zorlaştıran ise hem ümit hem de korkuyu birlikte taşımasıdır. Beklenilenden ümidi kesmemek bu halin devamına, korku ise hal devam ederken çekilen acının çekilmesine sebep olmaktadır. Hele bu özellikler arttık, âşığın hali perişan olmaktadır. Nedim, bunu en iyi bilenlerden olmalı ki aşağıdaki beyti söylemiş. Yoksa yukarıdaki anlatılanların tümüne havi bir beyiti söylemek mümkün olmazdı.

Düşüp ümide neler çektiğimi ben bilirim
Belâ-yı keşmekeş-i intizârı benden sor

G. XXVIII, 2

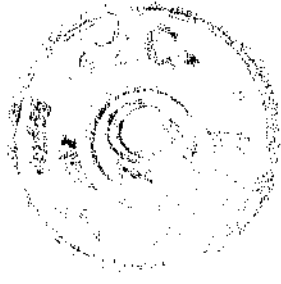
10) Giryeye:

Giryeye, ağlama, ağlayış. Âşığın ve gönlünün en belirgin özelliklerinden biri sürekli ağlamalı ve ağlamaklı olmasıdır. Âşık, ağlayarak, inleyerek sevgiliye derdini anlatma, sesini duyurma amacındadır. Ancak sevgili onun sesini asla duymaz. Çünkü o ağıyâr ile zevk ü safâdadır. Ayrıca sevgilinin kahkahaları da âşığın ağlamasının duyulmasına engel olmaktadır. Gönül ne kadar ağlarsa ağlasın yine de kavuşma ümidinde güzellikler vardır.

Ser germi-i niyâz ile dil giryeye-nâk olur
Yine hadika-i emelin âb u tâbı var

G. XXVI, 3

¹³¹ Ferit Devellioglu, "Osmanlıca-Türkçe Lügat", Ank., 1995, s. 444.

II. BÖLÜM
NEDİM'İN GAZELLERİNDE MANEVÎ UNSURLAR

I - DİN İLE İLGİLİ UNSURLAR

A) ALLAH

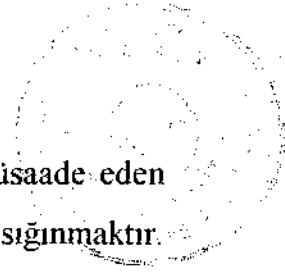
Nedîm'in gazelleri arasında direk Allah'ı konu alıp; işleyen tevhit ve münacaat niteliğinde bir gazele rastlamadık. Bununla birlikte münacaat türündeki bir esere onun dîvanında da rastlamak mümkün değildir. Hatta Nedîm, na't bile yazmamıştır. Ancak gazellerin bir kaçını bazı beyitlerinde dolaylı da olsa Allah ad ve sıfatlarını kullanmıştır.

Kullanılan bu isim ve sıfatlarla Allah'ın bir çok vasfı da belirtilmiş olmaktadır. Bu isim ve sıfatlar şunlardır: "Allah, Rab, Hudâ ve Allah u Teâlâ"dır.

Gazelerde zikredilen Allah, birdir ve en büyük varlık odur. O, bütün kâinâtı yaratmıştır. Hâlık-ı mutlaktır. Varlığın ve birliğin merkezi odur. O'nun gücünde tükenme ve sıfatlarında herhangi bir şüphe ve eksiklik sözkonusu değildir.

Bütün varlıkları yaratan olduğuna göre, ondan daha fazla bilen ve ondan önce hükmeden yoktur. O halde her yaratık yaratanın varlığına ve gücüne delâlet etmektedir. O, en büyük yaratıcı olmakla birlikte en büyük rezzaktır. Yarattığı herşey onun teminatı altındadır.

Allah, hem bu dünyaya hem de ahirete sahiptir. O, her iki alemin yaratıcısı ve yöneticisidir. Bu dünyada yapılan iyi ve kötü şeylerin hesabı öteki dünyada onun izni ve hesabı altında gerçekleşecektir. Bütün yarattıklarının hakkını o vermiştir ve yine o gözetecektir. Kimsenin kimseye hakkının geçmemesinin tek hakimi ve şahidi odur. Bu yüzden Allah'ın verdiği güven ve karar tek ve kesindir. Onda herhangi bir eksiklik bir yanlış sözkonusu değildir.

İyiliği ve kötülüğü yaratan Allah'tır. Bunların işlenmesine müsaade eden ve gücü veren de Allah'tır. Bu yüzden en doğru şey direk Allah'a sığınmaktır. Kötülüklerle meydan vermemesi için ondan yardım beklenmeli ve ona dua edilmelidir.

Bu dünyanın ve ahiretin bütün güzelliklerini o yaratmıştır. Bütün güzelliklerin tek sahibi ve yaratıcısı odur ve "cemâl-i mutlak" sâdece Allah'tır.

Hasılı Allah herşeyin başı ve başlangıcıdır. Her beklenen Allah'tan beklenilmelidir. Bu dünyadaki her varlık onundur ve bir emânettir. Bu emânet yeri ve zamanı geldiğinde geri alınacaktır. İnsan her şeyiyle kendisini Allah'a emânet etmeli ve onu vekil kılmalıdır. Çünkü o her şeyin en iyisini en hayırlısını Allah bilmektedir. İnsanoğlu bu aleme hayran olmalı ve daha ötesini düşünmemelidir. Çünkü yaratılışın sebebini, hikmetini kimse bilemez. Bunları ancak Allah bilir.

Aşağıdaki beyitler, Allah'ın vasıflarını değişik biçim ve söyleyişlerle ifâde etmektedir.

Fürûg-ı gaaze mi billâh söyle rüyundan
Bu reng ü tâb Hüdâ verdiği cemâl midir

G. XXV, 9

Âsâfâ ikbalini Allah câvid eylesin
Sâye-i lütfunda her gün ehl-i dil iyd eylesin

G. CII, 1

Bî-gümân eyler temessül sûret-i ayba eğer
Fursat-ı gûftâr yâ Rabb değmesin bed-gûlara

G. CIX, 4

Çün mihr ü kamer sîne vü ruhsâr güşâde
Düş etmesin ol şuhu Hüdâ çeşm-i hasûde

G. CXXVII, 1

Halkeylememiş bir dahı emsâlini hâşâ
Allah u Teâlâ

G. (M.) CLXII, 7

B) PEYGAMBERLER:

1. Hazret-i Muhammed (SAV):

Gazelerde Hz. Muhammed isim olarak zikredilmemiştir. Gazellerin arasında na't türünün özelliklerine uygun herhangi bir gazel ve beyte de rastlanmamıştır. Bununla birlikte peygamberimizin diğer adları olarak bilinenlerden herhangi birine de gazelerde rastlanmamıştır.

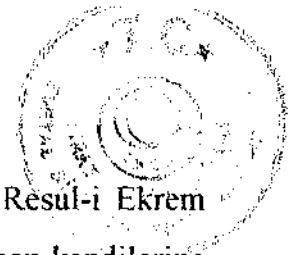
Nedim'in yaklaşık 160 civarındaki gazellerinden sadece bir beyitte peygamberimizin bir vasfı olan "dürr-i yetim" zikredilmiştir.

Peygamberimizin hayatı (Siyer-i Nebî), sözleri (Hadis), yaptıkları (Sünnet) ve gösterdikleri mucizeler, bütün İslâmî Türk Edebiyatı ürünlerinde ve Divan şiirinde oldukça işlenmesine rağmen bunların Nedim'in gazellerinde gereği gibi ele alınıp işlenmeyişi oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca, "çihâr-ı yârî güzîn" dediğimiz dört büyük halifeden de söz edilmediği görülmektedir. Bunun sebebinin ciddi bir şekilde araştırılıp incelenmediği de ayrıca üzüntü verici bir olaydır. Söylenenlerin bir çoğu birbirinin aynısı ve sadece bir kaç kişinin araştırması sonucu söylenen ve varılan yargılardır.

Peygamberimizin doğarken babadan yetim doğduğunu ve çok kısa bir süre sonra da anneden öksüz kaldığı bilinmektedir. ⁽¹³²⁾ Hatta bu hal peygamberimiz için çok zor görülmüştü. Çünkü yaşı da küçüktü. Annesiz ve babasız birinin bu yaşta yalnız başına kalması hakikaten düşündürücüydü. Herkes bu durumdan muzdaripti. Onun geleceğinden şüphe edilmekte ve ona acınmaktaydı. Ancak hiç kimse daha sonra nazil olacak şu ayetten haberdâr değildi: "Rabbin seni yetim bulup da barındırmadı mı?" ⁽¹³³⁾ Bu ayetin mealinden de anlaşıldığı üzere peygamberimizin yetim oluşu ve yetim birisinin alemlere rahmet olarak gönderilmesi, sayısız insanı şaşırtmış ve bu hikmetin altından kimse kolay kolay kalkamamıştır. Hatta bu konuyla ilgili olarak şöyle bir soru da zihinleri meşgul

¹³² Salih Suruç, "Peygamberimizin Hayatı", İst., 1991, s. 92.

¹³³ "Ed-Duha Sûresi, ayet 6"

etmiştir: “Peygamber efendimizin muhterem peder ve vâlideleri Resul-i Ekrem efendimizin peygamberliğine neden yetişemediler ve neden ona iman kendilerine nasib olmadı?” Bu sorunun cevâbını Bediüzzaman Said Nursî şöyle açıklamaktadır: “Cenâb-ı Hak, Habîb-i Ekreminin peder ve vâlidesinin, kendi keremiyle Resul-i Ekrem (as)’ın ferzendâne hissini memnun etmek için vâlideynini minnet altında bulundurmuyor. Valideynlik mertebesinde, manevî evlat mertebesine getirmemek için; halis kendi minnet-i rubûbiyeti altına alıp, onları mes’ûd etmek ve Habîb-i Ekremine de memnûn etmeği rahmeti iktizâ etmiş ki, vâlideynini ve ceddini ona zâhirî ümmet etmemiş. Fakat ümmetin meziyetini, fazîletini, sa’adetini onlara ihsân etmiştir. Evet, âlî bir müşîrin (mareşal) yüzbaşı rütbesinde olan pederi, huzuruna girmesi; birbirine zıt iki hissin taht-ı tesirinde bulunur. Padişah; o müşîr olan Yâver-i Ekremine merhameten pederini onun mahiyetine vermiyor!”⁽¹³⁴⁾

Peygamberimizin yetim olarak yetişip son peygamber oluşuyla ilgili değişik yorum ve düşüncelerin çok olmasına karşın onun bu özelliğini en veciz bir biçimde ifâde eden söz ise “dürr-i yetîm” olmuştur. “Dürr-i yetîm” edebiyatta; “Nadirü'l-vücut olan büyük, a'la inciye denir ki derûn-ı sadeftedir yetîm, yani ferd ü yegâne olarak tekevvin etmekle büyük olup dönesi üç miskâl miktarı olduğu mervîdir. Dürr-i yetîm tabiri kinâyeten Peygamberimiz hakkında da kullanılır.”⁽¹³⁵⁾

Tasavvufta “insan-ı kâmil” manasına da gelen “Dürr-i yetîm” mecâzen hep hep Peygamberimiz için kullanıldığını görüyoruz.⁽¹³⁶⁾

Peygamber Efendimizin anne-babası için kullanılan sedef, inciyi içinde tutan onu yapan, koruyan ve oluşturan olarak değerlendirilmektedir. İnci değerli olur da onu yapan, doğuran değerli olmaz mı? Peygamber Efendimizi yetiştiren, onun içinde büyüdüğü beşiği; sedef, sedef işçiliği ürünü olarak değerlendiren

¹³⁴ Bediüzzaman Said Nursî, "Mektûbât", s. 398.

¹³⁵ A. Talat Onay, "Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar, Ank., 1993, s. 136.

¹³⁶ Süleyman Uludağ, "Tasavvuf Terimleri Sözlüğü", İst., 1991, s. 147.

Nedim, bir telmihle Peygamber Efendimizin ebeveynini hatırlamış ve hatırlamak istemiştir.

Nedim'in peygamberimiz hakkında bu kadar saygı ve sevgiye sahipken neden O'nun için ayrı bir nazım türüyle başlı başına Peygamber Efendimizi konu alan bir şiir yazmamıştır, doğrusu son derece dikkat çekicidir. Bu konularda henüz derin bir araştırma bulunmadığı için, kolayca bir hükme varmanın yanlış olacağına inanmaktayız. Yapacağımız en yararlı şey bu konuya dikkat çekmek olacaktır.

Öyle bir dürr-i yetim-i nâzı eyler perveriş
Nola ol tıflın sâdef-kârî ise gehvâresi

G. CLIX, 2

2. Hz. İsâ (as):

Hz. İsâ İsrailoğullarının son peygamberidir. Kendisine incil indirilmiştir. Hz. İsâ bir mücize olarak Hz. Meryem'den babasız olarak dünyaya gelmiştir. "Cebrail (as) Hz. Meryem'in yanına varıp gömleğinin yakasından üfürmüş üdfürüğü, onun döl yatağına erişmiştir. ⁽¹³⁷⁾ Hz. İsâ ve annesi Hz. Meryem hakkında Kur'an-ı Kerim'de yirmiden fazla ayet vardır.

Hz. İsâ Beytullahim'de doğmuştur. Ulül'azm peygamberlerden olan Hz. İsâ otuz yaşına geldiğinde kendisine peygamberlik tevdi edilmiştir. ⁽¹³⁸⁾

Hz. İsâ'nın bir çok mucizeleri vardır. Hz. İsâ neye dokunsa ona can verir ve ölüleri diriltirmiştir. Bu yüzden ona "can-bahş" vasfı verilmiştir. Ayrıca körlerin gözünü açmak, çamurdan kuşlar yapıp onlara can vererek uçurtmak, daha bebekken konuşmak ve suyun üstünde batmadan yürümek gibi mucizelere de sahiptir. Uzunca bir süre halkı Allah yoluna çağırmasına rağmen bu süre içinde ancak on iki kişi kendine inanmıştır ki bunlara "havârî" denilmektedir.

¹³⁷ M. Asım Köksal, "Peygamberler Tarihi I-II", Ank., 1990, s. 309.

¹³⁸ Neclâ Pekolcay, "İslâmî Türk Edebiyatı'nda Şekil ve Nevilere Giriş", İst., 1994, s. 133.

Hız. İsa'yı "Yahudiler öldürmeye kalkıştıklarında onlara havâriyelerden biri yardım etti. Hız. İsa bir eve gizlenmişti. Onu bulup bir tepeye çıkardılar ve çarınha germek istediler. Ancak İsrailoğullarının gözüne onu şikâyet eden kişi Hız. İsa sûretinde göründü. Onu çarınha gerdiler. Hız. İsa ise melekler tarafından dördüncü kat göğe kaldırıldı. Ve kendisine kıyâmete kadar ömür verildi. O, ölmemiştir. Ahir zamanda yine yeryüzüne inecek ve halkı islâmiyete dâvet edecektir. Tabi bu kıyâmet alametlerinin büyüklerinden birisidir. Yeryüzünde Deccal'ı öldürecek ve Tur Dağı'na çıkacaktır. Yecüc ve Mecüc'ün çıkardığı fesadı da ortadan kaldırıp bir süre adâletle dünyaya hükmedecek ve müslümanlar dünyaya hakim olacaktır. Bütün putları kıracak ve Hız. Mehdî ile buluşacaktır. Müslümanların tümü hak peygamberlere inandıkları gibi Hız. İsa'ya da inanmışlardır. Ve Hız. İsanın ölmediği bu inancın içindedir. Hız. İsa'nın şiirlerde de en fazla işlenen yanı; Hız. Meryem'in olağanüstü bir şekilde Hız. İsa'ya gebe kalması, daha bebekken konuşması, mesh yoluyla ve nefesiyle körleri iyileştirip hastaları tedâvi etmesi, ölüleri diriltmesi, dünya malına değer vermeyişi kendi söküğünü kendi dikmesi, hiç evlenmemiş olması, göğe çekilip gökte bulunması, maddeden arınmış olması ve kıyâmete kadar diri kalmasıdır. ⁽¹³⁹⁾ Divan şiirinde çok sık anılmasına rağmen Nedim'in gazellerinde bir tek beyitte anılmıştır.

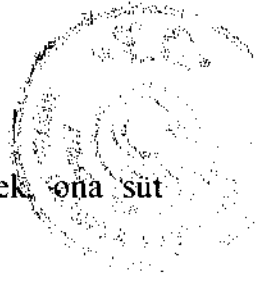
Tâ haşre değın Hazret-i İsi gibi ben de
Olsam nola zinde

G. (M.) CLXII, 3

3) Hız. İbrâhim(as):

Hız. İbrahim, Nemrud'un veziri Âzer'in oğludur. Babil hükümdarı olan Nemrud hem zâlim hem de puta tapan bir pâdişaktır. "Müneccimleri Nemrud'a o yıl doğacak bir erkek çocuğun onun tahtını ve tacını yıkacağını, putlarını kıracağını, kendisini de öldüreceğini söylemesi üzerine, Nemrud, o yıl doğan erkek çocukları öldürtmeye başlamıştı. İbrahim Peygamber doğduktan sonra,

¹³⁹ Dr. İskender Pala, a.g.e., Ank., 1989, C. I, s. 502.

annesi onu bir mağaraya sakladı. Ancak belirli zamanlarda giderek ona süt verdi.”⁽¹⁴⁰⁾

Hız. İbrahim hakkında Kur'an-ı Kerim'in değişik ayetlerinde bahsedilmiştir. (bkz. Bakara/127, En'am /74-79, el-Enbiyâ/58/70, Saffât/91-107, İbrahim/37, Hûd/73, Zariyat/30, Nahl/123)

Hız. İbrâhim, kendi aklı ve muhasebesiyle Allah'ı bulmuştur. Tek bir Allah'a inandığı için onun dinine Hanif, ona ve inandığına inanan milletine de Hanif Milleti denmiştir.

“İbrahim (as) Babil mabedine girip putları kırmış, sâdece en büyük putu bırakarak baltayı bu putun kafasına takmıştır. Bunu gören Nemrut kavminin ele başları onu öldürmeye karar vermişlerdi. Kur'an-ı Kerim'de şöyle deniliyor: “Onu yakın ! (bu sûretle) Tanrılarınıza yardım edin, eğer (bir iş) yapanlardansanız, dediler. Biz de dedik: Ey ateş, İbrahim'e karşı serin ve selâmet ol ! (Cenâb-ı Hak ateşten sıcaklık ve yakıcılık tabiatını giderdi.- Medârik) (el-Enbiyâ 68-69)... Bir çok metinde ateşin gül bahçesi haline geldiğinden bahsedilmektedir. Bundan sonra Cenâb-ı Hak, Nemrud'a ve kavmine sivrisinekleri musallat etti. Nemrud'un dimâğına da bir sivrisinek girip onu öldürdü. (Medârik)⁽¹⁴¹⁾

Hız. İbrahim evli olmasına rağmen uzunca bir süre çocuğu olmamıştır. İkinci evliliğini de yapmasına rağmen yine çocuğu olmayınca, Hız. İbrahim Allah'a yalvarıp kendisine bir evlat verdiği takdirde bu evlâdını ona kurban edeceğini söyler. Bir süre sonra Hacer adlı eşinden İsmail (as) doğar. Daha sonra da diğer eşi Sara da İshak (as)'yi doğurur. İsmail (as) 7-8 yaşlarına gelince gaibden bir ses İbrahim'e oğlunu kurban edeceği sözünü hatırlatır. Hız. İsmail bu emri itirâz etmeden kabûl eder. Hız. İbrahim oğlunu kurban etmeye götürür. Ancak bıçak onu kesmez. O sırada bir melek kurban edilmek üzere bir koç getirir, onun kurban edilmesini söyler. Bu günde yerine getirdiğimiz kurban farîzası

¹⁴⁰ Hız. İsâ (Meryem oğlu), ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de 27 âyet vardır.

¹⁴¹ Neclâ Pekolcay, "İslâmî Türk Edebiyatı'nda Şekil ve Nev'ilere Giriş", İst., 1994, s. 133.

bunun sonucudur. Bununla birlikte hem erkekler hem kadınlar için sünnet olmak da Hz. İbrahim zamanından kalmıştır. ⁽¹⁴²⁾

Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail ilk defa Hz. Adem tarafından inşa edilen Kâbe'yi yeniden inşa etmişlerdir. Bu çalışma esnasında Hz. İbrahim'in iskele olarak kullandığı taş bugün hâlâ Kâbe'de "Makâm-ı İbrâhîm" olarak bilinir. ⁽¹⁴³⁾

Hz. İbrahim çok cömert olduğu için sofrasında misafir olmayınca yemek yemezmiş Misafir oldukça onun sofrası bollaşır, bereketlenirmiş. Bugün hâlâ halkın ağzında "Halil İbrahim bereketi, Halil İbrahim sofrası" deyimleri kullanılır. Hz. İbrahim hakkında bir çok menkûbe mevcuttur. Bu yüzden Dîvan şiirinde sıkça anılır. Nedîm'in gazellerinde ise sâdece bir tek beyitle anılmıştır.

Gûş eyledikte nâmının İbrahim olduğun
Pûşîde kıldı Ka'be-i uşşâk-ı zülf ü hat

G. LIII, 5

4) Hz. Yusuf (as):

Hz. Yusuf, İsrailoğulları peygamberlerindedir. Hz. Yakub'un oğludur. "Benî İsrailin ceddî olan Yakub'ub çocukları içinde en güzeli Yusuf'tu. Yusuf, on iki yaşına geldiği zaman bir rüya gördü. "Yusuf babasına: Babacığım, demişti, gerçekten rüyada on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki, onlar bana secde edicidirler. (Babası Yakub) dedi ki: Oğulcağızım rüyayı biraderlerine anlatma. Sonra sana bir tuzak kururlar. Çünkü şeytan insanın apaçık bir düşmanıdır. Rabbin seni öylece (rüyada gördüğün gibi) beğenip seçecek, sana rüya tabirine ait bilgi verecek, sana karşı da Yakub hanedanına karşı da, nimetlerini -daha evvelden ataların İbrahim'e ve İshak'a tamamladığı gibi- tamamlayacaktır. Şüphesiz ki Rabbin her şeyi bilendir, tam hüküm ve hikmet sahibidir. (Yusuf: 4-6) ⁽¹⁴⁴⁾

¹⁴² M. Asım Köksal, "Peygamberler Tarihi", Ank., 1990, s. 169-170.

¹⁴³ M. Asım Köksal, "Peygamberler Tarihi", Ank., 1990, s. 200-203.

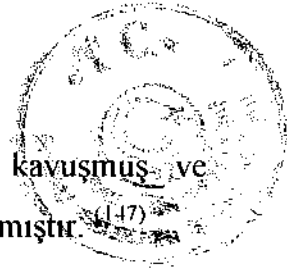
¹⁴⁴ Neclâ Pekolcay, "İslâmî Türk Edebiyatı'nda Şekil Nev'ilere Giriş", İst., 1994, s. 120.

Hz. Yusuf, Hz. Yakub'un on iki oğlundan en güzeli idi. Hz. Yakub onu çok severdi. Bu yüzden kardeşleri Yusuf'u kıskandılar. "... (O kardeşler) şöyle demişlerdi: Yusuf'la biraderi (Bünyamin) babasının yanında muhakkak bizden daha sevgilidir. Halbuki biz (birbirimizi destekleyen kuvvetli) bir cemaatiz. Babamız herhalde açık bir yanlışlık içindedir. Yusuf'u öldürün. Yahud onu (uzak ve ıssız) bir yere atın ki, babanızın teveccühü yalnız size münhasır olsun ve siz ondan sonra salih bir zümre olasınız. İçlerinden bir sözcü (Yâhûdâ): Yusuf'u öldürmeyin, onu bir kuyunun dibine bırakın da, bir yolcu kafilesinden biri onu (yetik olarak) alsın. Eğer (mutlaka) yapacaksanız (bari böyle yapın) dedi. ⁽¹⁴⁵⁾ Hz. Yusuf'u alıp kıra çıkan kardeşleri, onu bir kuyuya salıp gömleğini de kana bulayıp babalarına dönerler. "Yusuf'u kurt yedi. Bu gömlek de onun gömleğidir." diye Yusuf'un kana buladıkları gömleğini babalarına uzatırlar. Hz. Yusuf'un kuyuda geçirdiği üçüncü gününde Mısır'a giden bir kervan tarafından çıkartılıp, Mısır'a götürülür. Çok güzel olan Hz. Yusuf Mısır'da misliyle altınla satıldı. En son Mısır azizinin evine kadar gitti. Mısır azizinin karısı olan Zeliha ona aşık oldu. Çünkü daha önce onu rüyasında görmüş ve vurulmuştu. Zeliha ona tekliflerde bulduysa da hep red cevabı aldı. Yine bir gün Zeliha onun odasına girdi ve tekliflerini ısrarla tekrar etti. Bu durumdan kurtulmak isteyen Hz. Yusuf kaçarken Zeliha tarafından omuzundan tutulduğunda azizle karşı karşıya kaldılar. İftiraya uğrayan Hz. Yusuf yaklaşık yedi yıl zindanda bekletildi. Arkadaşları tarafından ayıplanan Zeliha onları davet edip ellerine turunç ve bıçak verdi. Tam bu sırada Hz. Yusuf'u onlara gösterince kadınlar "İn haza melekün kerimün" ⁽¹⁴⁶⁾ deyip ellerini kestiler. Hz. Yusuf'un güzelliği dillere destân olmuştur. Zeliha da son derece güzel ve evli olmasına rağmen hâlâ kızdır.

Hz. Yusuf'la evlenip uzunca bir süre mutlu olmuşlardır. Ancak bu o kadar kolay olmamıştır. Hz. Yusuf zindanda çektiği çilelere, babası Yakub ise onun hasretine yandığı için onların da adı sabırla birlikte anılır olmuştur. Hz. Yusuf ve

¹⁴⁵ Neclâ Pekolcay, "İslâmî Türk Edebiyatı'nda Şekil Nev'ilere Giriş", İst., 1994, s. 120.

¹⁴⁶ A. Talat Onay, "Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar", Ank., 1995, s. 441.

H. Yakub bu sabrı gösterdikleri için sonunda birbirlerine kavuşmuş ve ağlamaktan kör olan Yakub'un gözleri de Yusuf'un gömleğiyle açılmıştır.¹⁴⁷

Görüyoruz ki, H. Yusuf da diğer peygamberler gibi bir çok çileler çekmiştir. başından bir çok olaylar geçmiştir. İşte bu olayların hemen hemen hepsi zenginleştirilerek edebiyata aktarılmıştır. Dîvan şiirinde adı en çok zikredilen peygamberlerden birisi H. Yusuf'tur. Çünkü onu hatırlatacak sayısız sebep vardır. Nedîm'in gazellerinde de aynı özelliklerle gördüğümüz H. Yusuf iki ayrı beyitte anılmıştır. Kur'an-ı Kerîm'de geniş yer bulan "Yusuf u Zeliha" kıssası halk arasında da yaygındır.

Sinede teng olma ey dil kim seni der-bend eden
Matla-ı kâm eyleyendir Yusuf'un zindanını

G. CLVII, 8

Sensiz ey Yusuf-ı gül pîrehenin cami-i ten
Zahmurur cismime pirâhen-i mesmûm gibi

G. CXLII, 3

C) MELEKLER

Meleklerin varlığı, ona imanla mümkündür. Çünkü, "Melekler, yemekten, içmekten, evlenmekten, doğup doğurulmaktan berîdirler. Melekler nûr gibi latif, nûrânî, mahiyetleri Allah Teâlâ'ca ma'lum, yaratılmış bir kısım kuvvetli varlıklardır.

Dört büyük meleklerle birlikte, Kirâmen Kâtib'in melekleri ve adlarını ve neye me'mur olduklarını bilmediğimiz sayısız melekler vardır. Hepsinin maksadı kendi yaratıcıları olan Allah'a ibâdet eden bu yaratıklara inanmak her mü'minin görevidir.

¹⁴⁷ H. Yusuf'la ilgili Kur'an-ı Kerîm'de kırk civarında âyet vardır.

Kâinatda insan ve diğler canlılarla birlikte akıl ve şuurda sahip, gözlerden uzak binlerce kuvvetin olduğunu peygamberler ve kitaplar haber vermiştir. Cin ve peri diye adlandırılan bu yaratıkların bir takımı mü'min (zararsız), bir takımı da kâfir (zararlı)dir.

Meleklerin en belirgin özelliklerinden birisi de son derece güzel olmalarıdır. Hûrî, perî, melek gibi isimler âlem-i ervâhta bulunan güzellerin isimleridir. Ancak, dünyadaki bazı güzellerin de mecâzen bu isimlerle anıldıklarını biliyoruz. Bununla birlikte bu isimler kadın adları olarak da kullanılmaktadır. Edebiyatta ve özellikle Dîvan şiirinde güzellikleri dolayısıyla sevgili hep hûrî, perî ve melektir veya bunların sıfatlarıyla sıfatlandırılır. "Hûrîler; anber saçlı, hilâl kaşlı, kara gözlü, güneş yüzlü, şirin sözlü, şiveli, nâzlı, inci dişli, mercan dudaklı, gül yanaklı, servi boylu, güzel huylu, gülden tâze ve târi, bakire kızlardır." [İbrakim Hakkı, Marifetnâme] dilber olarak da vasıflandırılan sevgili, cennetteki kızlara benzetilir.

Yok bu şehir içre senin vasf ettiğın dilber Nedim
Bir perî-sûret görünmüş bir hayâl olmuş sana
G. II, 8

Temâşâ eyleyip âyîne içre aks-i ruhsârın
Kıyas ettim perîdir sihr ile minâyâ girmiştir
G. XXIII, 4

D) KİTAP, SÛRE VE AYETLER

1) Kelâm-ı Hak, Mushaf (Kur'ân-ı Kerîm):

Nedim'in gazellerinde, dört büyük kitabın adı bizzat anılmamıştır. "Kelâm-ı Hak ve mushaf" terimlerinden ise biz sadece Kur'ân-ı Kerîm'i anlıyoruz. Çünkü, "Allah'ın sözü" manalarına gelen "Kelâm-ı Hak" aynı zamanda "doğruluğunu kaybetmemiş, korunmuş" anlamlarını da beraber taşımaktadır. Bugün sadece bu özelliklerini koruyan ve taşıyan kitap ise dört büyük kitabın sonuncusu olan ve yine son peygamber olan Hz. Muhammed'e inmiş Kur'ân-ı Kerîm'dir.

Baştan başa mûcize olan Kur'ân-ı Kerîm'in kıyamete kadar bozulmadan muhafazası ise Yüce Allah tarafından garanti edilmiştir. Her ne kadar Kelâm-ı Hak tabirinden Tevrat, Zebûr ve İncil de anlaşılmasına rağmen bugün bu kitapların asılları mevcut olmayıp, insanlar tarafından tahrif edilmişlerdir. Dolayısıyla kıyamete kadar "Kelâm-ı Hak" tabirinden kasıt hem şimdiye kadar hem de bundan sonra kıyamete kadar hep Kur'ân-ı Kerîm anlatılmış ve anlaşmıştır.

Gazelerde zikredilen mushaf ve hat kelimelerinden de Kur'ân-ı Kerîm anlaşılır. Her ne kadar mushaf ve hat kelimeleri sevgilinin yüzü ve yüzündeki çizgiler ve tüyelerin de kastedilse bile diğer unsurlarla birlikte anlam ilgisi kurulduğunda asıl verilmek istenenin Kur'ân-ı Kerîm olduğu açıkça görülmektedir. Bazen bunlar birer ayetle birlikte zikredilmiştir.

Olur mefhûm her şîrinin olmak telh encâmı
Kelâm-ı Hak'da der-pey gelmesin tîn zeytûnun
G. LVII, 7

Geldi mülk-i hüsnüne hatt-ı siyeh mushaf-be dest
Sen dahi ey kâfer-i nahvet müselmân olmadın
G. LXX, 3

2) Sûre ve Ayetler:

Nedîm'in, gazellerinde çok sayıda ayet, ayet meali ve bunlara telmih yapıldığı söylenemez. Ancak bir kaç beyitte Kur'ân'daki bazı sûre ve ayetlerden kelime ve ibârelerin iktibas edildiği görülmektedir.

Bir beyitte Nedîm sevgilisinden bahsederken, "Sakın o yeni hatt içkiyi haram kılan yeni nazil olmuş ayet olmasın; artık sevgili (çünkü sevgili) (içkiye benzeyen) dudağını göstermez oldu." diye belirtmektedir. Görüldüğü gibi Nedîm, sevgilinin yüzünü mushafa benzetmekte ve onun ayva tüyelerini yeni nazil olmuş; içkiyi haram sayan ayete benzetmektedir.

Göstermez oldu la'lin ol hatt-ı nev sakın
Tahrîm-i kamre nâzil olan ayet olmasın

G. XCI, 2

Nedîm'in gazellerinde görülen bir başka ibare ise Kur'ân-ı Kerim'deki "Tebbet" sûresini hatırlatmaktadır. Cenâb-ı Hak tarafından (Venzir...) âyet-i kerîmesi inzal edilince Hz. Peygamber "Yakın hısımlarını çağırıp Hudâ'nın gazabından ve rûz-ı cezânın zahmetinden kendilerini korkuttu. Amcası Ebu Leheb ona dönüp dedi: Bunun için mi davet ettin? Ve eline bir taş alıp seyyidü'l-kevneyni vurmak istedi. Hak celle ve alâ bu sureyi (yani Tebbet'i) münzel kıldı."

"Meclise sıklet verenleri def için Tebbet sûresi tersine okurlarmış." [Halil Nihat Boztepe, Nedîm Divânı] ⁽¹⁴⁸⁾

Gamzeler ikbâl-ı şevka günde bin efsûn okur
Nekbet-i endûha hattın Tebbet'i Vârûn okur

G. XXVII, 1

Tîn sûresi olarak bildiğimiz, incir ve zeytin meyvelerinin üzerine yemin edilerek başlayan bir sûre ve bu sûrenin ilk ayetlerini oluşturan "Vettîni vez-zeytûn" bir beytin ikinci mısraında aynen iktibas edilmiştir. Kutsal sayılan incir ve zeytin meyvelerinin kurutularak veya turşusu yapılarak yılın her mevsiminde bulundurulması mümkündür. Kutsiyeti dolayısıyla oruçta ifratlık olarak hurma ile birlikte incir veya zeytin de bulundurulmaktadır. İncir ve zeytinle iftar etmek sevaptır.

Nedîm bir beyitte "Vaizin büyük bir telaşla ve açgözlülükle karnını doyurma endişesi içinde iftar vaktinde "tîn" sûresini okur diyerek vaizin orucu samimiyetle tutmayıp, oruca da dayanamayadığını belirterek sürekli yemek kaygısında olduğunu" belirtmektedir.

¹⁴⁸ A. Talat Onay, "Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar", Ank., 1993, s. 408.

Vaiz-i çeşm-i gürisne piç u tâb-ı cu' ile
Mevsim-i iftârda Vettini vez-zeytûn okur

G. XXVII, 5

Olur mefhûm her şîrîn olmak telh encâmı
Kelâm-ı Hakda der-pey gelmesin tîn zeytûnun

G. LVII, 7

E) KIYAMET (RÛZ-HAŞR, RÛZ-I MAHŞER)

Nedîm'in gazellerinde kıyamet günüyle ilgili olarak "Rûz-ı Haşr ve Rûz-ı Mahşer" gibi adlar kullanılmaktadır. Kıyamet, dünya hayatının sonu ve ahiret hayatının başı demektir. Dünyadakilerin o gün, dünya ile ilgili hesaplarını verdikleri gün olması dolayısıyla inanan insanların korku ve ümîdi beraberce yaşayacakları gün olacaktır.

Kıyamet günü ile ilgili Kur'ân-ı Kerîm'de çok sayıda ayet mevcuttur.. Bu ayetlerin hemen hemen hepsinde azamet ve dehşetli sahnelerin anlatıldığı görülmektedir.⁽¹⁴⁹⁾ Mahşer günü haşrolunup gelen bütün canlılar Mahşer yerinde dünyada yaptıklarından ve kendilerine yapılanlardan dolayı hesaba çekileceklerdir. Sevapları fazla olan ameli temiz mü'minler ayrılıp cennete, günahları fazla olup ameli temiz olmayanlar ise cehenneme girecektir. O gün kimse, kimseye yardım edecek durumda olmayacaktır. Çünkü herkes ancak kendi hesabını verme derdinde olacaktır. Hiçkimseye karşılıksız yardımını yapılamayacağı günde bir çok kimse sevinecek, yine aynı şekilde bir çok kimse de üzülecektir. Bu nedenledir ki, bu dünyada haksızlığa uğrayıp hakkını alamayanlar o günü beklemektedir. Nedîm bir beytinde kendisinden şöyle bahsetmektedir: "Bîçâre Nedîm ilkbahar gelmiş olsa da yine mutsuz, dertlidir. Ancak Allah'ın lütfu ve yardımıyla mahşer gününde mutlu, sevinçli olacak." Kıyamet gününde Allah ve peygamberinden başka kimseden yardım ve

¹⁴⁹ A'râf Sûresi, ayet 8; Tevbe Sûresi, âyet 187.

merhamet gelemeyeceği anlatılmaktadır. Bu yüzden Nedîm mutlu olmak-belki de hakkını alabilmek- için kıyâmet gününü beklemektedir.

Nevbâhar olsa da bî-çâre Nedîmâ nâ-şâd
Rûz-ı mahşerde meğer şâd ola bâ-lutf-ı Hudâ
G. CLXII, 3

Belli ki Nedîm kıyamet gününü iştîyakla beklemektedir. Hem hakkını alamadıklarından hakkını alacak, hem de ancak kıyamette görebileceği sevgilisini görecektir. Ölümü bildiğimiz uykudan ayıran Nedîm, ölüm uykusunda sevgilinin yüzünü görmenin mümkün olmadığını belirterek, gözbebeklerinin ta mahşer gününe kadar derin uykuda olacağını söylemektedir.

Görmez hayâl-ı habda da rûy-ı matlabım
Tâ rûz-ı haşr merdüm-i çeşmim günûdedir
G. XXXVI, 2

Yukarıdaki beyitten de anlaşılacağı üzere kıyamet gününe samimiyetle inanan Nedîm, kıyamet gününden sonra da yeni bir hayatın başlayacağına da aynı şekilde inanmaktadır. Buna rağmen bu dünyadan doymadığını gördüğümüz şairimizin, Hz. İsa gibi kıyamete kadar da canlı kalmak, yaşamak istediğini de şu beytiyle belirtiyor:

Tâ haşre değîn Hazret-i İsi gibi ben de
Olsam n'ola zinde
G. (M). CLXII, 3

F) KAZA VE KADER

İmanın altı esasından olan “Kaza ve Kadere iman” Nedîm'in gazellerinde sadece bir beyitte sözkonusu edilmiştir. İnsanın kendi iradesi dışında gerçekleşen ve hiç bir zaman engel olunamayacak ve değiştirilip, karşı koyulamayacak bir haldir kaza ve kader. Bu nedenle ilahî olan bu hallere inanmak ve rıza

göstermekten başka akılcâ bir davranış yoktur. Bu yüzden insanın kazâyâ karşı rıza göstermesi lâzımdır. Çünkü Allah'a inanan "Hayır ve şer, her ne vaki olursa, hep Hak Teâlâ'dan olduğuna ve Allah'tan mâdâ Hâlik olmayıp, hayır ve şerrin haliki ve herkesin (keyfe mâ yeşâ) râzıkı o olduğuna inanmak"⁽¹⁵⁰⁾ zorundadır.

Nedîmin kaza ve kadere hiç şüphesiz inandığı onun bu konudaki tek beytinden bile rahatlıkla anlıyoruz. Çünkü kaza ve kadere iman eden bir insanın ruhu kuvvet bulur. Hayata büyük bir metanetle sarılır ve muvaffakiyete erer. "Çünkü Allah Teâlâ'nın kaza ve kaderine râzı olan bir insan hiç birşeyden yılmaz, sebeplere sarılmayı da kaza ve kader muktezâsı olarak bilir. 'Hakkın ne gibi gizli hikmetleri vardır.' diye düşünür."⁽¹⁵¹⁾ Nedîm'de öyle yapmıştır. Hem yaranın, hem de merhemın "tığ-ı kaza"dan geldiğine ve geleceğine inanmıştır. Çünkü bu hallere karşı bî-çâredir insan.

Baş eğmede ancak işimiz tığ-ı kazâyâ
Teslim-i rızâ yaremez merhemimizdir

G. XXXIX, 2

G) KADİR GECESİ

Nedîm gazellerinde bir kez de Kadir gecesini anmıştır. Bilindiği üzere Kadir gecesini Ramazan ayının son dört gecesini içindeki en hayırlı gecedir. Bu gece Ramazanın yirmi yedinci gecesini olarak kabûl edilir. Kur'an-ı Kerîm'de de Kadir gecesinden bahseden ayetler vardır. Kadir gecesinin bin aydan daha hayırlı olduğu ve Kur'an'ın bu gece indirildiği, Kur'an'da belirtilmiştir. Ayrıca bu gecenin ibadetle geçirilmesi hususunda Peygamber Efendimizin de hadisleri mevcuttur.⁽¹⁵²⁾ Bu yüzden müslümanlar bu geceyi umumiyetle ibadet ve tefekkürle geçirirler.

¹⁵⁰ El-Hâc Mehmed Zihni, "Ni'met-i İslâm", İst., 1990, s. 14.

¹⁵¹ Ömer Nasuhi Bilmen, "Büyük İslâm İlmihâli". İst., 1990, s. 30-31.

¹⁵² Ansiklopedik İslâm Lügati, İst., 1982.

Nedim sevgilisinin yüzünde bayram sabahının doğduğunu ve yine onun yüzüne dökülen siyah saçlarında da Kadir gecesinin gizli olduğunu söylemektedir. İlk kez bu beyitte siyah rengin güzel bir mânâya delalet ettiğini görüyoruz. Hem Nedim'in Kadir gecesine verdiği önemi, hem de onun mükemmel sanat anlayışını birlikte görüyoruz.

Seher-i 'ıyd celi maşık-ı rûhsârında
Leyle-i Kadr hafi zülf-i siyeh-fâmında

G. CXXIX, 4

H) İBADETLE İLGİLİ UNSURLAR

1) Oruç (Ramazan):

Oruç İslâm'ın beş şartından birisidir. "İkinci fecirden itibaren güneşin gurubuna kadar yemekten, içmekten ve cinsî mukarenetten nefsi men etmek demektir." ⁽¹⁵³⁾ Oruç; kitap, sünnet ve icma ile farziyeti sabit bir ibadettir. İbadetler içerisinde insanların en çok tereddüde düştüğü, anlayamadığı ve bazen de şikâyet ettikleri bir ibadettir. Ramazan ayında oruçlunun yapması ve yapmaması gereken hal ve hareketler İlmihallerde açık açık izah edilmekle birlikte bizzat Kur'an-ı Kerim'de de açık açık belirtilmiştir. ⁽¹⁵⁴⁾ Buna rağmen şairimiz Nedim Ramazanda ol mah (sevgili) ile akşamları bile azıcık sohbet etme imkânı bulamadığını belirtmektedir. Bu da gösteriyor ki Nedim'in zamanında dinî çevreler ve halk Ramazan ayında oruç tutmakla ilgili olarak ifrata düşmüşlerdir. Bu yüzden de -belki- bilmeyenlerin bir çoğu Ramazan ve Oruçtan şikâyetçi olmalarına sebep olunmuştur.

Ramazandan kim ederdi gile vakt olsa eğer
Azıcık sohbeta ol mâh ile akşamında

G. CXXIX, 10

¹⁵³ Ömer Nasuhî Bilmen, "Büyük İslâm İlmihâli", İst., 1990, s. 251.

¹⁵⁴ Bakara Sûresi, âyet 82. 84, 87.

Oruç ayı özellikle içki içenler için zor geçirilir bir dönemdir. Çünkü Ramazan ayında içki içenlerin çoğu içkiye tövbe ederler. Ancak tövbesini bozanlar da gayet çoktur. Bununla birlikte yılın on bir ayında içki içip Ramazan ayında asla ağzına içki almayanlar da mevcuttur. Bunun sebebi ise oruç ayının hikmetinden olsa gerek. Nedîm de Ramazan ayı içerisinde içki içmeye tevbe ettiğini ancak çok büyük zorluklar çektiğini belirtmektedir. Her şeye rağmen Ramazanda içki içmeyip orucunu tutan Nedîm, oruç ibadetini yerine getirdiğine inanıyoruz. Aşağıdaki beyitler oruçla ilgili düşüncelerini ortaya koymaktadır:

Neler çeker ramazan içre iyde dek göresin
Nedîm terk-i mey-i hoş-güvâr edinceye dek
G. LXIV, 5

Bir taraftan dahi ey muğ-beçe sen de görünüp
Bize dert olma mübarek ramazan ayında

Gurre-i rûzeyi gördüm feleğin bâmında
Bir kenârî güzele güle benzer oruç namında
G. CXXIX, 2

İtimâd eyler idim tevbesine rindânın
Ramazânın meh-i iyd olmasa encâmında
G. CXXIX, 12

2) Hac:

İslâmın beş şartından birisi de Hac'dır. "Hac ; tazim edilecek makamları ve saireyi ziyaret kastında bulunmaktır. Şer'i şerife, "Arafatta vakti mahsusunda bir miktar durmaktan, ba'dehu Kâbe-i Muazzamayı usûlü dairesinde tavaf sûretiyle ziyaret etmekten ibarettir." ⁽¹⁵⁵⁾ Hacca gidene hacı derler.

Hac ibadeti hem mâlî hem bedenî bir ibadettir. Bu yüzden yerine getirilmesi açısından zor olan ibadetlerden biridir. Hatta maddî imkânı

¹⁵⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, "Büyük İslâm İlmihâli". İst., 1990, s. 347.

olmayanlara farz değildir. Hac ibadeti, ancak hac mevsiminde yerine getirilmesi gereken bir ibadettir. Aksi taktirde yapılan ziyaret "umre" olur.

Hac mevsiminde topluca hacca gidilirken daha önceden hacca gidenler arasından kılavuzlar seçilmiştir. Bunlar, kafilenin önünde, umumiyetle bir işaretle yolu gösteren kimselermiş. Nedîm, bir beytinde hac farîzasının yerine getirilmesi esnasında yollarda ne şekilde davranıldığı belirtirken; kendi gönlünü aşıklara yol gösteren bir meşale, kılavuz olarak göstermiştir. Çünkü gönlü sevgilinin Kâbe olarak bilinen evini sürekli ziyaret eden bir hacı olduğuna inanmaktadır.

Hac yollarında meşale-i kârbân gibi
Erbâb-ı ışk içinde nümâyânsın ey gönül

G. LXXV, 7

Dil gird-i gamsız olma revâ mı ki Kâbe'nin
Ey hace yılda bir süpürürler gubârını

G. CXLIX, 2

3) Tевbe:

Tevbe; işlenmiş günah ve günahlara veya suçun bir daha işlenmeyeceğine dair verilen sözdür. Ancak bir kaç türlü tevbe vardır.

Tevbe; "Pişmanlık, nedamet, dönmedir. a) (Tas.) Tевbe, kalpteki kötülükte ısrar düğümünü çözüp Hakk'a dönmek ve Rabbin hukukunu gözetmektir. b) Tевbe; kötü ve günah işlere pişman olup Hakk'a yönelmedir. c) Küfürden imana dönmek kafirlerin, kötü işlerden iyi işlere dönmek fasıkların, kötü huylardan iyi ahlaka dönmek iyilerin, masivadan Hakk'a dönmek nebi ve velîlerin tevbesidir. Avam gûnahtan, havas gafletten tevbe eder. Cehennem korkusu ile yapılan tevbeye "tevbe", cennete girme ümidiyle yapılan tevbeye "inabe", sırf Hak için yapılan tevbeye "evbe" denir. Allah'ın kereminden utanıp tevbe etmeye "isticâbe tevbesi" denir. Tевbenin erkânı: Farzları ifâ, borçları edâ, helal lokma, nefse muhalefet"tir. ⁽¹⁵⁶⁾

¹⁵⁶ Süleyman Uludağ, "Tasavvuf Terimleri Sözlüğü", İst., 1991, s. 486.

Tevbeler tevbesi; bir daha asla yapılmamak üzere verilen sözdür ki ona da “tevbe-i nasûh” denilmektedir.

Nedîm'in gazellerinde sıkça gördüğümüz “tevbe” ibâresinin yukarıda belirtilenlerden tevbelerin hangisine girdiğini doğrusu tespit edemedik. Bir beyitte ise içki içmeye tevbe ettiğine pişman olduğunu da açık açık belirtmiştir.

Mey-i mahbûba çoktan tevbe-kâr oldu Nedîm-i zâr
Niçin amma ki bilmem yine yârân ta'nazenlikte
G. CXXI, 6

Gül mevsiminde tevbe-i meyden benim gibi
Zannım budur ki sen de peşimânsın ey gönül
G. LXXV, 2

İtimad eyler idim tevbesine rindânın
Ramazânın meh-i 'ıyd olmasa encâmında
G. CXXIX, 12

4) İman, Küfr (Kafir):

İman; Allah'ın dinini kalb ile tasdik etmek demektir. Bu yüzden iman, mü'minin en büyük vasfıdır, iman aydınlığın, güzelliğin, esenliğin, küfr ise karanlığın ve zulmün ifâdesidir. Küfr içinde olanlara kâfir denilmektedir.

Nedîm'in gazellerinde çoğunlukla bir tezâd sanatını oluşturacak şekilde iman ile küfr (kafir) aynı beyitte beraber zikredilmiştir. Bununla birlikte ayrıca sıkça gördüğümüz kafir bir çok özelliğiyle sevgiliden bahsedilirken kullanılmaktadır.

Nedîm-i zârı bir kâfir esîr etmiş işitmişim
Sen ol cellâd-ı din ol düşmen-i imân mısın kâfir
G. XXXII, 8

Var mıdır bilmem Nedîmâ bir dahı anın gibi
Din ü dil hasmı riyâ cellâdı takva hırsızı
G. CLV, 5

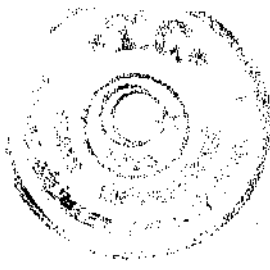

Bildiğim hûn-rîz ise çeşmi o çerkez-zâdenin
Sırf kâfirdir ne imânın ne islâmın bilir

G. XXXIV, 4

Çeşm ü ebrûya kafâdârsın ey zülf-i siyâh
Sen de kâfirsın o kâfirlere imdâdın için

G. LXXXVII, 3

II- TASAVVUF

Nedim, yaşantısı, düşüncesi ve bildikleriyle; bizim bildiğimize göre mutasavvuf birisi değildir. Her şeyden önce bir insan yapmak isteyip de yapamadıklarıyla değerlendirilirse -bu nokta- onun ne olduğunu değilde ne olmak istediğini ortaya çıkarır. Yani Nedim'in yaşadıklarından çok yaşamak istediklerinden yola çıkarak onun mutasavvıf olup olmadığını kendimizce bulmaya çalıştık ve mutasavvıf olmadığına kanaat getirdik.

Her ne kadar Nedim, gençlik yıllarında (yaklaşık yirmi yirmibeş yaşlarındayken) bir ara tarikate heveslenip ehl-i tarik olmuşsa bile, bunun onun asıl maksadı olmayıp o yıllarda kendince bilgi sahiplerinin toplandığı ve devam ettiği bir mekan ve bugünkü anlamıyla bir dernek gibi görüp oraya intisab etmesiyle ortaya çıkmış bir haldir.(bkz.) ⁽¹⁵⁷⁾ Buna rağmen Nedim de tasavvufi terim, remiz ve mazmunları şiirlerinde kullanmıştır. Çünkü " müslümanlar arasında tasavvuf cereyanı gelişip yayıldıktan sonra , bunun edebiyat sahasına tesir etmemesi tabii imkansızdı." ⁽¹⁵⁸⁾ Bu nedenle Nedimin şiirlerinde de tasavvufa ait çok sayıda unsura rastlamak mümkündür.Hem Nedim'in almış olduğu eğitim ve yetiştiği çevrenin tasavvuf kültürüne yabancı olmadığını da biliyoruz.

¹⁵⁷ Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu, "Nedim", Ank., 1988, s. 21.22.

"Recâ-yı feyz ile ben de Nedimâ intisâb ettim
Görünce mecma-i ehl-i ma'ârif çün bu eyvân"

"Ey Nedim, bu tekkenin bilgi sahiplerinin toplandığı yer olduğunu görünce feyz ricâsıyla Hz. Pîr'e ben de intisâb ettim."

¹⁵⁸ Ord. Prof. Dr. M. Fuat Köprülü, "Türk Edebiyatı Tarihi", İst., 1981, s. 125.

1) Tarik-Tarîkat:

Yol, tarz , metod demek olan tarik'in çoğulu tarikattır. Tarikat, "Hakka ermek için tutulan, bir takım kuralları ve ayinleri bulunan yol. Mutasavvıflara göre tüm insanlar, hatta bütün yaratıkların alıp verdiği nefesler sayısınca Allah'a yol gider." ⁽¹⁵⁹⁾ Çünkü kainattaki bütün varlıkların yaratıcısı Allah'tır ve yaratılışından yaratana, cüzden külle yol vardır.

Nedîm'in daha önce bahsettiğimiz Gülşenî tarikatıyla ilgili olarak söylediği gibi bir gazelinde de "Ey tarikatın başı piri, artık himmet eyle daha ne zamana kadar o kahredici sesini, hitabını uzaktan duyacağım." anlamında bir beyit söylemiştir. Bir başka beyitte ise "Aşk yolunda salıkların çiğnediği, ayakları altına aldığı (toprak) ol çünkü bir iki ayak izi bilahare bir geçiş yolu olur giderek" diyecek kadar tarikatı bilen ve ona saygı duyan birisidir.

Himmet ey kâfile-sâlâr-ı tarîkât tâ çend
Dûrdan gûşumu pür-şûr ede bang-ı ceresin
G. LXVII

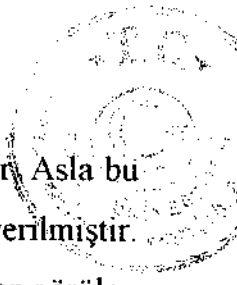
Tarîk-i ışkda pâ-mâl-i sâlikân ol kim
Bir iki nakş-ı kadem reh-güzer olur giderek
G. LXVI, 3

2) Zahîd:

Dünyaya rağbet etmeyen, dünyadan yüz çeviren, el-etek çeken. Kendini bütünüyle âhirete ve Hakk'a veren, mala, mülke, makama ve şöhrete değer vermeyen, dünya ile ahiret arasında tercih yapmak gerektiği zaman ağırını daima ahiretten yana koyan kimse demektir. ⁽¹⁶⁰⁾ Aynı zamanda ham sofî, ham ruhlî, pişmemiş, olgunlaşmamış, dinin özünden habersiz şekilci ve zahirci kişi ve kişilere de denir. Genellikle âşık, ârif ve rindin zıddı olarak bilinir.

¹⁵⁹ Süleyman Uludağ, "Tasavvuf Terimleri Sözlüğü". İst., 1991. s. 468.

¹⁶⁰ Dr. Süleyman Uludağ, "Tasavvuf Terimleri Sözlüğü". İst., 1991, s. 533.

Divan şiirinde, öteden beri bir rind-zahid çatışması sözkonusudur. Asla bu iki kişiliğin uyuştuğunu göremeyiz. Hep atışma ve çatışma içerisinde verilmiştir. Ama daha çok şairler rindden yana olmuşlar ki zahid, hep eleştirilen hor görülen ve hırpalanan olarak görülüyor. Rindâne tarzda yazan bütün şairler kendini birer rind olarak değerlendirdikleri için zahid hep eleştirilen olagelmıştır. Nedîm de bu geleneğin içinde yer almış ve zahidi yerden yere vurmuştur. Onu riyakârlıkla suçlamıştır. Gerçekte samimiyetin ve ihlasın her şeyden üstün olduğunu belirterek onu şekilci olarak suçlamıştır. “Asıl olanın gönül temizliği olduğunu belirten şairimiz, elde tesbih değil kadeh olsa da maksada ulaşmaya mani değildir” diye düşüncesini belirtmektedir. Ayrıca “Zahid cennet havuzunun hasretiyle ölüp giderken, biz bir tek kadeh şarapla bu gamdam uzaklaşırız” demektedir.

Sîne sâf olsun hemân rey b u riyâdan zahîdâ
Elde tesbihe bedel câm olsa da mani değil

G. LXXIV, 2

Zahîd ölür gider gâm-ı havz-ı behiştten
Biz bir kadeh şerâb ile def-i gâm eyleriz

G. XLVII, 4

Zahidin samimiyetsizliğine de değinen Nedîm, onun güzel hususunda zaafının olduğunu belirtmektedir.

Zahid görünce tarz-ı şeker-hand-i La'lini
İnkâr-ı cevher eyledi bozdu akîdesin

G. CV, 3

Nedîm, gerçek aşıklıkla alakasının olmadığını belirttiği zahidin bin yıl aşk ateşinde yansa yine çığ kalacağına inanır. Çünkü “sönmüş ateşten hiç duman çıkar mı?” diye bunun imkânsızlığını belirtmek istemiştir.

Kalır nâ-puhte zâhid düşse bin yıl ateş-i ışka
Zuhûr eyler mi hiç hasiyyet-i âteş semenderden
G. XCVII, 6

Zaman zaman zahîdi alaya alır mahiyetle beyitlere de rastlanmaktadır. Güzel seçme ve sevmeyi bir ilim, fen olarak değerlendiren Nedîm, bu konu üzerinde çok çalışma, araştırma ve bilgi sahibi olduğunu belirterek; zahidin bu konuda zorluk çektiğinde kendilerine müracaat etmesini istemektedir.

Güzel sevmeye zahîd müşkilin vâir ise bizden sor
Bizim ol fende çok tahkîkimiz itkânımız vardır.
G. XV, 5

Aynı anlamda kullanılan sûfi kelimesiyle ilgili sadece bir beyit mevcuttur.

Tâ çend gâm-ı sübha-i sâd-dâne çekilsin
Sûfi demîdir işret-i peymâne çekilsin
G. CIV, 1

3) Vâiz:

Cami ve benzeri yerlerde daima halka dinî öğütler veren kişidir. Vaizleri de zahidler gibi şair ve rindler sevmezler. Çünkü vaizin zahidden hiç bir farkı yoktur. Çünkü vaiz de zahid gibi riyakardır. Dinin dış kabuğunda oyalanıp kalmaktadır. Nedîm'in bir beytinde vaiz için şöyle denilmektedir. "Günahkâr Nedîm'e nasıl ki içki içmeye tevbe etmek zordur. Ey vaiz, senin de aynı şekilde riyadan vazgeçmen çok zordur."

Seninle terk-i riyâ denlü güçtür ey vaiz
Şerâba tevbe Nedîm-i günâh-kâre göre

G. CXXIV, 7

4) Şeyh:

Şeyh, yaşlı, ihtiyar, pir, bey, kabile başkanı gibi anlamlara gelmekle birlikte; Tasavvufta “tarikat, bir tarikatta en yüksek mertebeye ulaşmış olan kimseye, tarikat büyüklerine veya tarikat kollarından birinin başında bulunan kimselere de şeyh denilir.”⁽¹⁶¹⁾

Nedîm kendi döneminde zahid ve vaizlere güvenmediği gibi şeyhlere de güvenmemektedir. Çünkü şeyh efendi de en az rind kadar içki içerken bir de onu gizlemektedir. Daha da kötüsü şeyhin içkiye rindden daha yakın olması onunla baba-kız gibi olmasıdır. Halbuki herkes sadece rindin içkiyle alakasının olduğunu zanneder.

Zannetme duhter-i rezi rind ile gizlidir
Anıla şeyh efendi de babalı kızdır

G. XIV, 1

5) Hoca (Hâce):

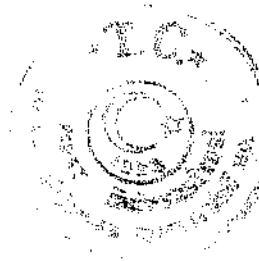
Hoca, efendi, ağa, çelebi, sahip, muallim, müderris, profesör gibi manalara gelen hoca; şeyh, mürşid gibi tasavvufî terimler yerine de kullanılmaktadır.

Nedîm hocayı da beğenmeyip mal mülk peşinde olmak ve dünyalık yaşadığını belirtmektedir. Hocanın bütün çalınma ve çırpınmalarını dünya malı için yaptıklarını hatırlatan şairimiz, bir de uyarı da bulunmaktadır. Çünkü “dünya malı dünyada kalır” veciz sözünü iyi idrak etmiştir.

Bir küleh başına fağfur da olsan bestir
Değmez ey hâce cihan mali bu cüst ü cûye

G. CXXXIII, 3

¹⁶¹ Ansiklopedik İslâm Lügati, İst., 1982, s. 664.

SONUÇ

Divân edebiyatımızın zirvedeki son yüzyılı olarak kabul edilen XVIII. yüzyılda yaşamış, eserleri bilimsel bir metodla henüz incelenmemiş; buna rağmen bütün kaynaklarda kendisinden övgüyle bahsedilen, şuhâne tarzın en başarılı şairi Nedîm'in divanındaki gazelleri üzerinde yaptığımız çalışmayı iki ana bölümde değerlendirdik. Bu çalışmamızda Nedîm'le ilgili daha önce söylenmemiş bazı yeni özellikler daha tespit ettik.

Nedîm, zevk, eğlence ve savaştan yaşanan yılların bir sanatçısı olarak, gerek edebî kişiliği, gerekse dünya görüşü ve hayat anlayışı bakımından zamanının özelliklerini taşır. Divân şiirinin zirvede olduğunu XVIII. yüzyılın ilk yarısında geleneğin hemen hemen bütün özelliklerini şiirinin içerisine yayan, bununla birlikte yepyeni bir tarzı da geliştirip başarıyla kullanan güçlü bir şairdir. Özellikle şarkılarıyla ün yapan Nedîm, asıl sanat gücünü gazellerinde göstermiştir. Edebiyatımızda ekol sahibi olarak bilinen şairimizin şiirlerini bir tek açıdan değerlendirmenin yanlış olacağını gördük. Hele hele onu sadece zevk ve eğlencenin şairi olarak görmek, Nedîm hakkında varılacak en büyük yanlışlardan biri olur. Zaten Divân şairlerimizden herbirinin birer ikişer şiirini ele alıp, yanlış değerlendirmeler sonucu varılan yanlış kararlar değil midir? Koskoca bir Divân edebiyatı ile ilgili bugünkü ilgisizlik ve bilgisizliğimiz. Nedîm'in gazellerinde toplumun yaşamıyla ilgili birçok şeyi bulmak pekâla mümkündür. Onun gazellerinde toplum, sanat, din-tasavvuf ve diğer unsurlara ait zengin bir bilim ve kültür dünyasının mevcut olduğunu görmüş bulunuyoruz.

Divân şiirinde gizli ama ilk ciddi değişimi başlatan ve başaran Nedîm'dir. Gizli bir değişiklik dememizdeki maksadımız onun -şekilde de olmakla birlikte- şiirin manasında, daha doğrusu iç yapısındaki gerçekleştirdiği reformlardır. Bu

başarılı çalışmasını bir çok kimse yaşadığı dönemde farkedememiş ve onu sadece zevke, eğlenceye ve kadına ait düşüncelerini terennüm eden biri olarak değerlendirmişlerdir. Tabi bu konuyla ilgili olarak bugün bile ciddi çalışmaların yapılmadığını malesef müşahede etmekteyiz.

Nedîm'in islami inançlara bağlı, samimi bir müslüman olduğunu görmüş bulunmaktayız. Onun en çok dikkat çeken yanı gerçekçi olmasından dolayı yazmış olduğu Ramazan ve oruçla ilgili bir kaç beyti olmuştur. Bu beyitlerde de orucun ve Ramazan ayının mana ve kutsiyetine aykırı itikadi manada hiçbir inanç ve düşüncenin olmadığını tesbit etmiş bulunuyoruz. Oruçluyken istek duyulan yeme içme ve diğer ihtiyaçlardan dolayı bunların yerine getirilememesi sonucu hangi insanda -açık olmasa bile- gizli bir serzeniş sözkonusu değildir.

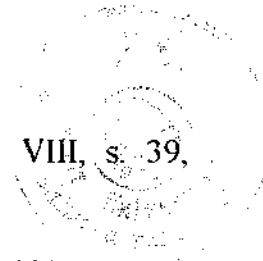
Nedîm'in gazellerinde, üzerinde en çok durulan konular aşk, gönül, sevgili, içki ve eğlenceyle birlikte sanat, müzik ve spor olmuştur. Tabiatıyla bir gazel türüyle daha başka hangi konular üzerinde durulabilirdi. Ayrıca manevi unsurlara ait bulgularımız ise hiç de beklediğimiz gibi çıkmamıştır. Allah, peygamberler, melekler, kitap ve diğer unsurlara ait düşünceler o kadar ince bir ruh ve düşünceyle ortaya konulmuştur ki hakikaten şaşırılmamak elde değil.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz. Nedîm, büyük bir Dîvan şairidir. kendine has bir ekol sahibi, yaşadığı dönemi en gerçekçi bir şekilde şiirine yansıtmış ve kendisinden sonraki tâ günümüze kadarki bir çok sanatçıyı etkilemiştir. Türk şiirine rahat bir nefes aldırarak birlikte yapılacak yeni araştırmalara birçok açıdan kaynaklık edecek özellikte şiirler bırakmıştır. Onun bu şiirleri üzerinde yapılacak araştırmalar sonucunda elde edilecek malzemeler, hem kendisi ve dönemi, hem Dîvan şiiri ve de Türk Edebiyatının tümü için faydalı olacağına inanıyoruz. Hatta Nedîm'in eserleri sadece edebiyatçılar için değil, sosyal alanda farklı bilimlerle uğraşanlara da yardımcı olacak niteliktedir. Bu yüzden onun asıl şöhretine daha sonraki yıllarda yapılacak yeni yeni çalışmaların sonunda kavuşacağını düşünmekteyiz. Bu çalışmamızda, bu yolda yapılacak araştırmalara az da olsa katkıda bulunacak malzeme bulduğumuza inanmaktayız.

B İ B L İ Y O Ğ R A F Y A

- AÇIKGÖZ, Namık, Şeyhülislâm Bostanzâde'ye Verilen Manzum Bir Kahve Dibâcesi, ve Cevâbı, F. Ü. Sos. Bil. Ents. Der., Elazığ, 1990, C. IV, S. II, s. 1-18.
- _____, _____, Kahve Etrafında Teşekkül Eden Edebi Kamuoyu, F. Ü. Sos. Bil. Ents. Der., Elazığ, 1990, C. V, s. 1-27.
- Ansiklopedik İslâm Lügati, İst., 1982.
- AYBET, Nahit, Fuzûlî Divânı'nda Maddî Kültür, Ank., 1989.
- AYVAZOĞLU, Beşir, Aşk Estetiği, İst., 1993.
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı, Türklerde yazı Sanatı, Mersin, 1993.
- BANARLI, Nihat Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İst., 1987.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, Tarih Terimleri Sözlüğü, Ank., 1981.
- BEYATLI, Yahya Kemâl, Kendi Gök Kubbemiz, İst., 1985.
- BİLMEN, Ömer Nasuhî, Büyük İslâm İlmihâli, İst., 1990.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ank., 1985.
- DİLÇİN, Cem, Türk Şiir Bilgisi, Ank., 1983.
- DOĞAN, Lütfü (Haz.), Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli, Ank., 1982.
- El-Hac Mehmet Zihni, Nimet-i İslâm, İst., 1990.
- Fuzûlî, Rind ü Zâhid (Çev. Hüseyin Ayan), İst., 1993.
- GÖLPINARLI, Abdülbakî, Nedîm Divânı, İst., 1972.
- Halil Nihad (Boztepe), Nedîm Divânı, İst., 1338-1340.
- İslâm Ansiklopedisi, (İlgili Maddeler), (TDV. Yay.), C. I-IX, İst., 1988-95.
- KAHRAMAN, Atıf, Osmanlı Devleti'nde Spor, Ank., 1995.
- KANAR, Mehmet, Büyük Farsça-Türkçe Sözlük, İst., 1993.
- KAPLAN, Mehmet, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar, İst., 1992.
- KARAHAN, Abdülkadir, Fuzûlî, Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti, Ank., 1989.

- KARAKOÇ, Hicran, Bahar Gül İçin Gelir, Yedi İklim Der., C. VIII, s. 39, İst., 1994
- KORTANTAMER, Tunca, Eski Türk Edebiyatı -Makaleler-, Ank., 1993.
- KÖKSAL, Mustafa Asım, Peygamberler Tarihi, C. I-II, Ank., 1990.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat, Edebiyat Araştırmaları 1-2, İst., 1989.
- _____, _____, Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar, Ank., 1991.
- _____, _____, Türk Edebiyatı Tarihi, İst., 1981.
- KURNAZ, Cemal, Halk ve Divân Şiirinin Müşterekleri Üzerine Denemeler, Ank., 1990.
- KUTKAN, Şevket, Nedîm Divânı'ndan Seçmeler, Mersin, 1992.
- KÜÇÜK, Sabahattin, Nefî'de At Sevgisi, Erdem Der., C. V/1, s. 14-15, Ank., 1981.
- LEVEND, Agâh Sırrı, Divân Edebiyatı, İst., 1984.
- _____, _____, Türk Edebiyatı Tarihi, Ank., 1988.
- MAZIOĞLU, Hasibe, Nedîm, Ank., 1988.
- _____, _____, Nedim'in Divân Şiiri'ne Getirdiği Yenilik, Ank., 1992.
- MENĞİ, Mine, Divân Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî, Ank., 1991.
- _____, _____, Eski Türk Edebiyatı Ders Notları, Adana, 1992.
- _____, _____, Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Ank., 1994.
- ONAN, Necmettin Halil, İzahlı Divân Şiiri Antolojisi, İst., 1991.
- ONAY, Ahmet Talat, (Haz. Cemal Kurnaz), Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar, Ank., 1993.
- ONUR, M. Naci, Yusuf u Züleyha, Ank., 1991.
- ÖGEL, Bahaeddin, Türk Kültür Tarihine Giriş, C. I, Ank., 1991.
- ÖZTUNA, Yılmaz, Büyük Türk Musikîsi Ansiklopedisi I-II, Ank., 1990.
- PAKALIN, M. Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. I-II-III, İst., 1971.
- PALA, İskender, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü I-II, Ank., 1989.
- _____, _____, Müstesnâ Güzeller, İst., 1995.

- PEKOLCAY, Neclâ, İslâmî Türk Edebiyatı'nda Şekil ve Nev'lere Giriş, İst., 1994.
- Sâid Nursî, Mektûbât, İst., 1994.
- SEFERCİOĞLU, M. Nejat, Nev'i Divânı'nın Tahlili, Ank., 1990.
- SERTOĞLU, Midhat, Osmanlı Tarih Lügati, İst., 1986.
- SURUÇ, Salih, Peygamberimizin Hayatı I-II, İst., 1991.
- Şemsettin Sami, Kâmus-ı Türkî, ist., 1987.
- Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun), (Haz. K. Edib Kükçüoğlu), Edebiyat Lügati, İst., 1973.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İst., 1988.
- TARLAN, Ali Nihat, Edebiyat Meseleleri, İst., 1981.
- _____, _____, Şeyhî Divânı'nı Tedkik, İst., 1964.
- _____, _____, Makalelerinden Seçmeler, Ank., 1990.
- TİMURTAŞ, Faruk K., Tarih İçinde Türk Edebiyatı, İst., 1993.
- TOLASA, Harun, Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Ank., 1973.
- TOPALOĞLU, Bekir, Arapça-Türkçe Yeni Kâmus, İst., 1983.
- Türk Dili Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı II, (Divân Şiiri), Ank., 1986.
- Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ank., 1992,
s. 185-197
- Türkçe Sözlük I-II, TDK. Yay., Ank., 1988.
- ULUDAĞ, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İst., 1991.